

การผ่นคลายกฎของการเลือกคู่แต่งงานในวงญาตินี้อาจมองได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ความต้องการที่จะจัดสรรคู่แต่งงานให้แก่คนในชุมชนอย่างเพียงพอ ทำให้มีการอนุโลมให้ลูกพี่ลูกน้องแต่งงานกันได้ แต่ต้องเป็นลูกชายของพี่น้องผู้หญิงกับลูกสาวของพี่น้องผู้ชายดังกล่าวแล้ว และในอีกลักษณะหนึ่งคือ หากสามีหรือภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายไป สามีหรือภรรยาอาจแต่งงานกับพี่หรือน้องของคู่แต่งงานของตนได้ ส่วนมากก็มักจะเป็นฝ่ายภรรยาซึ่งอยู่ในเรือนของสามีที่จะแต่งงานกับพี่ชายหรือน้องชายของสามี แม้พี่ชายหรือน้องชายนั้นจะมีภรรยาอยู่แล้วก็ไม่เป็นไร

อย่างไรก็ตามพันธะของการแต่งงานจะเกี่ยวโยงไปถึงกลุ่มญาติจากการแต่งงานด้วยชนเผ่าแต่ละเผ่าอาจมีแนวคิดต่างกันไปบ้างในแง่ของการนับญาติจากการแต่งงาน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำเรียกญาติสายโลหิตและญาติจากการแต่งงาน* (ในที่นี้จะยกตัวอย่างจากคำเรียกญาติของเผ่าเงะ และเผ่าฮาร์ก) ดังนี้

เผ่าเงะ

ญาติสายโลหิต

	ชาย	หญิง
พ่อ	- อวม	แม่ - เอื่อย
พ่อของพ่อ (ปู่)	- ตง	แม่ของพ่อ (ย่า) - ยะฮุ
พ่อของแม่ (ตา)	- ตง	แม่ของแม่ (ยาย) - ยะฮุ
ทวด	- ตงเดรื่อง	ทวด - ตงเดรื่อง
ลูกชาย	- เจ๊ะโกญ	ลูกสาว - เจ๊ะกัญ
ลูกชายคนโต	- เจ๊ะโกญเจรง	ลูกสาวคนโต - เจ๊ะกัญเจรง
ลูกชายรอง	- เจ๊ะโกญตรือย	ลูกสาวรอง - เจ๊ะกัญตรือย
ลูกชายสุดท้อง	- เจ๊ะโกญโลจ	ลูกสาวสุดท้อง - เจ๊ะกัญโลจ
หลานชาย	- เจาโกญ	หลานสาว - เจากัญ

* เนื่องจากการเก็บข้อมูลคำศัพท์เรียกญาติที่ได้จากชนเผ่าต่างๆ ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ และมีความสับสน อันเกิดจากการแปลความหมายข้ามจากภาษาของเผ่ามาเป็นภาษาลาวลุ่ม ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์เรื่องคำศัพท์เครือญาติได้ และจำเป็นต้องมีการตรวจสอบทบทวนให้ถูกต้องชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง

พี่ชาย	-	อ้าย/แอม	พี่สาว	-	ม็อก
น้องชาย	-	แอม	น้องสาว	-	ม็อก
ลูกของพี่ชายน้องชาย	-	มอน	ลูกของพี่สาวน้องสาว	-	มอน
พี่ชายของพ่อ/แม่	-	กะฮู	พี่สาวของพ่อ/แม่	-	มิฮู
น้องชายของพ่อ/แม่	-	กะฮู	น้องสาวของพ่อ/แม่	-	มิฮู
ผู้หญิงจะเรียกพี่ชายว่า	-	มิง			

ญาติจากการแต่งงาน

สามี	-	กายี้ก	ภรรยา	-	กะเตียล
ลูกเขย	-	ปฺรฺชาวโกญ	ลูกสะใภ้	-	ปฺรฺชาวกัญ
(คำเรียก) ลูกเขย	-	ฮู	ลูกสะใภ้	-	บันเจา
พ่อผัว/พ่อตา	-	กะฮู/กยา	แม่ผัว/แม่ยาย	-	มิฮู
พี่เขย	-	กรุไลย	พี่สะใภ้	-	เนา
น้องเขย	-	กรุไลย	น้องสะใภ้	-	เนา
ลูกเขย/อาเขย	-	กะฮู	ป้าสะใภ้/อาสะใภ้	-	มิฮู
พี่ชาย/น้องชายภรรยา	-	กรุไลย	พี่สาว/น้องสาวภรรยา	-	ไม่มีคำเรียก
พี่ชาย/น้องชายสามี	-	รวมโกญ	พี่สาว/น้องสาวสามี	-	รวมกัญ
พี่เขย/น้องเขยภรรยา	-	บัวออล	พี่สะใภ้/น้องสะใภ้ภรรยา	-	ยาย
พี่เขย/น้องเขยสามี	-	ยาย	พี่สะใภ้ /น้องสะใภ้สามี	-	ไม่มีคำเรียก
คำเรียกพ่อของลูกเขย/ลูกสะใภ้	-	กะฮู	คำเรียกแม่ของลูกเขย/ลูกสะใภ้	-	ยาย

ศัพท์อื่น ๆ

บรรพบุรุษสูงกว่าทวด	-	ตงยะฮูประปริง			
พ่อเลี้ยง	-	กะฮู	แม่เลี้ยง	-	มิฮู
ลูกเลี้ยง (ลูกติดของแต่ละฝ่าย)	-	มอน (เรียกเทียบชั้นหลานที่เป็นลูกของพี่หรือน้อง)			
ลูกบุญธรรม (ขอมาเลี้ยง)	-	เจ๊ะปรุบัน			
ลูกพี่ลูกน้อง	-	เจ๊ะแอมเจ๊ะอ้าย เจ๊ะม็อกเจ๊ะมิง			
พี่น้องร่วมสาบาน	-	ตักแอมตักอ้าย			

๔๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

จะมีข้อห้ามในการแต่งงานในกลุ่มเครือญาติ คือ ลูกของพี่น้องผู้ชายด้วยกันถือว่าสายเลือดเดียวกัน แต่งงานกันไม่ได้ ลูกของพี่น้องผู้หญิงก็แต่งงานกันไม่ได้ ลูกสาวของพี่น้องผู้หญิงแต่งงานกับลูกชายของพี่น้องผู้ชายไม่ได้ ที่แต่งงานกันได้มีเฉพาะลูกสาวของพี่น้องผู้ชายแต่งงานกับลูกชายของพี่น้องผู้หญิง

ลักษณะข้อห้ามนี้แสดงให้เห็นว่า เเงือฝ่ายชายเป็นผู้สืบสายโลหิต เป็นฝ่ายสำคัญ และถือว่าลูกสาวของพี่น้องผู้ชายจะแต่งงานออกไปจากเรือน จึงอนุญาตให้แต่งงานกับลูกชายของป้าหรืออาผู้หญิงได้เพราะจะไม่เป็นการกลับเข้ามาในครัวเรือนตระกูลเดิม

กะตู่และจะต้อง มีข้อห้ามเช่นเดียวกับเเงะ

เผ่าฮารัก

ญาติสายโลหิต

	<u>ชาย</u>		<u>หญิง</u>		
พ่อ	-	เบ๊บ	แม่	-	เมะ
พ่อของพ่อ	-	ตา	แม่ของพ่อ	-	ยะ
พ่อของแม่	-	ตา	แม่ของแม่	-	ยะ
ทวด	-	ตากะระ	ทวด	-	ยะกะระ
ลูกชาย	-	กอนโกญ	ลูกสาว	-	กอนกัญ
หลานชาย	-	เจ้าโกญ	หลานสาว	-	เจ้ากัญ
พี่ชาย	-	เนา	พี่สาว	-	เนา
น้องชาย	-	เอะฮุ	น้องหญิง	-	เอะฮุ
ลูกของพี่/น้อง	-	มอน	ลูกของพี่/น้อง	-	มอน
พี่ชายของพ่อ	-	ญื่อ	พี่สาวของพ่อ	-	มา
พี่ชายของแม่	-	ญื่อ	พี่สาวของแม่	-	มา
น้องชายของพ่อ	-	ญื่อ	น้องสาวของพ่อ	-	มา
น้องชายของแม่	-	ญื่อ	น้องสาวของแม่	-	มา

การนับญาติสายโลหิตทั้งทางพ่อและแม่ นับตามศักดิ์เมื่อเทียบกับพ่อ/แม่ ไม่นับตามอายุ ลูกของพี่ของน้อง (มอน หลาน) นับเป็นชั้นเดียวกับลูกของตนเอง จึงถือหลานเขยและหลานสะใภ้ เท่ากับลูกเขย/ลูกสะใภ้ของตนเอง (ปะชาว/กามัน)

ญาติจากการแต่งงาน ฮารักนับญาติจากการแต่งงานและมีคำเรียกโดยเทียบจากญาติสายโลหิต

สามี	-	เกลา	ภรรยา	-	ไตรย
ลูกเขย	-	ปะชาว	ลูกสะใภ้	-	กามัน
หลานเขย	-	ปะชาว	หลานสะใภ้	-	กามัน
พี่เขย	-	เนา	พี่สะใภ้	-	เนา
น้องเขย	-	เอาะฮู	น้องสะใภ้	-	เอาะฮู
ลูกเขย/อาเขย	-	ญื่อ	ป้าสะใภ้/อาสะใภ้	-	มา
น้ำเขย	-	ญื่อ	น้ำสะใภ้	-	มา
พ่อของสามี	-	ตา	แม่ของสามี	-	ยะ
พ่อของภรรยา	-	ตา	แม่ของภรรยา	-	ยะ
พี่ชายของสามี	-	เนา	พี่สาวของสามี	-	เนา
น้องชายของสามี	-	เอาะฮู	น้องสาวของสามี	-	เอาะฮู
พี่ชายของภรรยา	-	เนา	พี่สาวของภรรยา	-	เนา
น้องชายของภรรยา	-	เอาะฮู	น้องสาวของภรรยา	-	เอาะฮู

คำเรียกญาติลักษณะอื่น ๆ

พ่อ/แม่ ของคู่สมรสเรียกกันและกันว่า **ซม้ง**

คำเรียกพี่/น้อง ของคู่สมรส เรียกแบบสุภาพ (โดยไม่ออกชื่อ) ว่า **กะไลย**

ลูกติดแม่ เรียกสามีของแม่ว่า **ญื่อ** หมายถึงเป็นพ่อน้ำ (พ่อเลี้ยง)

ลูกติดพ่อ เรียกภรรยาของพ่อว่า **มา** หมายถึงแม่หน้า (แม่เลี้ยง)

ฮารักไม่มีคำเรียก ลูกเลี้ยง/ลูกบุญธรรม จะใช้คำเรียกลูกตามธรรมดา ในกรณีที่พ่อ มีภรรยาใหม่ ลูกต่างแม่จะนับพี่น้องกันตามอายุ เพราะถือว่าพ่อคนเดียวกัน แม้จะไม่ได้อยู่เรือน เดียวกัน ถ้าแม่มีสามีใหม่ ลูกต่างพ่อก็จะนับพี่น้องตามอายุเพราะแม่คนเดียวกัน

ฮารักใช้คำเรียกพ่อแม่คู่กัน ว่า **เมะเบ๊บ**-แม่พ่อ คือ กล่าวถึงแม่ก่อน

ลูกพี่ลูกน้อง เรียกว่า **เอาะฮูเนา**-น้องพี่ คือกล่าวถึงน้องก่อน

คำว่าพ่อเฒ่าแม่เฒ่า ใช้ว่า *ยะตา-ย่าปู่* ยายตา (กล่าวถึงฝ่ายหญิงก่อน)

ข้อห้ามเกี่ยวกับการแต่งงานของฮาร์กคือ ญาติชั้นต้นหรือชั้นที่ ๑ ระดับลูกพี่ลูกน้อง แต่งงานกันไม่ได้

ส่วนเฒ่าส่วยถือว่า ญาติจากการแต่งงานมีฐานะอย่างเดียวกับและในลำดับเดียวกับญาติสายโลหิต ส่วนละเวนถือว่า การนับญาตินั้นนับตามอายุ ไม่นับตามความสัมพันธ์ของพ่อแม่ หรือตามลำดับที่เกี่ยวข้องกับคู่แต่งงาน คำเรียกญาติของละเวนจึงมีลักษณะคล้ายคำเรียกญาติของคนไทยที่ใช้เรียกคนอื่นนอกไปจากวงญาติ แต่เป็นการใช้คำเพื่อแสดงความสนิทสนมโดยถือเอาลำดับอายุเป็นข้อกำหนด

การที่ชนเผ่ามีคำศัพท์ที่ใช้เรียกญาติที่แสดงถึงการลำดับความเกี่ยวข้องอย่างละเอียด แสดงให้เห็นว่า เครือญาติทั้งญาติสายโลหิตและญาติเกี่ยวดองมีความสำคัญในโครงสร้างของครอบครัวและความสัมพันธ์เผ่าจะต้องมีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับผู้อ่อนอาวุโสหรือญาติชั้นเล็กในครัวเรือนจะปฏิบัติต่อญาติอาวุโส และมีข้อปฏิบัติที่กำหนดสำหรับผู้ชายที่แต่งงานเข้าไปอยู่ในเรือนของภรรยาจะปฏิบัติต่อญาติข้างภรรยาด้วย เช่น

- ต้องไม่เหยียบที่นอนของพ่อเฒ่าแม่เฒ่า
- ไม่เรียกชื่อตัวของพ่อเฒ่าแม่เฒ่า
- ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อเฒ่าแม่เฒ่า
- ต้องปฏิบัติงานส่วนของครัวเรือนและของบ้าน
- ผู้ชายต้องไม่หยอกเย้าล้อเล่นกับผู้หญิงต่อหน้าสมาชิกในครัวเรือนของภรรยา
- ต้องเคารพนับถือและปฏิบัติตามบทบาทของตนต่อผู้อื่นในครัวเรือน

ความสัมพันธ์ในครัวเรือนของชนเผ่าจึงถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ข้อกำหนดเหล่านี้คลายความเข้มงวดลงไปมาก เพราะการย้ายถิ่นที่อยู่ในกรณีของการทำมาหากิน เช่น ไปเป็นพนักงานของรัฐ ย้ายเข้าไปอยู่ในเขตตัวเมือง เดินทางติดต่อค้าขายระหว่างเมืองและแขวง ฯลฯ ทำให้กฎเกณฑ์ทั้งในส่วนของการเลือกคู่ครอง การแต่งงาน และความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติเปลี่ยนแปลงไป หรือคลายความเคร่งครัดลง

บทบาทหญิง-ชาย และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในเรื่องของการเลือกคู่ครองที่ดี การแต่งงาน และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ตลอดจนการรับมรดกที่ดี จะเห็นว่า แม้ชนเผ่าจะถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ในครอบครัว และเป็นผู้ครองสิทธิในการตัดสินใจปัญหาของครัวเรือน ตลอดไปจนถึงการเป็นตัวแทนของครัวเรือนในการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันของชุมชน แต่สถานภาพของผู้หญิงก็ยังอยู่ในลักษณะที่ไม่ต่ำต้อยมากนัก เพราะการยอมรับว่าผู้หญิงเป็นสมาชิกในครัวเรือนที่จะถอดถอนสิทธินั้นไม่ได้ ดังตัวอย่างที่ว่า เมื่อมีการแบ่งฮีดในบ้านหรือในเรือน ผู้หญิงที่แต่งงานออกไปแล้วจะต้องได้รับส่วนแบ่งของอาหารในพิธีกรรมหรือสิ่งของอื่นๆ ตามสิทธิของตน และอาจจะได้รับมากกว่าพี่น้องผู้ชายเพราะครัวเรือนยอมรับว่า ทรัพย์สินที่ครัวเรือนสะสมไว้นั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากค่าตอบแทนที่ฝ่ายชายจะจ่ายให้แก่ครอบครัวหรือพ่อแม่ของผู้หญิงดังกล่าวแล้ว

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทหน้าที่ในฐานะของหัวหน้าครัวเรือนอยู่ที่ผู้ชายอย่างชัดเจน แม้ในครัวเรือนส่วยและละเวน ซึ่งสามีจะเข้าไปอยู่ในครัวเรือนของภรรยา ก็ยังต้องยอมรับว่าสามีเป็นฝ่ายตัดสินใจในเรื่องของครอบครัว และโดยทั่วไปผู้ชายจะมีโอกาสดีกว่าที่จะได้รับการศึกษาในลักษณะใดหรือระดับใดก็ตาม ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทด้อยลงไป โดยเฉพาะในปัจจุบันซึ่งรูปแบบการทำมาหากินเปลี่ยนไปจากเดิม

ในชุมชนดั้งเดิมนั้น การทำมาหากินด้วยการเพาะปลูกทำให้แรงงานทั้งหญิงและชายมีความสำคัญเท่าๆ กัน ผู้ชายอาจเป็นฝ่ายทำงานหนักในฤดูเพาะปลูก เช่น ถางไร่ จุดไร่ สักข้าว และถางหญ้า แต่ผู้หญิงก็ต้องทำงานตลอดเวลาเช่นเดียวกัน ทั้งงานในไร่สวน งานหาอาหารประจำวัน และงานของครัวเรือน ผู้หญิงจึงเป็นแรงงานสำคัญ ดังเช่นที่คนดังกล่าวถึงผู้หญิงว่า “หลังเจียกะฟ้า หน้าเจียลูก” แต่การทำงานหนักของผู้หญิงนั้นได้รับการตอบแทนในแง่สถานภาพและสิทธิในครัวเรือนที่ดีพอสมควร

เมื่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนรูปไปในปัจจุบัน การทำมาหากินในลักษณะที่เป็นงานอาชีพชัดเจนขึ้น มีค่าตอบแทนที่ไม่ใช่อาหารเหมือนสมัยก่อน สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงก็เปลี่ยนไป เพราะการที่ได้เรียนน้อยกว่าผู้ชาย มีโอกาสติดต่อกับผู้คนนอกกลุ่มของตนน้อยกว่าผู้ชาย ทำให้การเรียนรู้ของผู้หญิงน้อยลง ไม่ทันผู้ชาย และยอมรับความด้อยลงนี้อย่างไม่ได้ตั้งใจยิ่งทำให้สถานะของผู้หญิงตกต่ำลงอีก

สถานภาพในชุมชนของผู้หญิงสมัยก่อนจะเป็นผลสะท้อนมาจากการที่กฎเกณฑ์ของชุมชน

หรือสังคมยอมให้ผู้ชายมีภรรยาได้มากกว่า ๑ คน โดยไม่ถือว่าใครเป็นภรรยาเอก และลูกก็จะนับเรียงกันไปตามอายุ ทำให้ผู้หญิงลดฐานะลงเป็นสมบัติส่วนหนึ่งในครัวเรือนของผู้ชาย โดยเฉพาะในกลุ่มชนเผ่าที่เป็นครอบครัวขยายขนาดใหญ่เช่นกะตู่ การอยู่ในเรือนยาวซึ่งมีสมาชิกจำนวนมาก ทำให้เกิดการจัดระบบที่ผู้ชายซึ่งเป็นสามีจะมีบทบาทเป็นหัวหน้าครัวเรือนและตัวแทนของครัวเรือนในการตัดสินใจร่วมกันของครัวเรือนใหญ่ ตัวอย่างเช่น ในการที่บ้านกะตู่จะจัดพิธีกรรมแบ่งฮีดบ้าน ในขั้นแรก ผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแต่ละครอบครัวซึ่งก็คือพี่น้องกัน จะต้องปรึกษากันหรือกันว่าจะทำหรือไม่ จะจัดเตรียมและนัดหมายอย่างไร ในขั้นตอนการปรึกษานี้ มีธรรมเนียมของเผ่าว่า ต้องไม่ให้ผู้หญิงรับรู้ ฉะนั้นผู้ชายจะปรึกษากันอย่างเงียบๆ หรือมีฉะนั้นก็ปรึกษากันในที่ซึ่งผู้หญิงจะไม่เข้าไป เช่น ในกว๊านบ้าน แม้ผู้หญิงจะรู้ว่ามีการศึกษาในเรื่องสำคัญเกิดขึ้น และอาจรู้ว่ามีข้อตกลงหรือปัญหาอะไรบ้างจนกว่าการตกลงและนัดหมายจะเรียบร้อย ผู้หญิงจึงจะได้รับคำบอกเล่าให้เตรียมงานในส่วนของตน เช่น เตรียมอาหาร เตรียมเครื่องประดับตกแต่งต่างๆ สำหรับกว๊านบ้านบ้าง สำหรับแต่งเสาหลักควายบ้าง เรียกได้ว่าผู้หญิงถูกกีดกันออกมาจากบทบาทในการตัดสินใจในครัวเรือนและในชุมชนโดยสิ้นเชิง รวมไปถึงการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับลูกด้วย ดังเช่น เผ่าตะเรียง ถือว่าถ้าพ่อตายลูกๆ จะอยู่ในความดูแลของพี่น้องผู้ชายของแม่ ทั้งๆ ที่ยังอยู่ในเรือนของปู่ย่า ลูกๆ จะนับถือลุง (พี่ชายของแม่) และน้าบ่าว (น้องชายของแม่) มากกว่านับถือแม่ การตัดสินใจในเรื่องการศึกษา กิติ การเลือกคู่ครอง รวมทั้งความรับผิดชอบในเรื่องค่าตอง จะอยู่ที่ญาติฝ่ายผู้ชายทั้งหมด

ในแง่ของการทำพิธีกรรม ผู้หญิงจะไม่มีฐานะเป็นหัวหน้าพิธีกรรมหรือผู้ประกอบพิธีกรรมสำคัญ โดยเฉพาะพิธีกรรมของชุมชน หรือฮีดบ้าน แต่ในการแบ่งฮีดที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือความอุดมสมบูรณ์ ผู้หญิงจะมีส่วนสำคัญ ซึ่งอาจเป็นเพราะทั้งผู้ชายและผู้หญิงประจักษ์ในข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้หญิงเป็นสัญลักษณ์ของการผลิต จึงต้องมีบทบาทเป็นผู้ประกอบพิธี เช่น ในพิธีกรรมรูดข้าวไร่ ส่วนมากผู้หญิงที่เป็นแม่เรือนจะเป็นผู้ทำพิธี นอกจากในเรือนที่ไม่มีผู้หญิงก็อาจให้ผู้ชายทำได้เพราะเป็นความจำเป็น ชนเผ่าหลายเผ่าที่มีความเชื่อเรื่องขวัญ และขวัญข้าว มักจะกล่าวว่า ผู้หญิงเป็นขวัญข้าวเหนียว ผู้ชายเป็นขวัญข้าวเจ้า หมายความว่า ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ต่างก็เป็นสัญลักษณ์ของความมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ แต่ผู้ชายนั้นเป็นหลักของชีวิต (ข้าวเจ้า) ในขณะที่ผู้หญิงเป็นข้าวเหนียว คือเป็นรอง

กฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งของเผ่าทุกเผ่าที่ทำให้ผู้หญิงอยู่ในสถานะต่ำต้อย คือ หากผู้หญิง

มีห้องโดยไม่ได้แต่งงาน หรือครัวเรือนยังไม่ได้รับรู้ ที่เรียกว่า มีลูกทาง จะถือว่าทำให้เกิดชะล่ำบ้าน จะต้องทำพิธีสลากบ้าน โดยการฆ่าหมูเลี้ยงผีและเลี้ยงคนทั้งบ้าน และในระยะก่อนคลอดลูก จะต้องออกไปอยู่ป่า กลับเข้าบ้านไม่ได้ ถ้ามีผู้ชายที่ถูกชี้ตัวและยอมรับว่าเป็นพ่อของเด็กในท้อง ก็จะต้องออกไปอยู่ป่าด้วยกัน แล้วจึงทำพิธีสลากบ้านแก้ชะล่ำ ครอบครัวทั้งสองฝ่ายต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในลักษณะนี้หมายความว่า ผู้หญิงจะถูกกำหนดว่าเป็นผู้ที่อาจนำภัยพิบัติมาสู่ชุมชนได้ ในขณะที่ผู้ชายเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วม

ลักษณะต่างๆ ดังกล่าวมานี้ทำให้เห็นว่า บทบาทของหญิงและชายในชุมชนชนเผ่า นั้น แม้จะมีสถานะใกล้เคียงกัน มีหน้าที่ปฏิบัติต่อครัวเรือนและชุมชนร่วมกัน แต่ในแง่บทบาทความเป็นผู้นำครัวเรือนและชุมชนนั้น ผู้หญิงยังด้อยอยู่มาก โดยเฉพาะเมื่อสังคมเข้าสู่ระบบใหม่ วิถีชีวิตใหม่ ผู้หญิงจึงควรมีโอกาสในการศึกษา การติดต่อกับคนนอกบ้านนอกเผ่า และนอกพื้นที่ของตนเท่าเทียมกับผู้ชาย เพื่อรับและเรียนรู้ความก้าวหน้าของโลก สำหรับการร่วมพัฒนาชุมชนของตนไปพร้อมกับฝ่ายชาย

บทที่ ๓

ความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อเรื่องผีกับพิธีกรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง

ชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่าในแขวงเซกองเป็นกลุ่มชนที่นับถือผี หรือเรียกสั้นๆ ว่า ถือผี หรือ ถือฮิดผี ฮิด คือประเพณีปฏิบัติต่างๆ ในการดำเนินชีวิตทุกด้านของชนเผ่า ฉะนั้น ผีกับพิธีกรรมและชีวิตของชนเผ่าจึงเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก

แม้ว่าในปัจจุบันบางเผ่า เช่น เผ่าส่วย เผ่าละเวน จะรับเอาความเชื่อพุทธศาสนาผ่านทางกลุ่มลาวลุ่ม ทำให้ความเชื่อเรื่องผีในรูปแบบเดิมของเผ่าลดความสำคัญลง แต่ก็ยังคงลักษณะการประสมประสานความเชื่อผีบางรูปแบบกับความเชื่อทางพุทธไว้ด้วยกัน เช่นเดียวกับสังคมที่นับถือพุทธส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย ลาว พม่า เขมร เพียงแต่จะไม่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีที่มีลักษณะการดำเนินพิธีขัดกับแนวปฏิบัติของพุทธศาสนา เช่น การแข่งฮิดเลี้ยงผีควาย ซึ่งมีการฆ่าควายอันเป็นแรงงานสำคัญของการทำนา ส่วยและละเวน (และฮาร์ก) นั้นเป็นพวกชาวนา ต่างจากชนเผ่ากลุ่มอื่นๆ ที่สักข่าไร่ และใช้แรงงานของคนลวนๆ ส่วยและละเวนจึงไม่แข่งฮิดเลี้ยงผีควาย แต่จะทำพิธีเลี้ยงผิ้อาฮักประจำปี ซึ่งเข้ามาแทนการแข่งฮิดควายประจำปีนั่นเอง

ด้วยเหตุที่ระบบความเชื่อหลักและความเชื่อพื้นฐาณดั้งเดิมของชนเผ่าเหล่านี้เป็นระบบความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมรวมทั้งความเชื่อที่แสดงออกในรูปต่างๆ เช่น ข้อห้ามข้อนิยมของเผ่า การสร้างกวีบ้านเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีของบ้าน เป็นต้น จึงยังกล่าวได้ว่า เป็นพิธีกรรมที่มีผีเป็นแกนกลางความเชื่อดั้งเดิม

ระบบนับถือผีและความเปลี่ยนแปลง

การจัดระบบความเชื่อเรื่องผีของชนเผ่า

โดยทั่วๆ ไป ผีในความเชื่อของเผ่าต่างๆ จะแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ คือ ผีดี หรือผีที่ไม่ทำร้ายคน เช่น ผีฟ้า ผีดิน ผีร้ายคือผีที่อาจทำอันตรายคน เช่น ผีป่า ผีไร่ผีนา ผีภู ผีน้ำ ผีกกไม้ รวมถึงผีเรือนและผีกวน ซึ่งเป็นผีที่อยู่ในชุมชนหรือผีในที่อยู่อาศัยของคน ส่วนผีป่า ผีภู ผีน้ำ นั้นเป็นผีที่อยู่ในธรรมชาติแวดล้อมของคน

ผิ้อีกประเภทหนึ่งได้แก่ผีของคนตาย ทั้งที่ตายด้วยเหตุธรรมดาและผีตายโหง คือตายผิดธรรมดา

ผีคนตายนี้จะเรียกว่าเป็นผีดีหรือผีร้ายก็ไม่อาจกล่าวได้ชัดเจน แต่เฉพาะผีตายโหงนั้นถือว่าเป็นผีร้ายแน่นอน เพราะถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องวิธี คนก็จะได้รับอันตรายที่นำกลั้วจากผีตายโหงมากกว่าอันตรายจากผีในธรรมชาติ หรือผีเรือน ผีกว้านทั่วไป ฉะนั้นชนเผ่าทุกเผ่าจะไม่พยายามข้องเกี่ยวกับผีตายโหงไม่ว่าในลักษณะใดทั้งสิ้น แม้แต่การฝังผีตายโหงก็จะไม่ฝังในป่าช้าธรรมดาของคนตาย แต่จะไปฝังตรงที่พบศพ พบตรงไหนก็ฝังตรงนั้น หรือมีฉนั้นก็ต้องหาที่ฝังที่ไม่ใช่บริเวณบ่อนป่าช้าของบ้านเพราะอ้างว่าผีตายธรรมดากับผีตายโหงเป็นคนละพวกกัน ถ้าไปฝังรวมกันก็จะเกิดเรื่องและทำให้คนเป็นพลอยเดือดร้อนไปด้วย ฉะนั้น ถ้าถือเอาความเชื่อตามนี้ ก็หมายความว่า ในขณะที่คนเป็นกลั้วผีคนตายพยายามทำวิธีต่างๆ เพื่อตัดหนทางติดต่อกับผีคนตาย แต่ก็ยังยอมรับว่า ผีคนตายธรรมดานั้นอย่างน้อยก็เคยเป็นพวกเดียวกับคนเป็น แต่ผีตายโหงนั้น นอกจากจะเป็นคนละพวกกับคนเป็นแล้ว ยังเป็นคนละพวกกับผีตายธรรมดาอีกด้วย จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ชนเผ่าเกลียดและกลัวผีตายโหงมากเพียงใด

ในกลุ่มของผีดี ซึ่งได้แก่ผีฟ้า (ยางบระฮู) และผีดิน (ยางกะเตียก) นั้น ตามปกติแล้วไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับคนเท่าใดนัก ไม่ปรากฏว่ามีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีฟ้า เช่น การบ่นผีฟ้าหรือพิธีกรรมอื่นใด นอกจากในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ก็อาจมีการออกชื่อหรือเชิญผีฟ้าผีดินมาร่วมกินของเช่นในพิธีด้วย ชนเผ่าฮาร์กอาจจะออกปากขอให้ผีฟ้าหรือยางบระฮูช่วยให้ฝนตก ในปีที่ฝนแล้งแต่ก็ไม่ได้เรียกร้องหรือบ่นผีฟ้าอย่างจริงจัง และไม่ถือว่าการที่ฝนจะตกหรือไม่ตกเป็นการกระทำของผีฟ้า

ส่วนผีดิน จะมีส่วนในวิถีชีวิตของชนเผ่าในกรณีการปลูกเรือน ซึ่งมักจะมีการขอดิน ส่วนใหญ่แทบทุกเผ่าจะเริ่มด้วยการถางหญ้าและวัชพืชในบริเวณที่เลือกที่จะปลูกเรือน แล้วจะทำพิธีขอผีดินให้มาบอกในความฝันว่าจะปลูกเรือนตรงนั้นได้หรือไม่ ถ้าฝันดี เช่น ฝันเห็นความมั่งคั่งของพืช ฝันว่าได้ข้าวของ ก็ถือว่าผีให้ปลูกได้ แต่ถ้าฝันเห็นสัตว์ ฝันเห็นความพินาศหวั่นๆ ก็ถือว่าผีดินไม่ให้ปลูกหรือบางครั้งอาจเอาเมล็ดข้าวมาใส่กระบอกลูกไม้เล็กๆ ฝังลงในดินบริเวณที่จะปลูกเรือน รุ่งขึ้นก็มาขุดดูว่าเมล็ดข้าวอยู่ครบหรือไม่ ถ้าอยู่ครบดี ก็แสดงว่า ผีให้ปลูกได้ แต่ถ้าเมล็ดข้าวหายไป หรือเมล็ดหักก็เป็นลางร้าย ไม่สมควรปลูกเรือนตรงนั้น ต้องย้ายที่ไป

ในเวลาที่จะปลูกเรือน คนบางเผ่าเช่นตะเรียง กะตู อาจมีพิธีเอาไก่น้อย (ลูกไก่) มาฆ่า เอาเลือดไก่สดในบริเวณที่จะปลูก ถ้าเป็นเรือนใหญ่ของคนที่มีฐานะดี อาจจะมีไก่ใหญ่ แพะ หรือหมู แล้วทำเครื่องเช่นใส่ใบตองไปวางไว้ให้ผีมากิน ในกรณีนี้ก็จะออกปากเชิญผีดินมากินเครื่องเช่นดังกล่าว

กล่าวโดยรวมก็คือ ผีฟ้าและผีดินเป็นผีที่มีอยู่ในระบบความเชื่อของชนเผ่า แต่เป็นผีที่ไม่ให้คุณให้โทษอย่างชัดเจน จึงไม่ค่อยปรากฏว่ามีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีฟ้า ผีดินโดยตรง

ผีที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชนเผ่าเป็นอย่างมากคือกลุ่มผีที่เชื่อว่าอาจทำอันตรายคน ได้แก่ ผีป่า ผีไร่ ผีภู ผีน้ำ ผีกกไม้ ซึ่งเป็นผีที่มีถิ่นที่อยู่ในธรรมชาติ แต่เนื่องจากวิถีชีวิตของชนเผ่าเหล่านี้ต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพราะต้องทำมาหากินอยู่ในป่าในดง บนภูดอยและแหล่งน้ำลำห้วย เกือบตลอดเวลา และแม้แต่เรือนที่อยู่ก็เรียกว่าอยู่ในป่าในดงหรือบนภูดอย ผีเหล่านี้จึงมีความสัมพันธ์กับคนอย่างใกล้ชิด และเป็นเหตุให้เกิดความหวั่นกลัวว่าหากผีไม่พอใจ ก็อาจทำอันตรายคน เช่น ทำให้เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย หรือทำให้เกิดภัยพิบัติในบ้าน ความหวาดหวั่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีข้อกำหนดที่ชัดเจนว่าการกระทำอย่างไรบ้างที่จะเป็นเหตุให้ผีไม่พอใจ จนถึงกับทำอันตรายคน ในทางกลับกัน การที่กล่าวว่าอันตรายที่เกิดกับคนนั้นเป็นเพราะผีทำ ก็เพราะคนอธิบายไม่ได้ว่า เหตุใดจึงเกิดอันตรายนั้นๆ ขึ้น เช่น ทุกคนต้องไปทำมาหากินในป่า ไปดงไร่ ไปหาปลาในลำห้วย แต่ทำไมบางคนจึงเกิดเจ็บป่วยขึ้น ในขณะที่คนอื่น ๆ ไม่เป็นอะไร คำอธิบายในกรณีนี้ก็คือ ผีทำ และผีที่ทำอาจเป็นผีตนใดก็ได้ที่อยู่ในบริเวณที่คนคนนั้นไปทำมาหากินหรือประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนการที่จะระบุว่าอันตรายเกิดจากผีตนใด ก็เป็นหน้าที่ของหมอผี หรือ หมอผี ที่มีอยู่ในชุมชนนั้น

ผีร้ายหรือผีที่ทำอันตรายคนนี้ ในแต่ละเผ่าจะปรากฏมีอยู่คล้ายๆ กันดังที่กล่าวแล้ว แต่ความสำคัญจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของเผ่า เช่น เผ่าตะเริงอยู่บนภูดอย ความสำคัญของผีภู (ยางกอรุ) ก็จะปรากฏชัดกว่าผีน้ำ (ยางด้าก) เพราะในเขตที่อยู่ของตะเริงจะมีแต่ลำห้วยขนาดเล็ก การจำแนกชนิดหรือลักษณะของผีน้ำของตะเริงจึงไม่ชัดเจนนัก มักเรียกรวมๆ กันไป ในขณะที่ผีน้ำของเผ่าฮาร์กจะมีทั้งผีในวังน้ำลึก ผีเงือก (งูใหญ่ในน้ำ) ผีแซ่ (จระเข้) เพราะฮาร์กตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ราบลุ่ม มีลำเซหรือแม่น้ำใหญ่ผ่านบริเวณหมู่บ้าน วิถีชีวิตของเผ่าฮาร์กจะสัมพันธ์กับลำน้ำใหญ่มากกว่าตะเริง อันตรายจากผีน้ำจึงเกิดขึ้นกับเผ่าฮาร์กมากกว่า กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือคนฮาร์กจะกลัวผีน้ำในขณะที่คนตะเริงจะกลัวผีภู

ผีที่จัดว่าเป็นผีที่อาจทำอันตรายคนอีกกลุ่มหนึ่งคือ ผีเรือนและผีกว้าน ซึ่งเป็นผีที่อยู่ในเรือนที่อยู่อาศัย หรืออยู่ในกว้าน ซึ่งเป็นเรือนกลางของชุมชน ทั้งผีเรือนและผีกว้านนี้ โดยปรกติถือว่าเป็นผีที่ดูแลครัวเรือน หรือดูแลชุมชน ผีกว้านจึงอาจถือได้ว่าเป็นผีประเภทเดียวกันกับผีอารักษ์ (หรือ ผีอาฮัก) ของลาวลุ่ม หรือผีปู่ตาของคนอีสานนั่นเอง

แต่เนื่องจากในวิถีชีวิตปรกติ บทบาทของผีเรือนและผีกว้านจะไม่ชัดเจน จนกว่าในกรณีที่เกิดอันตรายขึ้นแก่คนในครัวเรือน หรือเกิดภัยขึ้นแก่ชุมชนโดยรวม อาจมีคำอธิบาย (จากหมอผี หมอผี หรือคนเฒ่าคนแก่ของชุมชน) ว่าเป็นเพราะผีเรือนหรือผีกว้านทำ และเป็นเหตุให้ต้องประกอบ

พิธีกรรมเลี้ยงผีเรือนหรือผีขวานแล้วแต่กรณี เพื่อให้อันตรายนั้นหมดไป

ผีอีกกลุ่มหนึ่งในระบบความเชื่อของชนเผ่า คือ ผีของคนตาย ทั้งที่ตายตามธรรมดา และตายโหง ถ้าเป็นผีตายโหงจะมีอันตรายมาก พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพผีตายโหงจึงต้องทำตามประเพณีปฏิบัติของเผ่าอย่างละเอียดทุกขั้นตอน จะย่นย่อหรือทำผิดเพี้ยนไปไม่ได้เลย และแม้กระนั้นผีตายโหงก็ยังอาจทำอันตรายคนได้ ทุกเผ่าจึงมีกำหนดข้อห้ามว่า ผีตายโหงต้องฝังแยกไปจากผีที่ตายธรรมดา และคนจะไม่ไปข้องแวะกับบริเวณที่ฝังผีตายโหงเป็นอันขาด ถ้ามีเหตุต้องผ่านไปก็จะไม่มอง ไม่กล่าวถึง ไม่ชี้ ฯลฯ กล่าวสั้นๆ คือ ตัดความสัมพันธ์ทุกรูปแบบระหว่างคนเป็นกับผีตายโหง และแม้ในกรณีของการตายตามธรรมดา ประเพณีปฏิบัติในการทำศพก็ยังระบุขั้นตอนที่ชัดเจน มีรายละเอียดยุ่งยากกว่าประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตในกรณีอื่นๆ เช่น การเกิด แต่งงาน ทั้งนี้ก็เพราะความหวาดกลัวอันตรายที่จะเกิดจากผีคนตายนั่นเอง

ในระบบความเชื่อเรื่องผีของชนเผ่า การแบ่งฮีดหรือการประกอบพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นฮีดบ้าน คือ ประเพณีปฏิบัติของชุมชน หรือฮีดเรือน คือประเพณีปฏิบัติของครัวเรือนก็ตาม มักจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มของผีที่ทำอันตรายคนและชุมชน เช่น ผีป่า ผีภู ผีน้ำ ผีกกไม้ ผีเรือน ผีขวาน การแบ่งฮีดที่เกี่ยวข้องกับผีนี้จึงมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดจากผี เช่น ในกรณีของการแบ่งฮีดขวาน (ฮีดบ้าน) ซึ่งเป็นพิธีกรรมรวมของชุมชน หรือพิธีที่มุ่งหมายจะแก้ไขเหตุร้ายที่เกิดขึ้น เช่น การแบ่งฮีดในครัวเรือน ซึ่งมักทำในกรณีเกิดความเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือน ที่เป็นเพราะผีกระทำให้เจ็บป่วย

ในบางกรณี การแบ่งฮีดอาจมีลักษณะเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (fertility rite) เช่น พิธีสักข้าวไร่ พิธีกินข้าวใหม่ พิธีกรรมในลักษณะนี้จะไม่มีการกำหนดขั้นตอนชัดเจนนักเพราะแม้จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีก็จริงแต่ไม่มีลักษณะของความหวาดกลัวอันตรายจากผี เป็นเพียงการป้องกันหรือการแสดงความรู้คุณผีมากกว่า ขั้นตอนรายละเอียดจึงแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมและตามความเห็นชอบของผู้ทำพิธีและบ่อยครั้งที่ชนเผ่าผู้ทำพิธีจะกล่าวว่า พิธีประเภทนี้จะไม่ทำก็ได้ แต่ถ้าไม่ทำแล้วเกิดข้อเสียหาย เช่น ได้ผลผลิตน้อย หรือมีแมลงลงมากินข้าวเสียหาย ก็จะทำให้เกิดความแคลงใจว่าเป็นเพราะไม่ทำพิธี ฉะนั้น การทำไว้ก่อนจึงเป็นการป้องกันที่ดีกว่าไม่ทำ

ในกลุ่มชนเผ่าที่นำความเชื่อเรื่องผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของตนไปประกอบกับความเชื่อตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่รับเข้ามาในภายหลัง เช่น ส่วย ละว้า ฮ่าวก ก็จะมีวิธี

๕๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อสองแนวนี้ให้ประสานกัน เช่น เลิกแบ่งฮีดมาควาย แต่จะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีอาฮักประจำปีแทนดังกล่าว ผีอาฮักจัดได้ว่าเป็นผีในธรรมชาติประเภทหนึ่ง เพราะบ่อนที่อยู่ของผีอาฮักคือในป่า ถ้าบ้านไม่ได้อยู่ในป่า บ่อนผีอาฮักก็จะอยู่ท้ายบ้าน เป็นบริเวณที่จะปล่อยให้มิดันไม้ใหญ่ขึ้น และในโอกาสธรรมดาจะไม่มีใครไปรบกวนหรือวุ่นวายในแถวบ่อนผีอาฮักเลย เช่นเดียวกับที่ชนเผ่าทั่วไปก็จะไม่ไปวุ่นวายกับผีหรือที่อยู่ของผี นอกจากจะมีความจำเป็นเช่นในเวลาแบ่งฮีด

ผีฟ้าและผีดิน

เมื่อจำแนกกลุ่มของผีในธรรมชาติ คือผีฟ้าและผีดินออกเป็นกลุ่มย่อยอีกชั้นหนึ่ง ก็จะได้ว่าชนเผ่าเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีความเชื่อพื้นฐานเรื่องผีดิน อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนผีฟ้า (ปราณี วงษ์เทศ : ๒๕๔๓, น. ๒๐๘-๒๐๙) ส่วนผีฟ้านั้นเป็นความเชื่อที่แทรกเข้ามาภายหลัง และเข้ามาแบบไม่ประสมกลมกลืนกับความเชื่อเดิมเท่าไรนัก ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อกล่าวถึงผีฟ้า ชนเผ่าจะใช้คำที่มีความหมายหลวม ไม่สามารถระบุลักษณะหรือความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของความเชื่ออื่นๆ ให้ชัดเจนได้ ชนเผ่าที่เอ่ยถึงผีฟ้ามีอยู่เพียง ๒-๓ เผ่า และเป็นชนเผ่าที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มลาวลุ่ม อันเป็นกลุ่มที่นับถือผีฟ้าประสมกับความเชื่อพุทธศาสนา ส่วนชนเผ่าที่รับเอากระบวนการประสมผีฟ้าเข้ากับพุทธศาสนา ได้แก่ ส่วย ละเวน และฮารัก ในที่นี้จะกล่าวถึงผีฟ้าก่อนเพราะมีรายละเอียดน้อย และไม่มีส่วนสัมพันธ์กับพิธีกรรมมากนัก

ผีฟ้า

ละเวน กล่าวถึงผีฟ้าโดยใช้คำว่า พญาแถน ซึ่งเป็นคำที่รับมาจากลาวลุ่มโดยตรง และเมื่ออธิบายถึงกลุ่มผีที่อยู่บนฟ้า ก็จะบอกว่า

บนฟ้ามีนางเทวดา พญาแถน พญาพรหม รับผิดชอบฟ้า ฉะนั้น

พ่อแม่จึงบอกว่าไม่ให้นอนกลางวัน เทวดาจะไม่อยู่รักษา ต้องนอนกลางคืน

ไม่อย่างนั้นเทวดาจะปล่อยให้ทุกข์ยาก นอนกลางวันจะมีเสียงไม้มาด่าให้เป็นวีรร้อย

เทวดาเป็นผู้รักษาคนให้ปลอดภัยจากอันตราย เทวดาหนึ่งคนหนึ่ง เป็นคู่เฉพาะตัวกัน

จะเห็นได้ว่า ทั้งคำเรียกและแนวคิดเป็นลักษณะของการรับคติพุทธที่ประสมกับผีดี คือผีบนฟ้า

เป็นเทวดา พรหม และแถน เมื่ออธิบายถึงลักษณะพญาแถน ก็บอกว่า

พญาแถนอยู่บนฟ้า เป็นผู้บันดาลให้ฝนตก ถ้าฝนไม่ตก จะต้องนึก

วิงวอนเอ็นพญาแถน ให้ฝนตกเป็นปรกติ อย่าให้แล้ง

เมื่อขอให้นึกถึงภาพพญาแถนแล้วอธิบายออกมา ก็บอกว่า เป็นคนผู้ชายมีเครื่องสวมหัว มี

ฤทธิ์เดช เหาะได้ ซึ่งภาพที่เห็นนั้นก็คือภาพของเทวดาในภาพเขียนทางพุทธศาสนาหรือชาดกนั่นเอง
สวยซึ่งนับถือพุทธเช่นเดียวกับละเวน ไม่กล่าวถึงแกนเลย แต่มีประเพณีบุญบั้งไฟในเดือน ๖
ทั้งยังกล่าวด้วยว่า ในเขตแขวงเซกองนี้มีแต่สวยบ้านท่าแดงเท่านั้นที่มีประเพณีบุญบั้งไฟประจำทุก ๓ ปี
ฉะนั้น บุญบั้งไฟที่บ้านท่าแดงก็ไม่ใช่บุญบั้งไฟที่มุ่งหมายจะจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน และใน
รายละเอียดที่กล่าวถึงขั้นตอนของบั้งไฟ ก็จะเน้นที่กระบวนการทำบั้งไฟ การรื่นเริงสนุกสนาน การ
แข่งขันว่าบั้งไฟกระบอกไหนจะขึ้นสูงที่สุด เป็นต้น บุญบั้งไฟของสวยบ้านท่าแดง จึงไม่ใช่พิธีกรรมที่มี
จุดมุ่งหมายในการขอฝนอันถือว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์อย่างหนึ่ง (ดูรายละเอียดใน
เล่มที่ ๑ : เมืองท่าแดง เผ่าสวย)

เผ่าฮารัก ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่ราบ เมืองละมาม และเป็นเผ่าหลักที่มีการติดต่อกับ
กลุ่มลาลุ่มมานานแล้ว แต่ในแง่ของการนับถือพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่ายังไม่หนักแน่นมั่นคงเท่าสวย
และละเวน ฮารักอธิบายไว้ในความเชื่อของเผ่าว่า

บนฟ้ามีผี เรียกว่า ยางบระฮู หรือ เทวบุตร เทวดา เป็นผีที่ไม่ทำอันตรายคน

ถ้ามีความทุกข์ความจน ก็อาจวิงวอนขอให้ยางบระฮูช่วยดูแล เช่น ถ้าฝนไม่ตก

ก็จะขอกับยางบระฮู ว่า ขอให้ฝนตก แต่ไม่ต้องทำพิธีอะไร เพียงแต่ออกปากขอเฉยๆ

ข้อที่น่าสนใจก็คือ ทั้งละเวนและฮารัก กล่าวถึงความสัมพันธ์ของผีฟ้า (พญาแถน/ยางบระฮู)
กับการขอฝน หรือขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำนา แต่ไม่มีพิธีขอฝน ส่วนสวยมีบุญบั้งไฟ
ซึ่งเป็นพิธีขอฝน แต่ไม่กล่าวถึงแกน ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีฟ้าของชนเผ่ากลุ่มนี้เป็น
ความเชื่อที่รับมาจากลาลุ่ม ประกอบกับการนับถือพุทธศาสนา แต่ความเชื่อดังกล่าวยังไม่ลงตัวใน
ระบบความเชื่อที่จัดประสมใหม่ ในขณะที่เมื่อกล่าวถึงกลุ่มผีดิน ชนเผ่าทั้งสามเผ่าจะอธิบายผีดินได้
คล้ายคลึงกับชนเผ่าอื่นๆ ทั่วไป แสดงว่าความเชื่อเรื่องผีดินนั้นมีอยู่ก่อนและยังฝังอยู่ในระบบความเชื่อ
ของฮารัก สวย และละเวน

ชนเผ่าอื่นที่กล่าวถึงผีฟ้า ได้แก่ กะตุ ซึ่งกล่าวรวมๆ กันไปว่า ผีฟ้า ผีดิน คือ ยางตะเิงกะเตียก
ยางตะเิงคือ ผีฟ้า ส่วนยางกะเตียกคือ ผีดิน และกะตุมีวิธีขอฝนจากยางตะเิงกะเตียก ด้วยการเอา
ตุ้มไก่เล็กๆ ไปแช่น้ำไว้ ซึ่งเป็นลักษณะของการทำพิธีขอฝนแบบพื้นฐาน คือ ทำให้เกิดความผิดปกติ
เพราะไก่เป็นสัตว์ที่ไม่ชอบน้ำ การเอาตุ้มไก่ไปแช่น้ำจึงเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกเช่นเดียวกับการเอาน้ำ
สาดแมวในการแห่นางแมวตนเอง

แต่กะตุก็ไม่มีกบหรือการเลี้ยงผียางตะเิงกะเตียก แม้แต่เวลาปลูกเรือนก็ไม่ต้องขอดินจาก

ผิวดินด้วย ส่วนเผ่าเงะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกับกะตู่ และมีลักษณะทางวัฒนธรรมและความเชื่อใกล้เคียงกัน ที่สุดก็กล่าวว่า บนฟามี ยางมะเตง คือ ฟาผ่า ซึ่งจะปรากฏรูปเป็น ๓ อย่าง ได้แก่ ฟาร่อง (เสียง) ฟาแลบ (แสง) และฟาผ่า (ไฟ) ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า ยางมะเตง หรือ ยางปะเตง ส่วนคำว่า ยางบระฮู ก็คือ ผิบนฟ้า แต่ไม่มีรูปลักษณะที่ชัดเจนว่าคืออะไร หรือเป็นอย่างไร และคำว่า ยางบระฮู ก็แปลได้ตรงตัวว่า ผิฟ้า เป็นคำที่ชนเผ่าส่วนมากใช้ร่วมกันอยู่ทั่วไป เช่นเดียวกับที่เผ่าดักกิง เรียกผิฟ้าว่า ยางแปลง ยางแปลงนี้ทำให้ฝนตกและแตกออก ทำให้เกิดสัตว์ เกิดสิ่งอะไรต่างๆ รวมทั้งความเจ็บไข้ได้ป่วย และข้อที่ตรงกันข้ามกับความเชื่อเรื่องผิฟ้าหรือแกนโดยทั่วไป คือ ดักกิงจะบนยางแปลงเพื่อขอให้ฝนหยุดตก โดยวิธีเอาข้าวสารกับน้ำไปอังไฟ ใช้น้ำจุ่มน้ำลายไปจิ้มที่ข้าวสาร แล้วเอาภาชนะที่ใส่ข้าวสารกับน้ำนั้นไปวางไว้ตรงที่น้ำไหลสายคา พร้อมกับกล่าวคำว่า

ข้าแบ่งให้เจ้าแล้ว เจ้าอย่าเคียดอย่าเสียใจ ให้เจ้าหยุดพ่นน้ำ ให้มีแดดออกมา

จะเห็นว่าตรงกับข้ามกับความเชื่อเรื่องแกนหรือผิฟ้าทั่วไป การที่ดักกิงไม่ต้องการให้ฝนตกมากนั้น ก็เป็นเพราะดักกิงไม่ใช่เผ่าที่ทำนา การเพาะปลูกข้าวไร่ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมาก เพียงแต่ให้มีน้ำในตอนก่อนสักข้าวเพื่อให้ดินนุ่ม หยอดเมล็ดข้าวปลูกได้ และมีฝนตกในช่วงแรกพอให้ข้าวงอกตั้งตัวได้เท่านั้น ถ้าฝนตกมากๆ จะกลับเป็นผลเสีย โดยเฉพาะดักกิงอยู่บนยอดดอยเมืองดักจิง ถ้าฝนตกมากๆ อาจเป็นอันตราย จึงต้องขอให้ฝนหยุดและให้มีแดดออกมา

ชนเผ่าอื่นๆ นอกไปจากนี้ไม่มีเผ่าใดกล่าวถึงผิฟ้า หรืออำนาจบางอย่างที่อยู่บนฟ้า จึงเห็นได้ว่า เรื่องผิฟ้าเป็นความเชื่อที่แทรกเข้ามาภายหลังและเข้ามาอย่างหลวมๆ ในระบบความเชื่อเดิม

ผิวดิน

ผิวดินเป็นสิ่งที่จัดอยู่ในฝ่ายดีเช่นเดียวกับผิฟ้าแต่สำหรับชนเผ่าผิวดินจะมีความหมายและเกี่ยวข้องกับชีวิตมากกว่าผิฟ้า เนื่องจากผิวดินอยู่ในที่ที่คนสามารถจะแตะต้องได้ สัมผัสได้ และข้อสำคัญคือ สำหรับชุมชนที่ทำการเพาะปลูกดินเป็นพื้นที่ที่จะต้องรองรับการเพาะปลูกและให้ผลผลิตกลับมาเลี้ยงชีวิต ชนเผ่าจึงมักจะอ้างถึงผิดินบ่อยกว่าผิฟ้า และเห็นได้ว่าผิดินนั้นอยู่ในระบบความเชื่อมาแต่ดั้งเดิม แต่อาจจะมีคำที่ใช้เรียกต่างกันไป บางทีคำที่ใช้เรียกผิดินต่างกันนี้ ก็ไม่ได้แสดงภาวะหรือสถานที่ต่างกันของผิดินในความคิดของชนเผ่า แต่คำเรียกบางคำอาจสะท้อนให้เห็นการประสมประสานความเชื่อหรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบบางอย่างในระบบความเชื่อของชนเผ่า

โดยทั่วไปชนเผ่าเรียกผิดินว่า ยางกะเตี้ยก หรือ ยางกะเตียก ความเกี่ยวข้องระหว่างผิดินกับ

คนนั้นที่เห็นได้ชัดเจนมีอยู่ ๒ ภาวะด้วยกัน คือ

๑. ผิดินอยู่ในดิน ถือว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ดินบริเวณนั้น หากคนจะทำอะไรก็ตามในพื้นที่นั้น ก็จะต้องขอที่จากผิวดินก่อน การที่จะขอใช้พื้นที่โดยปกติก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ เพื่อเพาะปลูกพืช และ เพื่อปลูกเรือนที่อยู่ ฉะนั้นในการปลูกเรือนของชนเผ่าจึงมักมีการขอที่จากผิวดิน แต่ไม่ได้ทำเป็น พิธีกรรมที่มีขั้นตอน ส่วนมากจะใช้วิธีกำหนดบริเวณที่ต้องการปลูกเรือน แล้วถางที่ให้โล่งไว้เล็กน้อย จากนั้นก็จะบอกผี หรือว่าผีว่าจะขอที่ปลูกเรือน ถ้าเป็นที่ดีก็ขอให้ผีมาบอกในความฝัน หรืออาจมี กรรมวิธีเล็กน้อย เช่น เอาไม้ท่อนเล็กไปฝังบริเวณที่เลือกไว้ แล้วจึงบอกกล่าวผิวดินว่าจะขอที่ ให้มา บอกในฝันด้วย ถ้าคืนนั้นฝันดี เช่น ได้ปลา ได้ลูกได้หลาน ได้เห็นไม้พุง (ไม้ไผ่) เทงหน่อ ก็ถือว่าดี ปลูกตรงนั้นได้ ถ้าฝันไม่ดีคือ มีคนมาขอควาย ขอลูก หรือฝันเห็นงานบุญ งานแข่งฮีดควาย หรือฝัน เห็นคนต่อตีกัน ฝันว่าผ่านทุ่งผ้าหม่เสียหาย ก็ถือว่าไม่ดี อาจจะต้องย้ายที่ปลูกเรือนหรือขอผิวดินอีกครั้ง ก็ได้ เพราะโดยทั่วไปการเสาะหาพื้นที่ราบนั้นหาไม่ได้ง่ายนัก ที่ที่เลือกแล้วจึงเป็นที่ที่สมควรปลูก แต่ ถ้าผีมาบอกว่าไม่ดีก็ไม่อยากจะปลูก จึงอาจต้องหาวิธีผันแปรแก้ไขบ้าง วิธีส่วนใหญ่ที่ใช้คือ เลี่ยงจาก พื้นที่บริเวณเดิมไปเล็กน้อยแล้วจึงขอใหม่ ส่วนมากจะไม่เป็นปัญหาถึงกับต้องยกเลิกการปลูกหรือย้าย ไปไกลๆ

นอกจากการบอกกล่าวผีขอที่ดินและขอให้มาบอกในความฝัน บางทีก็ใช้วิธีง่ายๆ เช่น เอา เมล็ดข้าวสารนิดหน่อยมาใส่กระบอกไม้ไผ่เล็กๆ ฝังดินตรงที่เลือกไว้ แล้ววันรุ่งขึ้นก็มาดูว่าเมล็ดข้าวสาร อยู่เรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเมล็ดข้าวแตกหัก ก็ถือว่าไม่ดี หรือบางทีไม่ต้องใส่กระบอกดินหรือใส่จอก (ถ้วย) เพียงแต่เอาฝังลงไปดินตื้นๆ เมื่อมาดูตอนเช้า ถ้าเห็นเมล็ดข้าวกระจายกระจุยกระจาย ไม่เป็นกองเรียบร้อย ก็แสดงว่าไม่ดี บางคนใช้วิธีนับเมล็ดข้าว ถ้าข้าวเหลือน้อยกว่าที่ฝังไว้หรือกองไว้ก็ไม่ดีเช่นกัน การนับ เมล็ดข้าวมักจะนับกัน ๗ เมล็ดเป็นส่วนใหญ่

ส่วนในการทำไร่ก็เช่นกัน เนื่องจากชนเผ่ามักเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกในลักษณะเวียนไปเป็นช่วง อาจจะ ๑-๓ ปี เมื่อมาถางที่จะเพาะปลูกในฤดูเพาะปลูกใหม่ ถ้าเป็นพื้นที่เดิมที่เคยใช้แล้วก็อาจไม่ต้องทำ แต่ถ้าวเป็นบริเวณที่บุกเบิกใหม่ ซึ่งส่วนมากจะเป็นแปลงเล็กๆ ก็มักจะบอกกล่าวขอที่จากผิวดิน เช่นเดียวกันกับเมื่อจะปลูกเรือน บางชนเผ่าจะไม่ได้บอกว่าขอที่จากผิวดินหรือขอให้มาบอกความฝันว่า ดีหรือไม่ แต่ขอให้ผิวดินย้ายไปอยู่ที่อื่น ดังเช่นที่ตักกิ่งจะพูดกับผิวดินว่า ขอยจะปักหลักปลูกข้าว ขอให้เจ้า ย้ายไปอยู่บ่อนอื่น ถ้าเป็นการขอให้ย้ายแบบนี้ก็ไม่ต้องรอดูความฝัน

การขอที่เพื่อเพาะปลูกนี้จะทำในตอนถางที่หรือเผาต่อไม้ ชากวัชพืช ซึ่งเป็นคนละส่วนกับพิธี

๖๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

บุญลักข้าว การขอที่เป็นเรื่องเฉพาะตัว ใครจะปลูกตรงไหนก็ไปทำของตนตามใจชอบ

ในการปลูกเรือนก็เช่นกัน บางคนจะบอกขอให้ผิดินย้ายที่ไปอยู่ที่อื่น เรือนจะได้ไม่ทับอยู่บนที่ของผิดิน

ผิดินหรือยางกะเตี้ยนี้ ส่วยและละเวนซึ่งรับเอาความเชื่อแบบลาลุ่มจะเรียกว่า นางธรณี ฉะนั้นผิดินซึ่งเดิมจะไม่ระบุงเพศก็จะกลายเป็นผิผู้หญิงที่เชื่อว่าอยู่ในดิน แต่จะไม่ใช้ผิที่นากลัวหรือดูร้าย เวลาจะเทน้ำร้อนลงพื้นก็ต้องบอกให้นางธรณีย้ายหนีไปก่อน หรือเมื่อจะไปไหนไกลๆ ก็ขอให้นางธรณีปกปักรักษา เชื่อกันว่านางธรณีอยู่ในจอมปลวกด้วย จึงมักจะหักกิ่งไม้ไปเสียบไว้เป็นการบูชานางธรณี และจะไม่ไปแตะต้อง หากไม่เชื่ออาจจะทำให้ปวดท้อง เจ็บท้องเพราะนางธรณีในจอมปลวกนั้นจะไม่พอใจ

สำหรับส่วยนั้นเมื่อจะปลูกเรือนใหม่ ต้องทำพิธีบอกนางธรณีให้ย้ายที่เช่นกัน และต้องมีเครื่องบูชาเมื่อจะย้ายเสานางธรณีไปอยู่ที่ใหม่ คนจะได้ฝังเสาของตนลงแทน ฮารักเป็นกลุ่มชนเผ่าที่รับวัฒนธรรมลาลุ่มและรับนับถือพุทธเหมือนกัน แต่ในเรื่องของผิดินนี้ฮารักไม่ถือว่ามีนางธรณี มีแต่ผิดินเรียกว่า *ยางตะแนะฮู* ซึ่งอยู่ตามจอมปลวกใหญ่ๆ บางที่เรียกว่า*ยางกะตูโบ้จุ* ซึ่งเป็นผู้หญิงเหมือนกันเวลาเข้าป่าคนฮารักจะพยายามหาที่นอนใกล้จอมปลวกใหญ่ เชื่อว่ายางกะตูโบ้จุในจอมปลวกจะดูแลรักษา

ฉะนั้น ผิดินในระบบความเชื่อของชนเผ่าจึงมีลักษณะต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ เป็นผิในลักษณะอำนาจในธรรมชาติแบบดั้งเดิม และเป็นผิผู้หญิงที่อยู่ในดิน มีหน้าที่คอยดูแลคุ้มครองคน

แม้ว่าผิดินนี้จะจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับผิฟ้า คือเป็นผิฝ่ายดีที่คอยดูแลให้ความช่วยเหลือ แต่เห็นได้ว่าผิดินมีตัวตนที่ชัดเจนกว่าในความรับรู้ของชนเผ่า และมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างชัดเจนเช่นกัน คือทั้งในส่วนในพื้นที่เรือนที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูก ในขณะที่ผิฟ้านั้นมีลักษณะที่ไม่ชัดเจน และในกรณีของเผ่าที่รับเอาความเชื่อแบบมีเทพ มีเทวดานางฟ้า ผิดินก็จะกลายเป็นนางธรณีไปตามระบบความเชื่อที่เข้ามาประสม เมื่อกลายเป็นนางธรณี หน้าที่ของนางธรณีในความสัมพันธ์กับมนุษย์ก็ไม่ชัดเจนเช่นเดียวกับผิฟ้า

ผิร้าย

ผิที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในธรรมชาติ ได้แก่ ผิน้ำ ผิภู ผิกกไม้ ผิป่า และอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผิที่อาจให้โทษหรือทำร้ายคนเช่นกัน คือ ผิเรือนและผิกวัน แต่ผิเรือนและผิกวันไม่ค่อยมีบทบาท

มากนักในชีวิตประจำวัน เพราะผีเรือนในความหมายของชนเผ่า ไม่ใช่ผีบรรพบุรุษ แต่เป็นผีที่อยู่ในตัวเรือน อาจมากับเสาตั้ง หรือเสาคู่สำคัญของเรือน หรืออยู่ในไม้ซื่อ ไม้หลังคา ฯลฯ ผีเรือนจึงไม่ใช่ผีที่มีบทบาทในการควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูกหลานหรือคนในเรือน หากแต่เป็นผีที่มีที่อยู่ประจำในเรือนเท่านั้น เมื่อคนทำให้ไม่พอใจผีเรือนก็อาจให้โทษ เช่น ทำให้เจ็บป่วยได้ ก็ต้องมีการเปงฮีดเลี้ยงผีเรือน หรือทำกระทงบ๊ะผีเรือน พิธีเลี้ยงผีเรือนมักเป็นพิธีเล็กๆ ท่าง่ายๆ ในครัวเรือน ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้อาวุโสในเรือนเป็นคนทำก็ได้ ผีเรือนนี้หากจะเทียบกับผีปากก็เห็นว่ามียุทธศาสตร์คล้ายกัน เพียงแต่ผีปากอยู่ในป่า ถ้าคนไม่เข้าไปในปากก็ไม่ต้องเผชิญกับผีปาก แต่ผีเรือนอาจจะทำให้เกิดเจ็บป่วยเมื่อไรก็ได้

ผีกว๊านก็คือผีเรือน แต่อยู่ประจำกว๊านบ้านจึงเป็นผีของบ้าน มักจะกล่าวกันว่า ผีกว๊านจะอยู่ตรงไม้ซื่อส่วนบนของกว๊าน แต่ไม่มีการทำหิ้งผีกว๊าน หรือกำหนดตำแหน่ง นอกจากในเวลาเปงฮีด ก็จะมีการวางเครื่องเช่นผีกว๊าน โดยกำหนดเอาจุดในที่สุดของกว๊านซึ่งจะไม่มีผู้คนไปวนวาย

ทั้งผีเรือนและผีกว๊านนี้จะได้รับเชิญให้มาเมื่อเวลาถึงงานเปงฮีดของบ้าน ถ้าไม่ออกชื่อเรียกผีเรือนหรือผีกว๊านก็จะต้องเกิดเหตุร้ายแรง แต่ไม่มีกรณีนี้เกิดขึ้นแน่นอนเพราะการเปงฮีด ทั้งฮีดเรือนฮีดบ้านหรือฮีดกว๊านก็คือการเปงฮีดเลี้ยงผีเรือนหรือผีกว๊านโดยตรงอยู่แล้ว แต่ในเวลาทำพิธีเรียกหรือเอ็นผีเฝ้าผีก็จะออกชื่อผีรวมๆ ไปทั้งหมด ไม่ได้เรียกเฉพาะผีเรือนผีกว๊าน หากจะมองในมุมเปรียบเทียบ กับผีอาฮักของลาวลุ่ม ผีกว๊านก็คือผีอาฮัก แต่แทนที่จะมีพื้นที่ของผีอยู่ในป่า หรือบริเวณที่มีต้นไม้ท้ายบ้าน ก็จะเป็นการย้ายเข้ามาอยู่ในกว๊านแทน ผีกว๊านนี้อาจเรียกว่าเป็นผีใหญ่ของบ้าน เพราะทำหน้าที่ดูแลบ้านทั้งหมด การเปงฮีดแก้ชะล่ำบ้าน การเปงฮีดสลากบ้าน และฮีดที่เป็นส่วนรวมของชุมชน ถือว่าเป็นการเปงฮีดเลี้ยงผีกว๊านทั้งสิ้น แต่ในบางครั้ง บ้านชนเผ่าที่ไม่มีกว๊าน ผีกว๊านก็เป็นเพียงคำเรียกที่ติดมาในระบบความเชื่อ แต่หมายถึงผีประจำบ้านนั่นเอง

นอกไปจากการเชิญมารับของเลี้ยงของเช่นเวลาเปงฮีดแล้ว ทั้งผีเรือนและผีกว๊านก็ไม่ค่อยมีบทบาทอื่น นอกจากหมอดูผีเมื่อมีคนเจ็บป่วยในเรือน บางครั้งจะบอกว่าผีเรือนทำให้เจ็บ ก็ต้องเปงฮีดเลี้ยงผีเรือน ซึ่งไม่ถึงขนาดฆ่าควาย มักเป็นเพียงการฆ่าไก่ หรือทำกระทงเช่นผีที่มีข้าว มีเหล้าและขันเนื้อขึ้นไก่หรือปลาเล็กๆ เท่านั้น

ผีกลุ่มที่บทบาทมากที่สุดในชีวิตของชนเผ่าคือ ผีในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ผีน้ำ ผีภู ผีกกไม้ และอื่นๆ ดังกล่าวแล้ว และอาจจำแนกย่อยลงไปอีกในระบบของแต่ละเผ่า เช่น ผีกกไม้จะเป็นผีกกไฮ่ (ต้นไทรหรือต้นโพธิ์) ผีน้ำอาจมีทั้งผีเงือก ผีแซ่ และผีในวังน้ำ (ดูรายละเอียดในเล่มที่ ๑ ผีและ

ความเชื่อของชนเผ่าต่างๆ) ผีประเภทนี้เป็นผีที่คนกลัวเพราะอาจทำให้เกิดอันตรายได้ตลอดเวลา บางทีไปเผาไร่บนภู ถ้าฝนตกหรือมีทางน้ำไหลชะเอาเข้าถ้ำลงมาในพื้นที่บางลักษณะ ก็ถือว่าผีภูจะโกรธ อาจทำให้ถึงตายได้ ผีภูก็ไม่เหมือนกัน ส่วนผีนํ้านั้นถ้าไม่ลงไปเล่นน้ำตรงที่เป็นวังลึกก็ไม่อันตราย ผีนํ้าบางทีเชื่อกันว่าเป็นผีคนที่ตายในน้ำ แต่ส่วนมากจะเชื่อว่าเป็นผีนํ้า มีรูปร่างไม่ชัดเจน รู้แต่ว่าตัวลื่นๆ เย็นๆ อาจมีผมยาวที่พันติดคนลงไปตายในน้ำ บางทีก็ปรากฏรูปเป็นงูใหญ่ แต่ชนเผ่าส่วนมากไม่ค่อยนึกถึงเงือกหรือพญานาค เพราะแหล่งน้ำมักเป็นลำน้ำเล็กๆ มากกว่าจะเป็นลำน้ำใหญ่ขนาดเขกอง

นอกจากนี้ก็มีผีเบ็ดเตล็ดอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ผีที่อยู่ระบบความเชื่อดั้งเดิมของเผ่า จึงมีลักษณะแตกต่างกันไปในระหว่างเผ่าต่างๆ หรือมีเฉพาะบางเผ่า เช่น ผีไหเหล้า เป็นไหเคลือบใบใหญ่สำหรับหมักเหล้าในงานแปงฮีตบ้าน ไหแบบนี้มักจะฝังดินเอาไว้ เมื่อจะใช้จึงไปขุดขึ้นมา บางทีไหเก่าๆ ก็จะมีผี เวลาแปงฮีตมาควายต้องเอาเลือดควายไปป้ายที่ไหเพื่อเซ่นผีไหเหล้าด้วย ความเชื่อเรื่องไหเหล้านี้จะเห็นได้จากนิทานของกะตุที่กล่าวถึง ละกาม และเอ็งฮูเอ็ง ซึ่งเป็นภูษณะขนาดใหญ่ที่เป็นสมบัติส่วนกลางของบ้านร่วมกัน ของทั้งสองอย่างนี้ในนิทานกล่าวว่า เป็นของผีที่คนได้มา จึงมีความเกี่ยวข้องกับผีเช่นกัน

ในที่นี้จะยกกลุ่มผีในอำนาจธรรมชาติแวดล้อมตามความเชื่อของเงะ กะตุและฮารัก มาเป็นตัวอย่างของผีในกลุ่มผีร้ายที่เป็นอันตรายกับคน เพื่อเทียบให้เห็นลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

เงะ

ผีภู คือ *ยางโก๊ะฮู* คนเงะบอกว่าผีภูตัวใหญ่มาก สูง ๘ ศอก ดินยาว ผีภูจะเห็นเป็นเงาดำๆ หรือบางทีก็เห็นรอยตีน

ผีนํ้า คือ *ยางด๊ะฮู* เรียกรวมๆ กันไปหมด หมายถึงอะไรก็ตามที่อยู่ในน้ำ โดยทั่วไปเชื่อว่าในวังลึกๆ มีผีนํ้า ซึ่งอาจปรากฏรูปเป็นตัวคนหรือควาย น้ำบางแห่งที่มีคนตาย เชื่อว่าอาจมีคนตายซ้ำอีก เพราะคนที่ตายก่อนกลายเป็นผีนํ้ามาคอยตึงตัวคนที่ลงน้ำตรงนั้น บางทีผีนํ้าก็ปรากฏเป็นงูใหญ่ สีดำ ไม่มีหงอน เงะเรียกว่า *งูซวง* หรือบางทีก็เรียกว่า กะเซนปัด แต่งูซวงนี้ไม่ได้อยู่ในน้ำ งูที่มีหงอนและอยู่ในน้ำคือ *มารจอง* หรือ เงือก เคยมีเรื่องเล่าว่า ที่บ้านปรอย มีงูซวงตัวใหญ่กินคน มีเด็กลงไปเล่นน้ำที่ห้วยเชิงภู งูซวงเลื้อยจากภูลงมากินเด็ก พ่อแม่ตามหามาพบจึงให้หมอมาคู ก็รู้ว่ามีงูซวงมากินเด็ก จึงคิดกันให้เอาเหล็กมาทำสามง่าม ตักไว้ที่ปากทางลงภู แล้วให้เด็กไปเล่นน้ำล่ออยู่ งูซวงก็เลื้อยลงมาจริงๆ แต่เหล็กสามง่ามไม่พ่นจึงถูกแทงตลอดตัวจนตาย

ยางเตมลง คือ ผักกไม้ มีอยู่ในต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นไทร (กกไฮ้) หรือต้นโพ ถ้าใครไปตัดต้นไม้ใหญ่พวกนี้ ผักกไม้อาจทำให้เจ็บป่วยหรือตายได้

กะตุ

ผี **ยางกือว** ปรกติไม่ทำอันตรายคน นอกจากคนจะไปจุดเผาไร่ แล้วไฟลามขึ้นไปบนหัวภูยอดเนิน ถือว่าผีจะทำให้นั้นเจ็บไข้หรืออาจถึงตายได้ ต้องไป **ยอกะ** เป็น ผี

ผีน้ำ **ยางตริัก** อยู่ในวังน้ำลึก บางทีเห็นเป็นรูปคน ถ้าไม่ไปทำอะไรผีก็ไม่ทำคน ถ้าไปจุดเผาไร่ แล้วมีขี้เถ้าถูกฝนไหลไปลงในวังน้ำ ผีน้ำก็จะโกรธและจะทำร้ายคนที่จุดเผาไร่ นั้น ผีน้ำของคนกะตุไม่มีลักษณะแบบเงือกหรือพญานาค ไม่เคยเห็นในลักษณะของงูใหญ่

ผักกไม้ หรือ **ยางต้อมต้อม** นั้น มีผักกไฮ้ (ไทร) และกกโพ เชื่อว่าในต้นไม้ใหญ่จะมีผีประจำเรียกว่า **ยางต้อมอีรี** ถ้าบริเวณไหนมีผักกไฮ้มากๆ จะไม่ไปทางไร่นาที่นั่น และไม่ตัดผักไฮ้เลย นอกจากต้นเล็กๆ ที่เพิ่งขึ้นใหม่ แต่คนกะตุชอบต้นโพ ถือว่าผีบ้านอยู่ที่ต้นโพ และชอบให้มีต้นโพใกล้บ้านเพราะจะมีนกมากินลูกโพ ยิ่งนกไต้ง่าย คนกะตุถือว่าเป็นต้นโพก็ได้ แต่ห้ามจุดไฟที่โคนต้นเด็ดขาด

ฮารัก

ผีป่า **ยางบรี** ทำอันตรายคนได้ เช่นเดียวกับผีภู ผีน้ำ ผักกไม้

ผักกไม้ **ยางเตมจรี** เป็นผีที่อยู่ในต้นไม้ชนิดหนึ่ง คือ **เตมจรี** (เตม-ต้นไม้) ต้นไม้นี้ บางทีเรียกว่ากกไฮ้ (ต้นไทร) มีหลายชนิด ชนิดที่ใบเล็กๆ เรียกว่า **จรีกาเคะฮุ** มักเป็นชนิดที่มีผี มีลักษณะคล้ายเครือเถาวัลย์ มักขึ้นอยู่กับต้นไม้อื่นแล้วรัดพันจนต้นเดิมตายไป เหลือแต่เครือเถาต้นเตมจรี ถ้าผีเตมจรีมาทำให้คนเจ็บ จะต้องเลี้ยงผีด้วยไก่หรือหมู จรี น่าจะเป็นต้นไม้ชนิดเดียวกับที่คนลาวเรียกว่า โพ แต่โดยทั่วไป จรี ของชนเผ่าอื่นๆ มักเป็นต้นไทร

ยางต๊าก ผีน้ำ ผีเงือก ผีแซ้ เรียกรวมๆ กันว่า **ยางต๊าก** ผีเงือกบางที่ปรากฏเป็นงู บางที่เป็นคน เป็นผีที่อยู่ในน้ำ และมักมาเอาคนลงไปในน้ำ บางทีก็เป็นผีแซ้ (จระเข้) มาลากคนลงน้ำไป

ผี **ยางกอร** ผีที่อยู่ตามภูเขา เป็นผีที่ทำอันตรายคนเช่นเดียวกับผีป่า ผักกไม้ ผีเรือน

การที่กล่าวว่าผีในกลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตคนมากกว่าผีประเภทอื่นก็เพราะเชื่อว่าเป็นผีที่ทำให้คนเจ็บป่วย ผีเหล่านี้จะบอกความประสงค์หรือสื่อกับคนได้โดยผ่านหมอผี ซึ่งที่จริงควรเรียกว่า หมอดู เพราะทำหน้าที่แต่เพียงดูให้รู้ว่าเป็นผีอะไรที่มาทำอันตราย และจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีหรือฆ่าสัตว์อะไรเลี้ยงผิวนั้น ส่วนในการทำพิธีจริงๆ ใครจะเป็นผู้ทำได้ หมอผีหรือหมอดูอาการโรคนี้จึงตรงกับ

ที่เรียกกันว่า หมอผีดิน (ปรานี วงษ์เทศ : ๒๕๔๓ น. ๒๐๘) ซึ่งต่างจากหมอผีฟ้า หมอผีดินจะทำหน้าที่คล้ายคนทรงผีที่มาจากดิน แม้ว่าผีในระบบความเชื่อที่ยกมานี้จะไม่ใช้ผีดิน แต่ก็เห็นได้ว่าแหล่งที่อยู่ของผีเหล่านี้คือบนพื้นโลก ไม่ใช่ในท้องฟ้าอย่างผีฟ้า ฉะนั้น แม้หมอดูหรือหมอผีของชนเผ่านี้จะไม่ได้อำนาจที่คนทรงอย่างที่เราคุ้นเคยกันไป แต่ก็มียุทธศาสตร์ในการทำนองเดียวกัน คือเป็นผู้สื่อความประสงค์ของผีเพื่อบอกคน เช่น คนเจ็บนี้เป็นเพราะผีกลักไม่มาทำ ต้องแบ่งฮีตฆ่าหมูเลี้ยงผีกลักไม้ เป็นต้น

การจัดระบบผีในความเชื่อของชนเผ่าจึงมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตและอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับชีวิต ถ้าชนเผ่าไม่จัดกลุ่มการเรียนรู้หรือความเชื่อของตนเกี่ยวกับสิ่งที่เป็อันตรายต่อชีวิตเช่นนี้ ก็จะทำให้ต้องเผชิญกับความเสี่ยง และไม่รู้ว่าจะจัดการกับอันตรายหรือโรคร้ายไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตัวได้อย่างไร

ผีคนตาย

ชนเผ่ากลัวผีของคนตาย เพราะรู้ว่าเมื่อคนตายไปแล้วก็กลายเป็นคนละพวกกับคนเป็น แม้จะไม่รู้แน่ชัดนักว่าผีของคนตายมีลักษณะเป็นอย่างไร และจะทำอะไรได้บ้าง แต่ก็ยังกลัว เมื่อได้ยินเสียงแปลกๆ ในเรือนที่มีคนตาย หรือเพิ่งเสร็จการฝังศพ บางทีเห็นเป็นเงาดำๆ ก็เชื่อว่าน่าจะเป็นเงาของคนตาย

ความเชื่อเกี่ยวกับผีของคนตายนี้มีลักษณะต่างกันไปบ้างในระหว่างชนเผ่า แต่เมื่อเปรียบเทียบกันก็จะเห็นว่าลักษณะสำคัญข้อหนึ่งคือ ชนเผ่าผนวกเอาเรื่องขวัญเข้ามารวมไว้กับความตาย โดยถือว่า เมื่อขวัญออกจากตัวคนไป คนนั้นก็เจ็บป่วย ไม่สบาย หรือเวลานอน ขวัญจะออกจากตัวไปตามที่ต่างๆ นั่นคือสิ่งที่คนเห็นในความฝัน คนสองคนที่ไปพบกันในความฝัน คือขวัญของคนที่ทั้งสองนั้นไปพบกัน เมื่อคนตาย ขวัญจะออกไปจากร่างเลย ไม่กลับเข้ามาอีก คนนั้นจึงเปลี่ยนสภาพจากคนเป็นและทำให้น่ากลัว บางทีถ้าเห็นเป็นรูปของคนที่เราว่าตายไปแล้วก็จะเชื่อว่าได้เห็นผีของคนนั้น กล่าวโดยรวมคือแม้ชนเผ่าจะเชื่อเรื่องผีคนตายที่อาจจะกลับมาเรือนหรือมาหาคนเป็นได้ แต่ก็ไม่มีกระบวนการระบุแน่ชัดว่าผีคนตายนั้นจะทำอะไรนอกจากทำให้ตกใจ ชนเผ่าไม่ค่อยมีความเชื่อเรื่องผีที่เข้าสิงคน นอกจากเรื่องผีปอบ ซึ่งเป็นอีกลักษณะหนึ่งต่างหาก ฉะนั้น ผีคนตายจึงเป็นผีที่น่ากลัวแต่ไม่ได้มีบทบาทในชีวิตของคนเท่ากับผีที่อยู่ในธรรมชาติแวดล้อมที่จะทำให้คนเจ็บป่วยเมื่อไรก็ได้ แต่ความกลัวผีคนตายทำให้พิธีกรรมการทำศพเป็นพิธีที่มีขั้นตอนชัดเจน และมีความเชื่อต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมาก เพื่อจะกำจัดผีคนตายไม่ให้กลับมายุ่งเกี่ยวกับคนอื่น

ส่วนมากพิธีกรรมการทำศพของชนเผ่าจะดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ไม่มีประเพณีเก็บศพไว้บนเรือน

หรือแม้แต่ไว้ในบริเวณบ้าน เพราะศพจะเน่าได้รวดเร็ว จึงมักทำศพกันในวันเดียว ถ้าตายตอนเช้าก็อาจจะฝังในตอนบ่าย หรืออย่างมากก็ตั้งศพไว้รอญาติพี่น้องที่อยู่ต่างบ้านสัก ๑ วันหรือ ๑ คืนเป็นอย่างมากระหว่างรอนั้นก็อาจทำโลงศพไปด้วย แต่บางเผ่าก็อาจมีธรรมเนียมทำโลงศพเตรียมไว้ โดยไม่ถือว่าชะล่าหรือเป็นलग บางทีก็มีการขอยืมโลงศพกันก่อน แล้วทำมาใช้ให้ทีหลัง

เมื่อโลงศพเสร็จก็เอาศพใส่โลงไปฝังที่บ่อนป่าช้าได้เลย พิธีฝังศพเป็นพิธีของคนทั้งบ้านร่วมกัน หรืออย่างน้อยต้องมีตัวแทนจากคนในเรือนไปร่วม เท่ากับเป็นการรับรู้การจากไปของสมาชิกในบ้านอันเป็นหน้าที่ของคนในบ้านทุกคนหรือทุกครัวเรือน และเป็นการช่วยให้ความอบอุ่นใจแก่คนในเรือนที่มีคนตายด้วย

การนำศพไปฝังที่บ่อนป่าช้านั้นไม่มีขั้นตอนพิธีกรรมมากนัก นอกจากมีความเชื่อบ้าง เช่น การห้ามโลงศพไปป่าช้า ถ้าจะพักเพราะทางไกลหรือหนักจะต้องไม่ให้โลงศพถึงดิน แต่จะทำไม้คานหรือค้ำเอาไว้ระหว่างคนหามหยุดพัก เมื่อหามไปถึงบริเวณที่จะฝังแล้วก็ขุดหลุมฝังได้เลย บางทีอาจจะฝังในหลุมเดียวกับญาติพี่น้องของคนตายนั้น หรือบางทีฝังศพซ้อนลงไปโลงเดิมที่มีศพของสามีหรือภรรยาอยู่แล้วก็มี อาศัยฝังในโลงศพคนอื่นก็มี โดยบอกกล่าวขอที่ให้อยู่ด้วยกัน

ลักษณะขั้นตอนเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ชนเผ่าพยายามจะจัดการเรื่องของคนตายเสร็จสิ้นโดยเร็วที่สุด และจะทวงขั้นตอนบางอย่างเพื่อป้องกันไม่ให้คนตายกลับมาเรือน เช่น ห้ามศพเอาเท้าไปก่อนฝังจะได้ไม่เดินกลับมาเรือน เมื่อฝังแล้วจะเอาข้าวของของคนตายใส่ไปในโลงบ้าง หรือทำร้านคร่อมเหนือหลุม แล้วเอาข้าวของวางไว้ให้บ้าน โดยความเชื่อว่าคนตายจะได้นำเอาไปใช้ และไม่ย้อนกลับมาค้นหาข้าวของของตนที่เรือน นอกจากนั้นก็มักมีการจุดไฟกองเล็กๆ ระหว่างที่เดินกลับบ้าน เชื่อว่าผีจะไม่ข้ามไฟมา บางทีเอาใบไม้บางอย่างที่มีกลิ่นเหม็นใส่ลงไปด้วย

เมื่อกลับถึงเรือนจะมีพิธีกรรมอีกขั้นตอนหนึ่ง เพื่อไม่ให้ผีคนตายนั้นกลับมาที่เรือนและมีลักษณะเป็นการเช่นผีผู้ตายไปด้วยในตัว บางเผ่าอาจฆ่าหมาเอาเลือดทาตามพื้นดินและบันไดเรือน บางเผ่าก็ใช้หมู เนื้อของสัตว์ที่ฆ่านี้ส่วนหนึ่งจะเอาไปไว้ที่หลุมศพของผู้ตาย แต่จะไม่ฆ่าที่บริเวณป่าช้า บางเผ่าก็จะนำอาหารของกินไปทิ้งไว้ที่หลุมศพอีก ๒-๓ ครั้ง หลังจากนั้นก็ไม่ไปยุ่งเกี่ยวอีก บริเวณบ่อนป่าช้าถือว่าไม่ใช่บริเวณที่คนเป็นจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวเป็นอันขาด บางครั้งเมื่อมีความจำเป็นต้องเข้าไปในแถบใกล้ป่าช้า (มักจะอยู่ห่างจากบ้านประมาณ ๑-๒ กิโลเมตร) แล้วได้ยินเสียงนก ก็จะเชื่อว่าเป็นขวัญของคนตายที่กลายเป็นนกเขา ส่งเสียงกรูกรู อยู่ที่แถวป่าช้า ชนเผ่าจึงไม่ค่อยชอบนกเขานัก เพราะเห็นว่าเกี่ยวข้องกับขวัญของคนตาย

ผีของคนตายที่น่ากลัวที่สุดคือผีตายโหง เชื่อว่าร้ายกว่าธรรมชาติ และจะทำให้เกิดอันตรายได้ทั้งบ้าน ฉะนั้น จึงไม่มีการนำศพคนที่ตายผิดปกติเข้าไปในบริเวณบ้านเป็นอันขาด พบศพตรงไหนก็จะฝังไว้ตรงนั้น ถ้าบังเอิญตายในบ้านก็จะรีบเอาไปฝังในที่ไกลๆ และต้องไม่ใช่บ่อนป่าช้าธรรมชาติของบ้าน เพราะเชื่อว่า เป็นผีคนละประเภท ถ้าอยู่ด้วยกันก็จะทะเลาะวิวาททำอันตรายกันและจะเป็นอันตรายถึงคนด้วย การฝังผีตายโหงจึงมีข้อห้ามข้อปฏิบัติหลายอย่าง คนที่ไปฝังก็จะไปเฉพาะจำนวนน้อย และมักเป็นผู้ชาย บางเผ่าเมื่อไปฝังผีตายโหงแล้วจะกลับเข้าบ้านทันทีเลยไม่ได้ ต้องไปอยู่ในป่า ๑-๓ วันก่อน เพื่อให้ผีตายโหงตามกลับมาเข้าบ้าน

ผีตายทั้งกลมคือผู้หญิงที่คลอดลูกตายโดยยังมีลูกอยู่ในท้อง ถือว่าเป็นผีที่ร้ายที่สุด และจะต้องฝังศพโดยปาดท้องเอาลูกออกมาฝังต่างหาก มีเรื่องเล่าของชนเผ่าบางเรื่องเกี่ยวกับผีตายทั้งกลมที่น่ากลัวมาก แต่ก็ไม่มีข้อมูลว่าผีตายโหงหรือผีตายทั้งกลมนี้จะมาทำร้ายคนในลักษณะใด นอกจากทำให้ตกใจกลัว ในกรณีของผีตายโหงนั้น บางเผ่าจะต้องฆ่าเปิดฆ่าไก่หมดทั้งที่เลี้ยงไว้ แสดงให้เห็นว่าความกลัวผีตายโหงเป็นความกลัวที่ร้ายแรงมาก และแพร่หลายไปโดยทั่วถึงทั้งๆ ที่ไม่สามารถจะบอกได้ว่าเกิดอันตรายอย่างไร จึงเป็นเรื่องของความกลัวอำนาจลึกลับที่ไม่อาจอธิบายได้และไม่อาจควบคุมได้ แต่ต่างไปจากอำนาจในธรรมชาติ ซึ่งมีการต่อรองกันได้ เช่น มีการเซ่นสังเวย หรือทำพิธีกรรมให้เป็นทีพอใจ แต่ไม่ปรากฏว่าในกรณีของผีตายโหงหรือผีตายทั้งกลมนี้จะมีการต่อรองหรือปฏิบัติพิธีกรรมอะไรที่เป็นการทำให้อพอใจ มีแต่ขั้นตอนที่ตัดความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในทุกรูปแบบและอย่างเด็ดขาด

ผีอีกประเภทที่แตกต่างไปจากผีประเภทใหญ่ๆ คือ ผีในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและผีคนตาย คือ ปอบ ซึ่งเรียกกันต่างๆ เช่น **เป็น ตม้อก กะม้อ** คนธรรมดาอาจกลายเป็นปอบได้ด้วยสาเหตุดังนี้

๑. คนที่เรียนคาถาอาคมเวทมนตร์ต่างๆ มากมาย แล้วควบคุมคาถาอาคมเหล่านั้นไม่ได้ก็จะกลายเป็นปอบไป
๒. คนที่มีวานโหง วานไฟ วานใจดำ ฯลฯ และวานต่างๆ ที่มีอำนาจพิเศษ จะใช้คาถาอาคมสั่งวานไปทำอันตรายคนอื่นได้ ถ้าวานไปทำร้ายใคร คนนั้นก็กลายเป็นปอบ ถ้าเลี้ยงวานแล้วควบคุมไม่ได้ บางทีวาน ก็กลับมาเข้าตัวเจ้าของจนกลายเป็นปอบไปเอง
๓. คนที่เจ็บอยู่นานๆ รักษาไม่หาย หมอดูทำพิธีแล้วบอกว่ามีผีภู ผีมาทำให้เป็นไปต่างๆ หรือบางทีก็บอกว่าผีบังบด (คนที่อยู่ในเมืองที่มองไม่เห็น คล้ายๆ

คนเมืองลับแล) มาเข้าใจใจ ทำให้ผิดปรกติไป

อาจกล่าวได้ว่า ชนเผ่ามีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจพิเศษในสิ่งของบางอย่าง หรือเรื่องคาถาอาคม แต่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ฉะนั้น คนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งไม่ดีเหล่านี้ก็จะถูกเรียกว่าเป็นปอบ ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย นอกจากนั้น ในเรื่องเกี่ยวกับว่านยา ถ้าคนที่มีว่านยาหรือว่านพิษต่างๆ แล้วปล่อยไปทำอันตรายคนอื่น และถ้าคนที่ถูกว่านยาจนถึงตายจะเรียกว่า **สุน** เมื่อตายไปแล้วเจ้าของว่านจะต้องมาเป่ามนตร์เรียกว่านยาขับออกมาทางปาก ไม่อย่างนั้นก็จะกลายเป็นปอบ หรือมีฉะนั้นเจ้าของว่านก็จะกลายเป็นปอบไปเอง

ฉะนั้น ความเชื่อเรื่องปอบที่มาจากอำนาจของพิเศษบางอย่างนี้จึงมีลักษณะต่างไปจากระบบความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่า เห็นได้ว่าเป็นความเชื่อที่รับจากกลุ่มอื่นเข้ามาประสมกับความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับความเชื่อเรื่องปอบและลักษณะของปอบผ่านทางนิทานที่เล่าสู่กันฟังแพร่หลาย นิทานเหล่านี้จะเป็นเรื่องคล้ายๆ กันทั้งหมดเพราะมาจากต้นเรื่องเดียวกัน นอกจากบางเผ่าจะมีเรื่องของตนขึ้นมาอีก ซึ่งมักจะคล้ายกับนิทานท้องถิ่น คือมีการอ้าง

นอกจากปอบแล้ว ก็ยังมี **เป็นตายฮู เป็น เจริบ** และ **เสือคน**

เป็นตายฮู คล้ายๆ ผีกองกอย เป็นผีที่มีรูปร่างลักษณะเหมือนคน แต่ผอมมาก แขนขาเหมือนกิ่งไม้ ไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่ม เวลาเดินดินจะพลิกไปข้างๆ เป็นตายฮูนี้อยู่ในป่า มีเรื่องเล่าว่า เคยมีเป็นตายฮูเข้ามาลักเอาเสื้อผ้าของคนในบ้านไปนุ่งห่ม เอากะเตี้ยไปนุ่ง เจ้าของตามไปเห็นเลยเอาไฟโยนไปเผา เป็นตายฮูก็ถูกไฟไหม้ไปหมด

เป็น เป็นผีตัวผอมยาวคล้ายเส้นผม ชอบกินเลือดคน เป็นอยู่ในน้ำ เวลาคนลงอาบน้ำห้วย ถ้าไม่ระวังตัวอาจถูกเป็น หรือผีกินเลือดนี้มาสูบเลือดจากหัวแม่เท้าจนตายได้ เมื่ออยู่ในวังน้ำ เป็นจะพันม้วนตัวเป็นวง ถ้าใครไปจับเอามาได้และเก็บไว้กับตัวก็จะทำให้อยู่ยงคงกะพัน แต่เป็นหรือผีกินเลือดนี้ไม่ใช่พวกผีน้ำ หรือ ยางตะฮู

เจริญบ คือ ผีอำ เวลาอนบางที่จะรู้สึกเหมือนมีคนมาทับแขนทับขา ทับตัวเคลื่อนไหวไม่ได้ ออกเสียงก็ไม่ได้ เรียกว่า **ตะม็อกเจริญบ** ต้องให้คนอื่นมาช่วยดึงหรือปลุกจึงจะลุกขึ้นได้ ฉะนั้นผีอำนี้จึงไม่ปรากฏรูปร่างลักษณะชัดเจน

จะเห็นได้ว่า ผีที่เรียกว่า **เป็น** หรือ **เป็น** นั้น จะมีลักษณะเป็นคน แต่ไม่ใช่คนธรรมดา ส่วน **เจริญบ** เป็นอีกพวกหนึ่ง คือ เป็นผีไม่มีตัวตน

ที่แตกต่างไปอีกประเภทหนึ่ง คือ **เสือคน** หรือ **เสือสมิง** เชื่อว่า เสือที่เคยกินคนหลายๆ คน อาจ

กลายเป็นเสือคนได้ คือมีผีคนตายอยู่ในตัวเสือ่นั้น บางทีคนที่มีเวทมนตร์มากๆ ก็อาจกลายร่างเป็นเสือได้ วิธีสังเกตว่าเป็นเสือธรรมดาหรือเสือคนต้องดูที่ตีนเสือ ถ้ารอยตีนมี ๕ นิ้ว ก็เป็นเสือคน เสือธรรมดามีเพียง ๔ นิ้ว คนเงาะและชนเผ่าส่วนมากในเมืองกะลัมจะกลัวเสือคนนี้มากที่สุด เพราะเสือในบริเวณกะลัมมีมาก จึงเชื่อว่าเสือจำนวนหนึ่งต้องเคยกินคนมาแล้ว เสือพวกนี้จึงเป็นเสือคนไม่ใช่เสือธรรมดา

การจำแนกประเภทของผี หรืออำนาจลึกลับ ตลอดจนลักษณะที่ผิดแปลกไปจากปกติธรรมดาเหล่านี้ ทำให้สามารถกำหนดลักษณะระบบความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันได้ และทำให้เกิดการถ่ายทอดเรื่องราวของความเชื่อต่างๆ ให้แก่กันด้วย ดังเช่น ความเชื่อเรื่องของเสือคนก็มักจะอยู่ในแถบภูตอย เป็นป่าทึบ ซึ่งภูมิประเทศเอื้ออำนวยให้เกิดความหวาดกลัวในสัตว์ร้าย และสัตว์ที่เชื่อว่ามีอำนาจพิเศษลึกลับอยู่ในตัวด้วย ชนเผ่าที่อยู่ใกล้ๆ เช่น เงาะ ก็จะกลัวผีน้ำเป็นพิเศษ ในขณะที่คนตะเรียงกลัวผีภู เพราะแถบเมืองดักจึงเป็นดอยสูง ไม่มีลำน้ำใหญ่ มีแต่ห้วยเล็กๆ คนตะเรียงจึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีภู ในขณะที่คนเงาะและกะตู่จะพูดถึงผีน้ำ

ส่วนการสัมพันธ์ติดต่อกับกลุ่มวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าก็จะได้ชัดเมื่อความเชื่อที่เป็นของชนกลุ่มที่ใหญ่กว่านั้นเข้ามาปะปนในระบบความเชื่อของชนเผ่า ดังเช่นเรื่องของผีฟ้าและปอบ เป็นต้น

ขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญอาจจะมีรากเดิมอยู่ในระบบความเชื่อของชนเผ่ามาก่อนแล้ว เป็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับ “อะไรบางอย่าง” ที่อยู่ในตัวคนที่มีชีวิต และสามารถเข้าหรือออกไปจากตัวคนได้ในบางขณะ เช่น เวลาหลับ หรือตกใจ และเมื่อคนตาย สิ่งนั้นก็ออกจากร่างไปเลย หรือมีฉะนั้นก็เป็นในทางกลับกัน คือ เพราะสิ่งนั้นออกไปแล้วไม่กลับ คนจึงตาย ความคิดความเชื่อเรื่องนี้จึงน่าจะอยู่ในระบบของความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่า เพราะเป็นส่วนหนึ่งของคำอธิบายเกี่ยวกับ “ความตาย” แต่อาจไม่ปรากฏรูปชัดเจน จนกระทั่งมีปฏิสัมพันธ์กับลากลุ่มซึ่งมีระบบความเชื่อเรื่องขวัญที่ลงตัวชัดเจน และมีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตที่เนื่องด้วยขวัญ ชนเผ่าจึงรับเอารูปแบบความเชื่อที่ชัดเจนของลากลุ่มมาอธิบายแนวคิดเดิมของตน

เหตุที่กล่าวดังนั้น เพราะในกลุ่มชนเผ่าทุกกลุ่ม จะกล่าวถึง “สิ่งที่อยู่ในตัวคน” นี้เสมอ แต่ใช้คำว่า *หารววย* หรือ *ฮารววย* ซึ่งใช้กันทั่วไป นอกจากบางเผ่าที่คำในภาษาของตนบ้าง เช่น *พวล* (ละเวน) เมื่อรับเอาวิธีการอธิบายที่เป็นรูปร่างชัดเจนจากลากลุ่ม แล้วก็รับเอาพิธีที่เกี่ยวกับขวัญมาด้วย ข้อสังเกตคือ ในชนเผ่าที่อยู่ห่างไกลตัวเมือง หรือไกลพื้นที่ราบซึ่งเป็นถิ่นของลากลุ่ม จะมีรูปแบบ

พิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญนี้เพียงเล็กน้อย ไม่มีรายละเอียดมาก แต่หากเป็นกลุ่มที่อยู่ใกล้กับลาวลุ่ม เช่น ส่วยและละเวน พิธีกรรมเช่น สูขวัญ เรียกขวัญ ผูกขวัญ (กินดอง-แต่งงาน) จะมีรูปแบบและรายละเอียดเต็มรูป ทำนองเดียวกับที่ทำกันอยู่ในชุมชนลาวลุ่ม โดยเฉพาะส่วยจะมีเรื่องของการทำบายศรีสูขวัญเข้ามาประกอบด้วย

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณาในการศึกษาเรื่องระบบความเชื่อของชนเผ่า เพราะจะเป็นคำอธิบายหรือคำตอบในเรื่องที่ไม่อาจอธิบายด้วยเหตุผลหรือข้อเท็จจริงธรรมดาได้ แต่ในที่นี้ก็จะเห็นได้ว่า ขวัญ ไม่ใช่แนวความเชื่อของชนเผ่ามาแต่เดิม เพราะไม่สามารถจะจัดกลุ่มความเชื่อนี้เข้ากับโครงสร้างของระบบความเชื่อของชนเผ่าดังที่กล่าวมาแล้วได้ นอกจากจะถือว่า เป็นคำอธิบายที่แยกออกมาจากความเชื่อเรื่องผี และการทำพิธีกรรมที่เนื่องด้วยผี เพราะขวัญไม่ใช่เรื่องผี แม้จะเกี่ยวข้องกับคนตายหรือความตายก็ตาม

พิธีกรรมกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่า

แข่งฮีดกีนควาย : ฮีดบ้านและฮีดเรือน

การแข่งฮีดกีนควายของชนเผ่าในแขวงเซกอง เป็นพิธีกรรมใหญ่หรือพิธีกรรมสำคัญที่สุดของชนเผ่า อาจถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของคำที่ชนเผ่ากล่าวอธิบายระบบความเชื่อของตนเองว่า ฮีดฮีดควาย ส่วนใหญ่การแข่งขันที่มีขั้นตอนของการฆ่าสัตว์ มักจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเชื่อเรื่องกลุ่มผีที่ทำอันตรายคน คือ เป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อป้องกันอันตรายจากผี และพิธีกรรมเพื่อแก้ไขเหตุร้ายที่เกิดจากผี เช่น ความเจ็บป่วย หรือ ภัยพิบัติในชุมชน การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพิธีกรรมแข่งฮีดกีนควายจึงเป็นการศึกษาที่จะทำให้เข้าใจทั้งโครงสร้างของระบบความเชื่อ และกระบวนการสร้างสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รวมทั้งอาจทำให้มองเห็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบ ขั้นตอน และแนวคิดหลักของพิธีกรรมด้วย

เมื่อ Etienne Aymonier หัวหน้าคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส นำคณะของเขาเดินทางสำรวจจิตใจจารึกในประเทศลาว เมื่อประมาณร้อยปีเศษ (ค.ศ. ๑๘๘๒-๑๘๘๓)* นั้น เขาได้พบหมู่บ้านชนเผ่า

* บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๓๘. ทองสมุท ไรเร และสมหมาย เปรมจิตต์ แปลจาก Voyage dans le Laos : Tome Premier 1985. Etienne Aymonier. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙).

จำนวนมากในเส้นทางสำรวจ และได้บันทึกสิ่งที่พบเห็นในการเดินทางไว้อย่างละเอียด รวมทั้งลักษณะประชากรและชนบประเพณีของชนเผ่าเหล่านั้น ข้อความหลายตอนของแอมอนิเย กล่าวถึงพิธีกรรมฆ่าควายของชนเผ่าเพื่อจุดมุ่งหมายต่างๆ กัน เช่น

...สรุปแล้วการสร้างกระท่อมไม่เสร็จในวันเดียว ถือว่าเป็นการดูหมิ่นวิญญาณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ถ้าผิดหรือพัง ต้องขอขมาเหตุการณ์ด้วยการฆ่าควายเพื่อบวงสรวง และทุกๆ ครั้งที่คนแปลกหน้าเข้าไปในบ้าน จะต้องได้เซ่นไหว้วิญญาณดังกล่าวด้วยเหล้า... (น. ๘๕)

...พวกเขาทำการบวงสรวงเทวดาอารักษ์ เหมือนกับเวลาที่เขาจะไถนา หรือปลูกข้าวในป่าดง โดยเอาขวดเหล้าและดอกไม้ ๕ ดอก วางไว้ที่มุมของนาทุกๆ มุม ขั้นตอนต่อไปถ้าข้าวขึ้นงามดี พวกเขาจะตั้งเรียงประชุมญาติมิตร ฆ่าควายเพื่อบวงสรวงเทวดาอารักษ์ แล้วพากันรับประทานอาหารด้วยกันที่ทุ่งนา... (น. ๘๕)

...ประเพณีของชาวป่าซึ่งแสดงเฉพาะเวลามีพิธีกรรมใหญ่ๆ ถ้าแสดงการฟ้อนรำในโอกาสอื่น จะทำให้เกิดเคราะห์ร้าย และอย่างน้อยต้องฆ่าควายบวงสรวง ขอให้เทวดาอารักษ์รับความโกรธเคือง... (น. ๘๔)

จะเห็นได้ว่า “ชาวป่า” ในบันทึกของแอมอนิเย จะฆ่าควายเพื่อ บวงสรวงเทวดาอารักษ์ ในกรณีที่เกิดมีความผิด การกระทำผิดไปจากขนบธรรมเนียม (ซึ่งเรียกในภาษาลาวว่า ชะล่า) เช่น ผิดข้อกำหนดในการปลูกเรือน ผิดข้อกำหนดเกี่ยวกับคนแปลกหน้าที่เข้ามาในบ้าน (หมายถึง หมูบ้าน) ผิดข้อกำหนดเกี่ยวกับการเล่นดนตรีและฟ้อนรำที่ทำได้เฉพาะในโอกาสที่มีการประกอบพิธีกรรมใหญ่ (คือการฆ่าควาย) และยังมีการฆ่าควายในพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน คือเพาะปลูกข้าว ซึ่งมีลักษณะเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์

สิ่งที่แอมอนิเยไม่ได้เห็นหรือไม่ทราบ จึงไม่ได้บันทึกไว้ก็คือ จะมีการฆ่าควายในกรณีที่เกิดความเจ็บป่วย เพราะถือว่า คนที่เจ็บนั้นคงจะต้องไปทำบางสิ่งบางอย่างที่ “ผิด” และทำให้ เทวดาอารักษ์ (หรือ ผี) โกรธเคือง จึงต้องฆ่าควายเพื่อขอให้รับความโกรธเคืองนั้น

อย่างไรก็ตาม เขาสังเกตเห็นว่า ควายเป็นสัตว์ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับชีวิตของชนเผ่าในด้านต่างๆ เช่น คำสินสอดที่ผู้ชายจ่ายให้ครอบครัวของผู้หญิง ส่วนหนึ่งจะเป็นควาย การปรับไหมเมื่อมีความผิดในกรณีชายชู้จะคิดค่าปรับเป็นควาย ๑ ตัว (น. ๘๗) และการซื้อขายควายอาจกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างหมู่บ้านขึ้นได้ (น. ๘๕)

บทบาทของควายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่า ยังคงดำเนินอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีการฆ่าควายเพื่อเลี้ยงผีด้วยจุดมุ่งหมายต่างๆ ยังคงกระทำกันอยู่เป็นประจำ การเรียกค่าสินสอดด้วยอัตราเทียบเท่าจำนวนตัวควายยังใช้กันอยู่ในหมู่บ้าน และแม้ว่าในปัจจุบัน ในตลาดแขวงจะมีเนื้อควายขายเป็นประจำ แต่การฆ่าควายในหมู่บ้านก็ยังคงเป็นกรณีพิเศษ เช่น เพื่อเลี้ยงแขกในงานแต่งงาน งานศพ ไม่ใช่เพื่อเอาเนื้อมาบริโภคเป็นอาหารประจำวัน

พิธีกรรมฆ่าควายเลี้ยงผีหรือแบ่งฮีดกินควายของชนเผ่าในแขวงเซกอง มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ ๒ ประการ

๑. เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือน อาจเป็นการเลี้ยงผีเมื่อหมอดูหรือหมอผีระบุจำ คนเจ็บนั้นถูกผีทำ และต้องฆ่าควายเลี้ยงผีที่ทำให้เจ็บ จึงจะหายจากอาการนั้น ในบางกรณี การฆ่าควายจะทำเมื่อคนเจ็บหายแล้ว ครัวเรือนนั้นจะเลี้ยงผีเพื่อแก้บนตามที่ได้ออกสัญญากับผีไว้ การฆ่าควายเพื่อแก้บนนี้ อาจจะทำไปพร้อมกับการแบ่งฮีดบ้าน คือเมื่อหมู่บ้านกำหนดเวลาแบ่งฮีดฆ่าควายของบ้านในงานประจำปี ซึ่งส่วนมากจะตกอยู่ในระยะเดือน ๓-๔ หรือครัวเรือนนั้นๆ อาจทำพิธีของตนเองตามลำพังก็ได้ ควายที่ฆ่าในการเลี้ยงผีแก้บนนี้ อาจเป็นควายขนาดเล็ก (ลูกแหง) หรือควายใหญ่ แล้วแต่กำลังความสามารถของครัวเรือนที่ทำพิธี การแบ่งฮีดที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วยในครัวเรือนนี้ เรียกว่า ฮีดเรือน (ฮีดเฮือน) เพราะทำกันในครัวเรือน และไม่มีชื่อเรียกเฉพาะในภาษาของเผ่า

๒. เพื่อเลี้ยงผีก๊ววันหรือผีของหมู่บ้านในงานเฉลิมฉลองประจำปี งานเฉลิมฉลองนี้อาจถือว่าเป็นงานบุญประจำปี คล้ายกับงานสงกรานต์หรือปีใหม่ของกลุ่มลาวลุ่ม บางเผ่าจะกำหนดฆ่าควายเลี้ยงผีเฉพาะในปีที่เก็บเกี่ยวพืชผลได้ดี เป็นการเฉลิมฉลองเทศกาลเก็บเกี่ยว ซึ่งส่วนมากจะตกในเดือน ๑๐-เดือน ๑๒ แต่เท่าที่ทำกันในปัจจุบัน มักจะมีงานแบ่งฮีดในเดือน ๓-๔ เช่นเดียวกับงานบุญประจำปีของเผ่า เพราะเป็นระยะที่ไม่มีฝน และมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ผู้คนมีเวลาว่าง เพราะถางไร่เสร็จแล้ว แต่ยังไม่ได้ปลูกข้าว ส่วนมากจึงพบว่าบ้านต่างๆ มักจะนัดหมายแบ่งฮีดกินควายของบ้านในเดือน ๓-๔ โดยเวียนกันไป เพราะต้องขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจของบ้านอีกเช่นเดียวกัน การฆ่าควายเลี้ยงผีด้วยจุดมุ่งหมายนี้ เรียกกันว่า ฮีดบ้าน และมีชื่อเรียกเฉพาะที่ต่างกันไปในภาษาของแต่ละเผ่า เช่น ตะเรียง เรียกว่า อัมโอะฮู ฮารัก เรียกว่า เยาวะยางยนาทุ เงะ เรียกว่า ฮปายวีล กะตุ เรียกว่า ต้าเมียงจหนอง

การฆ่าควายเลี้ยงผีอีกกรณีหนึ่งที่จัดอยู่ในประเภทนี้ด้วยเพราะเป็นฮีดบ้านเหมือนกัน คือ ฆ่าควายเลี้ยงผีกว๊าน เมื่อมีการสร้างกว๊านใหม่ หรือซ่อมแซมกว๊านเก่าที่ทรุดโทรมมาก โดยปรกติ มักจะนัดหมายแบ่งฮีดนี้ในระยะเดียวกันกับบุญประจำปี คือ เดือน ๓-๔ ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน แต่ถ้าเป็นการซ่อมแซมกว๊านเล็กๆ น้อยๆ ก่อนงานบุญประจำปี ไม่ถือว่าเป็นเฉลิมฉลองกว๊านใหม่ ข้อแตกต่างอยู่ตรงที่ว่า ถ้าเป็นกว๊านสร้างใหม่ และยังไม่ฉลอง หรือแบ่งฮีด คนจะขึ้นไปทำกิจกรรมใดๆ บนกว๊านไม่ได้โดยเฉพาะคนนอกหมู่บ้าน ถือว่าเป็นการผิดฮีดอย่างร้ายแรงทีเดียว การฆ่าควายที่ นอกไปจากจุดมุ่งหมายดังที่กล่าวมานี้ ไม่ถือว่าเป็นการ **แบ่งฮีดกินควาย** แม้จะมีการฆ่าควายและ เลี้ยงผี เช่น ในงานแต่งงาน ถ้าคู่แต่งงานมีฐานะดีก็มักจะฆ่าควายเลี้ยงคนที่มาในงาน แต่ก็ไม่มีพิธีกรรม ที่กำหนดขั้นตอนและไม่มีข้อห้ามข้อนิยมใดๆ ที่เกี่ยวเนื่อง กล่าวง่ายๆ ว่าไม่ถือเป็นพิธีกรรมนั่นเอง ส่วนในกรณีของงานศพ บางเผ่ากำหนดให้มีการฆ่าควายเมื่อพิธีฝังศพเสร็จสิ้นลง แต่ก็มักจะทำกัน เฉพาะรายที่ครัวเรือนมีฐานะดีและไม่ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีกำหนดขั้นตอนเช่นเดียวกัน นอกจาก บางเผ่าจะกำหนดว่าต้องเอาตับควายไปเช่นผีคนตายที่ป่าช้า หรือบางเผ่ากำหนดว่าต้องเอาเนื้อควาย มาทำลาบดิบเช่นผีก่อน จึงจะเอาเนื้อที่เหลือไปปรุงอาหารได้ การฆ่าควายเลี้ยงผีในกรณีนี้จึงไม่ถือ เป็นการแบ่งฮีดกินควาย แต่ก็มักจะเรียกว่าฮีดเรือน เหมือนกันเพราะทำในครัวเรือนของผู้ตาย

การแบ่งฮีดกินควายในลักษณะที่เป็นฮีดเรือนนั้นในทางมานุษยวิทยาถือว่าเป็นพิธีกรรมประเภท crisis ritual คือ ทำพิธีเมื่อเกิดภาวะวิกฤตขึ้นแก่บุคคลหรือชุมชน ส่วนแบ่งฮีดกินควายที่เป็นฮีดบ้าน หรือฮีดกว๊าน จัดเป็นพิธีกรรมประเภท calendrical ritual คือกำหนดระยะเวลาที่เป็นการณ์เฉลิมฉลอง ของชุมชนร่วมกัน

หากพิจารณาในแง่ของจุดมุ่งหมาย ฮีดบ้านก็จัดเป็นพิธีกรรมที่เป็นการแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน หรือแสดงอารมณ์ร่วมกันของชุมชน (expressive ritual) ส่วนฮีดเรือนเป็น พิธีกรรมที่เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ (instrumental ritual) คือเพื่อให้คนเจ็บ หายจากอาการที่เป็นอยู่ในกรณีที่เป็นการณ์แบ่งฮีดเพื่อเฉลิมฉลองกว๊านใหม่ของบ้าน อาจถือเป็นพิธีกรรม เพื่อเฉลิมฉลองโดยตรงที่เรียกว่า commemorative ritual

ตำเมียงจหนอง : แบ่งฮีดกินควายของกะตู่

เผ่ากะตู่ที่อยู่บ้านยิบ เมืองท่าแดง เป็นกลุ่มที่อพยพลงมาจากภูตอย บ้านเดิมของกะตู่กลุ่มนี้ ก็คือบ้านยิบที่เมืองกะลิมซึ่งเป็นเขตที่มีเผ่ากะตู่ตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากกะลิมเป็น

เขตกันดารไม่มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก การเดินทางติดต่องานต้องใช้ทางเดินเท้าเกือบทั้งหมด และแม้ระหว่างหมู่บ้านก็ห่างไกลกัน รัฐบาลลาวจึงมีนโยบายให้ชนเผ่าที่อยู่บนภูเขาหรือในเขตกันดารอพยพลงมายู่บนพื้นราบใกล้ตัวแขวงหรือใกล้ทางคมนาคม เผ่ากะตูที่บ้านยิบ เมืองกะลิมจึงอพยพลงมาอยู่ที่เมืองท่าแดง เมื่อปี ๒๕๔๐ เช่นเดียวกับกะตูบ้านกันดอน ซึ่งอยู่บนดอยใกล้กับเมืองกะลิมก็อพยพ ลงมาอยู่ในเมืองท่าแดง ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ราบ อยู่ระหว่างตัวแขวงเซกองและเส้นทางติดต่อแขวงเซกอง-สาละวัน

บ้านยิบมีประชากรประมาณ ๒๔๐ คน ปลูกเรือนอยู่รวมกันเป็นวงกลมเหมือนอย่างที่เคยอยู่บนภูเขา สร้างกวนกลางหมู่บ้านสำหรับทำกิจกรรมส่วนรวมของบ้าน และเริ่มต้นทำมาหากินด้วยการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ที่ใช้เป็นอาหาร คือ ไก่ หมู และเริ่มเลี้ยงแพะบ้าง แต่การทำมาหากินก็ยังไม่ค่อยสะดวกนัก แม้ว่าจะรัฐจะให้สัญญาว่าจะจัดพื้นที่ให้สำหรับทำนา เพื่อจะได้มีข้าวเพียงพอบริโภค ไม่อดอยากเหมือนที่ปลูกข้าวไร่อยู่บนดอย

แม้ว่าสภาพการทำมาหากินและการดำรงชีวิตจะยังไม่เข้าที่เข้าทางนัก แต่กะตูบ้านยิบก็รู้สึกว่าจะดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างไม่น่าวิตกกังวล กอปรกับสถานะทางเศรษฐกิจของบ้านค่อนข้างดีเนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากรัฐมากพอสมควร บ้านยิบจึงเห็นว่า น่าจะได้แบ่งฮีดกินควายเพื่อเฉลิมฉลองกวน และเพื่อเป็นการแสดงว่ากะตูบ้านยิบตั้งตัวได้มั่นคงพอสมควรแล้ว บรรดาเจ้ากกเจ้าเหล่า หรือผู้อาวุโสของบ้านยิบจึงปรึกษารื้อถอนโดยมีหัวหน้ากลุ่ม คือ ท้าวคำสูน ซึ่งเคยเป็นรองเจ้าเมืองกะลิม แต่ขณะนี้อายุมากแล้วจึงได้ “พักผ่อน” จากงานรัฐ และท้าวคำกั้ง นายบ้านยิบคนปัจจุบัน อายุประมาณ ๓๐ ปี

การแบ่งฮีดกินควายของบ้านยิบกำหนดในวันที่ ๒๖-๒๘ เดือนสาม ปี ๑๙๙๙ (เรียกตามแบบลาวลุ่ม) การเตรียมเครื่องประกอบในพิธีตลอดจนบอกกล่าวญาติพี่น้องและเชิญแขกของบ้านจะต้องใช้เวลาประมาณ ๑ เดือน งานแบ่งฮีดครั้งนี้จะเป็น *ดำเมียงจนอง* ครั้งแรกของบ้านยิบในถิ่นฐานใหม่ จากการปรึกษารื้อถอนเป็นที่ตกลงกันว่าจะจัดเตรียมควายเพื่อฆ่าเลี้ยงผีรวม ๓ ตัว ไม่นับควายที่ฆ่าเพื่อทำอาหารเลี้ยงคนในบ้านและแขกของบ้านอีก ๒ ตัว ควายจำนวน ๓ ตัวนี้ เป็นควายขนาดใหญ่ที่จะฆ่าที่กวนเพื่อเลี้ยงผีกวนและเลี้ยงแขก ๑ ตัว อีก ๒ ตัวเป็นควายที่คร้วเรือน ๒ หลัง จัดหาฆ่าเพื่อแบ่งฮีดเรือนตามที่ได้สัญญากับผีไว้เมื่อครั้งที่คนในเรือนเจ็บป่วยและหายป่วยหลังจากบนผีแล้ว

ตามปรกติถ้าอยู่บนดอย คนบ้านยิบก็จะเลี้ยงควายเอง โดยปล่อยให้หากินในป่า เมื่อต้องการนำมาใช้ในพิธีกรรมหรือเพื่อซื้อขาย จึงจะไปจับมาจากป่า แต่ที่บ้านใหม่ในเมืองท่าแดงนี้ บ้านยิบต้อง

ซื้อหาควายมาทำพิธี เป็นควายแม่ขนาดใหญ่ ราคาประมาณ ๘,๐๐๐ บาท เงินส่วนใหญ่ที่เรียไรมาก็เป็นค่าควายเกือบหมด การเตรียมเครื่องประกอบอื่นๆ เช่น หมู ไก่ ข้าว เหล้า จะต้องเกณฑ์เอาจากครัวเรือนต่างๆ ตามกำลังทางเศรษฐกิจที่จะเป็นไปได้

บ้านยี่บเชิญบ้านยกท่ง ซึ่งเป็นบ้านส่วยที่อยู่ใกล้เคียงกันมาเป็นแขกของบ้าน เพราะบ้านยกท่งได้เคยช่วยเหลือคนบ้านยี่บเป็นอย่างดี ในระหว่างที่บ้านยี่บเพิ่งอพยพมา การเชิญแขกของบ้านนี้ถือว่าเชิญทุกครัวเรือนหมดทั้งบ้าน ฉะนั้นก็ต้องคำนวณความสามารถของฝ่ายเจ้าบ้านด้วยว่าจะเลี้ยงดูแขกได้หรือไม่ ตามปรกติการเชิญบ้านอื่นมากินเลี้ยงในการแบ่งฮีดบ้านนั้น แต่ละบ้านจะผลัดกันเชิญไม่จำเป็นว่าบ้านที่เป็นแขกจะต้องแบ่งฮีดและเชิญฝ่ายเจ้าภาพมาเลี้ยงตอบแทน และไม่มีข้อกำหนดว่าจะต้องเชิญบ้านที่เป็นเผ่าเดียวกัน ลักษณะการเชิญแขกของบ้านในการแบ่งฮีดบ้านนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นการแสดงความร่วมมือกันระหว่างชุมชนใกล้เคียง ที่เคยมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมา* นอกจากนี้ก็ต้องบอกกล่าวญาติพี่น้องที่อยู่บ้านอื่นให้มาร่วมงานด้วย ซึ่งในกรณีของบ้านยี่บนี้ ญาติพี่น้องส่วนหนึ่งที่อยู่ใกล้พอจะเดินทางมาร่วมงานได้ก็คือ เผ่ากะตู่บ้านกันดอนใหม่ ซึ่งแต่เดิมก็อยู่เมืองกะลิมและเพิ่งอพยพลง มาอยู่เมืองท่าแดงในเวลาไล่เลี่ยกับบ้านยี่บนี้เอง บ้านกันดอนใหม่มีกำหนดจะแบ่งฮีดบ้านในปีนี้เหมือนกัน เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองกว๊านใหม่ที่เพิ่งสร้างเสร็จ แต่บ้านกันดอนก็ยังไม่ได้นัดหมายว่าจะเชิญบ้านใดเป็นแขกของตน อาจจะเป็นกะตู่บ้านยี่บหรือเป็นบ้านเผ่าอื่นที่อยู่ใกล้บ้านกันดอนก็ได้

การเตรียมการแบ่งฮีดบ้านนี้ใช้เวลาประมาณ ๑ เดือน แต่ระยะเวลาในการแบ่งฮีดจริงๆ นั้นเพียง ๓ วัน เรียกกันทั่วไปว่า *มือเตรียม มือตั้ง และมือฆ่าควาย* ในวันที่สี่จะเป็นวันที่บ้านเจ้าภาพทำความสะอาด และนำหัวควายขึ้นตักแต่งกว๊านและตักแต่งเรือน ญาติพี่น้องจะมาช่วยงานเตรียมการตามเรือนต่างๆ ล่วงหน้าตั้งแต่มือตั้ง ซึ่งเป็นช่วงเตรียมการสุดท้าย แขกเชิญของบ้านจะมาถึงในตอนบ่ายของมือตั้งซึ่งเป็นวันผูกควาย และในมือฆ่าควายก็จะเป็นการกินเลี้ยงและม่วนขี้รื้นเริง

มือเตรียม ในวันแรกของการแบ่งฮีด กลุ่มสาวหนุ่มของบ้านยี่บที่ออกไปหาเสาหลักควายมาเตรียมไว้ตั้งแต่ก่อนงาน ๒-๓ วัน ก็จะถากเสา ซึ่งเป็นไม้แก่นขนาดเท่าท่อนขา สูงเลยหัว ส่วน

* แต่ละเผ่าก็มีข้อกำหนดต่างออกไป เช่น เผ่าจะต้อง ถือว่า ถ้าบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน มีคติดกันอยู่ ฝ่ายที่ผิดซึ่งจะต้องถูกปรับใหม่นั้น อาจจะถูกเรียกร้องให้จัดหาควายมาสำหรับการแบ่งฮีด และจะได้รับเชิญมาเป็นแขกของบ้านที่จัดแบ่งฮีด ซึ่งเท่ากับเป็นการผูกความสัมพันธ์กันใหม่นั้นเอง

หัวเสา มักจะสลักเสลาเป็นรอยคอดลงมาเล็กน้อย ด้านบนสุดตัดเรียบคล้ายแป้นไม้ เมื่อถากเสลาเสร็จ ก็จะปักเสาที่หน้าบ้าน เสาต้องปักลงดินอย่างมั่นคง เพราะควายอาจจะดิ้นหนีและเกิดอันตรายได้ ส่วนเสาหลักสำหรับผูกควายที่จะแบ่งฮีดของครัวเรือนนั้น คนในครัวเรือนก็จะเป็นผู้เตรียม

เสาหลักควายจะต้องมีเครื่องตกแต่ง ทำด้วยไม้ไผ่ลำสูงลิ่ว เก็บพุ่มใบที่ปลายยอดไว้เพื่อความสวยงาม หรืออาจจะลิดใบออกหมดก็ได้ แล้วตกแต่งด้วยลำไม้ไผ่ที่ขูดผิวให้เป็นฝอยห้อยย้อย นอกจากนั้นก็ยังมีการจักสานดอกเป็นรูปต่างๆ ห้อยตกแต่งเสาหลักควายด้วย รูปที่สานนั้นมีลักษณะคล้ายจะเป็นสัญลักษณ์ เช่น รูปคล้ายเงลว รูปก้างปลา รูปดาสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม แต่ก็ไม่มีผู้ใดอธิบายได้ว่ารูปใดเป็นสัญลักษณ์ของอะไร เพียงแต่กล่าวว่าทำให้สวยงามตามใจชอบของผู้ทำ บางอันก็ยอมสีสวยงาม ส่วนตัวเสานั้นไม่มีการยอมสี แต่บางครั้งอาจเอาถ่านหรือสีดำมาเขียนลวดลายง่ายๆ ตรงส่วนหัวเสา บางทีก็เป็นสีแดง แต่ไม่ค่อยปรากฏว่าใช้สีอื่นนอกจากสีดำและแดง อาจเป็นเพราะสีดำและสีแดงหาง่าย คือ สีดำใช้ถ่าน ส่วนสีแดงก็เป็นสีที่ได้จากดินละลายน้ำ

เสาหลักควายของบ้านจะอยู่ด้านหน้าบ้าน ส่วนเสาหลักควายของเรือนจะอยู่หน้าเรือน จำนวนเท่ากับจำนวนควายที่เรือนนั้นจะฆ่าเช่นเดียวกัน เสาหลักควายนี้เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะไม่รื้อถอน แต่ทิ้งไว้อย่างนั้น ในปีต่อไป ไปอาจใช้เสาเดิมอีกก็ได้ หรือตั้งเสาใหม่ก็ได้ บางเผ่าจะต้องปักเสาใหม่ ทุกครั้งที่แบ่งฮีดกินควาย จำนวนเสาหลักควายจึงเป็นการหมายบอกจำนวนควายที่ฆ่าในแต่ละปีด้วย โดยเฉพาะเสาหลักควายหน้าเรือนอาจถือเป็นเครื่องแสดงสถานะทางเศรษฐกิจของเรือนนั้นๆ เช่นเดียวกับหัวควายที่ตกแต่งอยู่บนเรือน

บางเผ่าถือว่า การถอนเสาหลักควายทั้งเป็นชะล่า ต้องปล่อยให้ผุพังไปเอง แต่เผ่ากะตูถือว่า ถ้าจะถอนก็ถอนได้ แต่ไม่นิยมทำกัน ตามบ้านกะตูจึงมักจะเห็นเสาหลักควายหน้าบ้านและหน้าเรือน ซึ่งเป็นการบ่งบอกอายุของบ้านนั้นไปด้วย ที่บ้านยี่บนี้เพิ่งมีเสาหลักควายเป็นรุ่นแรก แต่ที่บ้านยี่บเก่า เมืองกะลิมมีเป็นสิบเสา

ฝ่ายผู้หญิงจะช่วยกันเตรียมข้าวปลาอาหาร ข้าวนั้นต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าหลายวัน ถ้าเรือนใดมีข้าวอยู่น้อยก็ต้องออกซื้อหาหรือขอยืมเรือนอื่น เพื่อเตรียมเลี้ยงพี่น้องและแขกของเรือน ไก่และหมูก็ต้องเตรียมไว้ให้พอเช่นกัน ส่วนอาหารที่จะเลี้ยงแขกของหมู่บ้านที่กว้านั้น ผู้แทนจากครัวเรือนทุกเรือนและนายบ้านเป็นผู้รับผิดชอบจัดเตรียม การแบ่งกลุ่มทำงานนี้อยู่ในความรับผิดชอบดูแลของนายบ้านและกลุ่มเจ้ากกเจ้าเหล่า ซึ่งโดยทั่วไปก็ถือเป็นผู้แทนครัวเรือนอยู่แล้ว

เมื่ออยู่ภูตอยจะต้องเตรียมทำเหล้าไห ซึ่งถือว่าถ้าไม่ใช้การแบ่งฮีดจะทำได้ แต่เมื่อย้ายมา

อยู่บ้านใหม่นี้ ชาวบ้านยืมใช้ทั้งเหล้าไห ที่เรียกว่าเหล้ากก และเหล้าเต็ด คือ เหล้าต้ม

เหล้าไหใช้ยาวเหนียวหนึ่ง เอาแบ่งเหล้าที่ตำแล้วโรยลงบนข้าวหนึ่ง ขย่ำให้เข้ากัน แล้วเอาใส่หม้อทอง (เหลือง) อัดปากทิ้งไว้ ๒-๓ วัน จึงเอาใส่ไหเคลือบ อัดปากให้แน่นด้วยใบตองหรือใบไม้ใช้ดินและขี้เถ้าปิดด้านนอก ทิ้งไว้ประมาณ ๑ เดือน ประมาณ ๓-๔ วันก่อนจะนำมาเลี้ยง จึงเปิดออกเอาน้ำใส่ เตรียมหลอดดูดที่ทำจากเถาไม้ชนิดหนึ่ง เรียกกันทั่วไปว่ากกกุดโคก

นอกจากการเตรียมอาหารการกินและเครื่องประกอบพิธีดังกล่าว ก็จะต้องเตรียมตกแต่งบริเวณบ้านเพื่อรับแขกด้วย ตรงปากทางเข้าบ้านต้องถางให้เรียบเตียนเพราะจะต้องมีพิธีรับแขกก่อนเข้าบ้าน นายบ้านต้องเตรียมสาด (เสื่อ) ที่สานด้วยใบเตย เทียน และไก่ต้ม ๑ ตัว ไว้สำหรับการต้อนรับแขกตามประเพณีของเผ่า

เมื่อตั้ง ในวันที่แขกเข้าบ้าน ผู้คนจะคึกคักคั่งคั่งกว่าปรกติ จะมีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเฉพาะในการทำพิธีกรรม คือ ปะเนาะ ปะฮาด และก้องลา สามชนิดนี้เป็นเครื่องดนตรีของเหลือง รูปลักษณะคล้ายฆ้อง ขนาดต่างๆ กัน ดนตรีสำหรับ *ตำเมียงจนอง* ของเผ่านี้ไม่รวมกะบังไม้ไผ่ ซึ่งใช้เฉพาะพิธีกรรมกินข้าวใหม่ ที่เรียกว่า *ตำเมียงฮาย* ต้องใช้กะบังเป่า ๗ อัน ขนาดต่างๆ กัน เรียกว่า *ตันตุ้จู้* แต่ตำเมียงจนองจะมีการฟ้อนงาว คือ ฟ้อนอ้อมรอบกว๊าน ๓ รอบ ก่อนแขกจะขึ้นกว๊าน และฟ้อนตอนกลางคืนอีก ๓ รอบ ถือเป็นการเชิญผีและกล่อมขวัญควาย

นอกจากนั้นก็อาจมีกลอง มีลำไม้ไผ่สำหรับกระทุ้งจังหวะและอื่นๆ ตามแต่จะหาได้

ในช่วงเช้า มีการฆ่าและชำแหละควาย ๒ ตัว เพื่อเตรียมปรุงอาหารสำหรับเลี้ยงแขก ควาย ๒ ตัวนี้ฆ่าตามธรรมดา และชำแหละกันที่บนลานบ้านใกล้ๆ กว๊าน เนื้อและชิ้นส่วนต่างๆ จะวางเป็นกองๆ ไว้บนใบตอง เลือดใส่ชามอ่างไว้ ตับควายซึ่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญในการใช้ทำนายอนาคตของบ้านและผู้คน จะแขวนไว้ที่เสาน้ำร้อน ขนาดสูงประมาณแค่อก ทำเตรียมไว้ ๓-๔ รานสำหรับวางอาหารเลี้ยงแขก นอกจากนี้ที่จะวางไว้บนกว๊าน เนื้อควายและชิ้นส่วนต่างๆ จะนำไปปรุงอาหารตามเรือนต่างๆ แต่จะนำกลับมาใช้เลี้ยงแขกที่กว๊านส่วนหนึ่ง นอกนั้นก็ปันไปตามเรือนเพื่อเลี้ยงแขกของเรือน เพราะควาย ๒ ตัวนี้ รวมอยู่ในจำนวนที่จัดหามาร่วมกันในบ้านยืมด้วย หมูและไก่เป็นอาหารที่เตรียมไว้เช่นกันแต่ไม่แบ่งไปตามเรือนเพราะครัวเรือนต้องจัดหาของตนเองเพื่อเลี้ยงญาติพี่น้อง

บนกว๊านมีไหเหล้าเป็นไหเคลือบขนาดใหญ่ เรียกว่า *เจ๊ะพะล้ง* หรือ *ปะล้ง* สมัยก่อนต้องไปซื้อหามาจากเวียดนาม หรือในตัวแขวง เช่น สาละวัน อัดตะปือ ตามเรือนต่างๆ ก็จะมีไหเหล้าของเรือน แต่มักมีขนาดเล็กกว่าที่กว๊าน

ประมาณบ่ายสองโมงชาวบ้านจำนวนหนึ่งก็ไปนำเอาควายที่จะฆ่าที่กว๊านมาผูกที่เสาหลักควายที่จะฆ่าแบ่งฮีดในปีนี้เป็นควายแม่ขนาดใหญ่ แข็งแรงมาก ชาวบ้านยืมไปหาซื้อมาจากฝูงควายของเผ่าตะเรียง เชือกที่ใช้ผูกควายเป็นเถาวัลย์ขนาดใหญ่ และยังมีเชือกหนังขนาดใหญ่อีกเส้นหนึ่ง เชือกนี้จะผูกที่คอควายล่ามโยงไว้กับเสาหลัก และอีกเส้นหนึ่งจะผูกล่ามข้อตีนควายข้างหนึ่งไว้กับหลักด้วยควายอาจจะยืนหรือเดินไปรอบๆ หรือลงนอนก็ได้ แต่จะออกไปห่างเสาได้ไม่เกินช่วงแขน เพราะถ้าห่างกว่านั้น เวลาฆ่าควายก็จะทำได้ไม่ถนัด

ตามประเพณีเดิม นั้น แขนงจะเข้าบ้านเจ้าภาพประมาณบ่ายสามโมง หากฝ่ายแขกมาถึงก่อนเวลาบ่าย ก็จะต้องรออยู่ที่บริเวณที่เจ้าภาพจัดเตรียมไว้ อาจมีข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงกันก่อน แล้วจึงจะให้เข้าบ้านตอนบ่ายเมื่อผูกควายเสร็จเรียบร้อยแล้วและฝ่ายเจ้าภาพพร้อมจะรับรองแขก

บ้านยกท่งอยู่ห่างจากบ้านยืมเพียงไม่ถึงกิโลเมตร เมื่อขบวนบ้านยกท่งมาถึง นายบ้านคำกึ่งก็ปูเสื่อลงที่พื้นใกล้ปากทาง ท้าวคำสุนและผู้เฒ่าหลายคนช่วยกันจุดเทียน และวางไถ่ต้มลงบนเสาด ฝ่ายผู้เฒ่าผู้แก่เจ้ากกเจ้าเหล่าของบ้านยกท่งก็ลงนั่ง ทำพิธีต้อนรับแขกด้วยถ้อยคำเชิญตามประเพณี เพื่อแสดงความเป็นไมตรี และต้อนรับให้เข้าบ้าน หัวหน้ากลุ่มของบ้านยกท่งรับไถ่ต้ม ซึ่งเป็นสิทธิของเจ้ากกเจ้าเหล่าจะนำไปกินในกลุ่มของตนหรือเอามากินในระหว่างเลี้ยงกันบนกว๊านก็ได้ก่อนเข้าประตูบ้าน ฝ่ายแขกต้องกินเหล้าอย่างน้อยคนละ ๑ อีก ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เหล้าที่กินเหลือกกันถ้วยจะสาตทั้งถือว่าให้ผีดินช่วยกิน

เมื่อพ้นประตูทางเข้าแล้ว ขบวนก็จะเดินไปที่กว๊าน และอ้อมรอบกว๊าน ๓ รอบ ซึ่งเป็นการเดินอ้อมรอบควายหน้ากว๊านไปด้วย ขบวนจะปะปนกันทั้งฝ่ายแขกและเจ้าภาพ แต่ถือว่า หน้าขบวนต้องเป็นกลุ่มของแขก บนกว๊านจะบรรเลงเครื่องดนตรีให้ดังสุดเสียง นอกจากปะเนาะ ปะฮาดและก้องลา แล้วยังมีการตีถังน้ำมันและกระท่งลำไม้ไผ่ขนาดใหญ่อีกหลายลำกับพื้นกว๊าน เมื่ออ้อมกว๊านครบ ๓ รอบ แล้วขบวนจึงขึ้นกว๊าน

เวลาประมาณทุ่มเศษๆ เจ้ากกเจ้าเหล่าของบ้านยืมเริ่มทำพิธีเรียกผีกว๊าน โดยนำกระทงใบตองเล็กๆ แบ่งอาหารและเหล้ารวมทั้งข้าวสารไปวางที่เสากว๊าน ร้องเชิญผีกว๊านและผีอื่นๆ มากินควายและหยิบข้าวสารสาตไปทั่วๆ การสาตข้าวสารนี้จะต้องทำเมื่อมีการเชิญผี ไม่ว่าจะเป็นพิธีใดก็ตามเมื่อเชิญผีกว๊านแล้ว จึงลงไป **ฟ่อนงาว** รอบควาย ขบวนฟ่อนงาวจะมีทั้งกลุ่มเจ้าบ้านและแขก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าบ้าน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ผู้นำขบวนคือผู้ที่ถือมีดยาว (เรียกว่า งาว หรือ จ้าว) หรือถือหอกไม้ไผ่ ซึ่งจะใช้เป็นเครื่องมือฆ่าควายในวันรุ่งขึ้น แต่ก่อนคนฟ่อนงาวจะต้องแต่งเครื่องครบ

ตามประเพณีของเผ่า แต่ปัจจุบันไม่ค่อยมีเผ่าใดที่มีเครื่องแต่งกายครบครัน จึงเพียงแต่ใช้ผ้าถุงผ้าทอของเผ่าพอเป็นพิธี หากแต่งให้ครบต้องมีทั้งผ้ากะเตี่ยว ผ้าเบี่ยง ผ้าโพกหัว และลูกบิดเครื่องประดับต่างๆ การฟ้อนงาวนี้จะต้องอ้อมหลักควายให้ครบ ๓ รอบ และมีการโห่ร้องซึ่งในเวลาอื่นจะทำได้เลย เพราะผีจะนึกว่าเชิญมากินควาย ถ้ามาแล้วไม่ได้กินผีก็จะโกรธ

หลังจากการเชิญผีแล้วก็เป็นการเล่นเครื่องเล่นกันแล้วกันต่อไปส่วนเรือนที่มีการเตรียมฆ่าควายต้องรอให้เชิญผีที่กว๊านเสร็จก่อน จึงจะเชิญผีที่เรือน หัวหน้าของครัวเรือนจะเป็นผู้ร้องเชิญผี ถ้อยคำที่ร้องเชิญนั้นไม่มีกำหนดตายตัว แต่เป็นการออกชื่อผีทั้งหลายมาร่วมกินควายในพิธี ตั้งแต่ผีกว๊าน ผีเรือน ผีป่า ฯลฯ

จากนั้นก็เริ่มการกินเลี้ยง และร้องรำทำเพลงกันไปตลอดคืน

สาธุบุญ ให้ยังให้มี ให้ดีให้หลาย การเป็นการอยู่ให้อุดมสมบูรณ์ เรือนชาน บ้านแปน
เฮ็ดไเฮ็ดนาให้ได้ข้าวหลาย คีตสร้างอันหยักก็ได้เงินได้คำ ให้ได้ลูกชายหญิง เต็มเรือน
เต็มชาน นอนฝันดี ให้อยู่ให้ม่วน

เมื่อฆ่าควาย เช้ามีดของวันรุ่งขึ้น จะเป็นการฆ่าควาย จะต้องฆ่าควายที่กว๊านก่อนแล้วจึงจะฆ่าควายของเรือน ก่อนฆ่าจะมีพิธีเชิญผีกว๊านอีกครั้งแล้วลงไปอ้อมรอบควายอีก ๓ รอบ เหมือนที่ทำในตอนกลางคืน จากนั้นก็แทงควาย เครื่องมีอนั้นสุดแล้วแต่ความถนัดของคนฆ่า ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือ ๒-๓ คนช่วยกัน แขนงจะมาช่วยด้วยก็ได้ ส่วนมากมักจะใช้มีดยาวหรือดาบ บางครั้งใช้หอกไม้ไผ่ปลายเป็นเหล็กแหลม

เวลาแทงควาย จะต้องแทงด้านเดียว หรือใช้ดาบฟันก็ต้องฟันด้านเดียว จะเป็นด้านซ้ายหรือขวาแล้วแต่ความถนัดของผู้แทง เพื่อให้แผลอยู่ด้านเดียวจึงจะรองเลือดได้สะดวก และต้องระวังอย่าให้แผลลงทับดิน เวลาควายล้มต้องพยายามให้ล้มโดยหันหัวเข้าเสาหลัก ถ้าเป็นการฆ่าควายของเรือนก็ต้องให้ควายล้มโดยหันหัวเข้าหลักและหันไปทางด้านหน้าเรือน ไม่ให้เอาท้ายเข้าหาเรือน และไม่ให้นำควายหงายหน้าขึ้นฟ้า ถือว่า ขะลำ เมื่อแทงควายแล้วก่อนตัดหัวมักให้คนในเรือนทั้งหมดมาจับตามหอกหรือมีดดาบ เพื่อแสดงว่า คนในเรือนนั้นได้ร่วมกันฆ่าควายเลี้ยงผีแล้วตามที่สัญญาไว้กับผีเผ่ากะตูถือว่า เนื้อควายที่ปาดออกมานั้นต้องนำส่วนหนึ่งไปทำลาบให้เลี้ยงผีก่อน เอาข้าวสุก ลาบ เหล้า ใส่กะเบียน (พาข้าว) ไปเลี้ยงผีกว๊านหรือผีเรือน แต่เวลาเลี้ยงผีต้องเรียกผีให้ครบทั้งหมด คือ ผีปู่ย่า ตายาย ผีป่าผีดง ผีภูผีผา ฯลฯ ให้มากินเนื้อควาย จากนั้นก็แบ่งเนื้อควายให้ครัวเรือนต่างๆ ขาหน้ามักจะแบ่งให้นายบ้าน ส่วนควายของเรือนจะต้องแบ่งให้เรือนต่างๆ เช่นกัน จำนวนมากน้อย

แล้วแต่ขนาดของควายและจำนวนของเรือน กล่าวกันว่า เรือนที่ไม่ได้แบ่งฮีดอาจจะได้ส่วนแบ่งมากกว่าเรือนที่แบ่งฮีด ซึ่งถือเป็นการแสดงความสามัคคี ความเอื้ออาทรในบ้าน

เนื้อควายส่วนที่เป็นของครัวเรือนก็จะทำเลี้ยงแขกของบ้าน ส่วนมากจะปรุงเป็นลาบ ต้ม อาจจะเป็นลาบดิบหรือสุกกี้ได้ เครื่องใน หนั้ กระดูก จะนำมาปรุงรวมกันหมด หัวควายจะมีผู้รับหน้าที่นำไปต้ม แล้วขูดเอาเนื้อออกให้เกลี้ยงเกลาก่อนเพื่อเตรียมนำขึ้นประดับกว้านหรือประดับเรือนในวันที่สี่ของพิธี

เผ่ากะตู่ยังรักษาความเชื่อเรื่องการดูตบควายเพื่อทำนายอนาคตของบ้านถ้าตบควายเรียบร้อยดี แสดงว่าปีนั้นบ้าน (หรือเรือน) ที่ฆ่าควายก็จะบริบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ถ้าตบควายมีลักษณะผิดปกติ เช่น บุ่มลงไป หรือเว้าเป็นแอ่ง หรือเป็นร่องเป็นรูลึก ก็อาจเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ในบ้านหรือในเรือน

ส่วนมากแขกจะเดินทางกลับในตอนบ่ายวันรุ่งขึ้น เหลืออยู่แต่ญาติพี่น้องหรือเพื่อนที่สนิทสนมกันอยู่ช่วยทำความสะอาดบ้านเรือน หรือนำหัวควายขึ้นตกแต่งเรือน และกว้านต่อไป

ถ้าปีใด ไม่มีการแบ่งฮีดบ้าน แต่มีครัวเรือนที่ประสงค์จะแบ่งฮีดกินควายของเรือน ก็ทำได้ เรียกว่า *ตำเปรชอุนอง* เรือนที่ฆ่าควายจะเชิญพี่น้องและแขกอื่นๆ มากินที่เรือน และต้องแบ่งเนื้อควายครึ่งหนึ่งแจกไปตามเรือนต่างๆ ถือว่าเป็นส่วนที่เรือนนั้นแบ่งให้บ้าน

ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า การแบ่งฮีดกินควายที่เป็นฮีดบ้านของกะตู่ นั้น มีลักษณะเป็นพิธีกรรมของชุมชนอย่างชัดเจน มีการกินร่วมกันทั้งบ้าน (community feast) และทำนายอนาคตร่วมกันทั้งบ้าน เป็นการสร้างความสามัคคีเป็นปึกแผ่น และยังสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมดังกล่าวก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยสถานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงพอสมควร การแบ่งฮีดกินควายเพื่อเฉลิมฉลองกว้านจึงถือว่าการแสดงความมั่นคงของบ้านและความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมใหญ่โดยรวมด้วย

โปะฮุยะ แบ่งฮีดเรือนเลี้ยงผีเผ่าตะเรียง

ที่เรือนของ ท้าวเพ็งดารา บ้านดักจิ้ง เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน ๔ ปี ๑๙๙๘ มีการแบ่งฮีดเรือนเลี้ยงผี เพราะพี่ชายของท้าวเพ็งดาราเจ็บมานาน บริษั (หมอผี) มาทำพิธีดูให้แล้วแจ้งว่า ผีควายมาต้องให้จัดการฆ่าควายเลี้ยงผีจึงจะหาย

คนทั้งหมดในครัวเรือนตกลงทำตามที่หมอผีบอก และได้จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีไว้เรียบร้อยแล้ว ท้าวเพ็งดาราและพี่น้องในเรือน รวมทั้งเพื่อนหลายคน ช่วยกันเตรียมเสาหลัก เตรียมล้าไม้ไผ่ ตกแต่งเสาหลักควาย และปักหลักควายไว้ที่บริเวณสวนครัวหน้าเรือน ซึ่งมีรั้วล้อมกันสัตว์เลี้ยงเข้าไป

กินต้นไม้ใบหญ้าที่ปลูก ควายเป็นที่ใช้นั้นจับมาจากฝูงและนำมาผูกไว้หลังเรือนหลายวันแล้ว และจะต้องนำมาผูกที่เสาหลักในตอนเย็น ก่อนพิธี ๑ คืน ในตอนกลางคืนก็มีการเรียกผี เชิญผีที่เรือนให้มารับรู้ และลงไปเดินอ้อมรอบหลักควาย ๓ รอบเพื่อให้ควายรับรู้ว่ารุ่งขึ้นจะต้องทำพิธี

ตอนเช้าของวันพิธี ประมาณ ๘ โมงเช้า แม่เฒ่าแจะเตรียมเครื่องประกอบพิธีให้เรียบร้อย ครบถ้วน มีภาชนะขนาดเท่าขวดโหล ใส่ข้าวเปลือก ใส่น้ำ และแป้งเหล้า เพื่อใช้แทนเหล้าให้ มีกระบอกไม้ไผ่เล็กๆ ปักก้านหวาย ๓ ก้านเพื่อให้ผีใช้ดูดเหล้าให้ เป็นการเซ่นผี และไถ่ๆ กันเป็น หอกด้ามยาว สูงเลยหัว ปักดินไว้โดยเอาปลายเหล็กแหลมขึ้นด้านบน เครื่องเซ่นและเครื่องใช้ ทั้งหมดนี้วางอยู่บนดิน ห่างจากเสาหลักควายประมาณ ๑๐ ก้าว

เมื่อถึงเวลา แม่เฒ่าแจะก็เอาน้ำเต็มลงไปในภาชนะที่ใส่แป้งเหล้าและข้าวเปลือกไว้ ปักก้าน หวายเป็นที่แทนหลอดดูดเหล้า จากนั้นคนในเรือนทั้งหมดเวียนกันเข้ามาเอาน้ำจิมที่หน้าปนแป้งเหล้าและที่ลิ้น ต่อมา แม่เฒ่าแจะก็ตั้งหอกขึ้นมาจากดิน ถือหอกเดินวนซ้าย อ้อมรอบควาย ๓ รอบ รอบสุดท้าย นั้นเดินมาอ้อมรอบเครื่องเซ่นด้วย เมื่อครบ ๓ รอบ ก็เอาหอกจิมซี่ข้างควายทางด้านขวา ท้าวเพ็งสะหวั่น น้องชายของเพ็งดาราเป็นผู้แทงต่ออีกหลายรอบ มีผู้ชายอีกคนมารับหอกไปช่วยแทงผลัดกับเพ็งสะหวั่น ทั้งสองคนจะแทงไปที่ด้านขวาของควายทุกครั้ง มีเลือดไหลออกมาทุกรอบ จนควายเข้าทรุดและล้มลงนอนตะแคง เมื่อควายล้มลงเพ็งสะหวั่นปักหอกไว้บนตัวควาย จากนั้นคนในเรือนจะผลัดกันไปแตะด้ามหอก เหมือนว่าได้ช่วยแทงควายด้วย ผู้หญิงแม่ลูกอ่อนที่สะพายลูกก็เอามือเด็กไปแตะด้ามหอกด้วยเช่นกัน ในขณะที่ทุกคนแทงควาย จะกล่าวบอกผีว่าได้แบ่งฮีดฆ่าควายให้แล้วตามสัญญา

จากนั้นก็เริ่มฆ่าและควาย มีคนเอากระทงเย็บด้วยใบไม้ ใส่แป้งเหล้า ใส่น้ำ ไปวางไว้ใกล้ๆ ปากควาย คนในเรือนทุกคนเดินไปใช้น้ำจิมน้ำในกระทงนั้นมาป้ายลิ้นตนเอง แล้วจึงเอามือใหญ่มาตัด ขาหน้าด้านขวาของควายขาดออกจากตัว และเริ่มผ่าท้อง ตั้งเอาเครื่องในออกมา มีคน ๒-๓ คนมาช่วยฆ่าและ เลือดควายนั่นใสกละมั่งไปย่อยๆ ไว้ และมีคนมาจิมเลือดควายแล้วเดินขึ้นเรือนไป เพื่อเอาเลือดนั้นไปเซ่นผีเรือน โดยเอาไปป้ายที่เสาดัง การปาดควายใช้เวลาประมาณชั่วโมงเศษๆ ก็เสร็จเรียบร้อย พร้อมจะนำเนื้อควายนั่นแจกจ่ายไปและปรุงอาหารได้ ทุกเรือนต้องกินเนื้อควายนั่นให้หมดภายใน ๑ วัน ถ้าเป็นการกินควายในงานแปงฮีดบ้านจะต้องกินให้หมดภายใน ๓ วัน หัวควายเอาไปต้ม ลอกเอาหนังและเนื้อออกให้หมด ชัดให้สะอาดเกลี้ยงเกลาแล้วนำมาประดับเสาดัง

การใช้น้ำจิมเครื่องเซ่นหรือจิมที่เลือดควายนั่น ถ้าใช้มือซ้าย หมายความว่าเซ่นให้ผีกิน ถ้าใช้มือขวา เป็นการแสดงว่าผู้นั้นเป็นคนในเรือนและมีส่วนในการแปงฮีด เพื่อให้ผีที่มากินเจ็บนั่นพอใจว่า

ทุกคนในเรือนได้ช่วยกันฆ่าควายเลี้ยงผีตามสัญญาแล้ว

พิธีแบ่งฮีดเรือนฆ่าควายเลี้ยงผีนี้ทำในครัวเรือน อาจมีคนอื่นๆ นอกเรือนมาช่วยฆ่าและควาย แต่ในการฆ่าต้องเป็นคนในเรือนฆ่า นอกจากว่าในเรือนนั้นมีแต่ผู้หญิงหรือเด็กหรือมีแต่คนที่ยังไม่เคยฆ่าควาย ยังทำเองไม่ได้ ต้องขอให้คนเรือนอื่นมาช่วย คนที่ฆ่าควายนั่นไม่กำหนดว่าต้องเป็นคนหนึ่งคนใด จะเป็นใครก็ได้ แต่ต้องรู้วิธีแทงควาย และแข็งแรงพอที่จะแทงควายตายได้โดยควายไม่ดิ้นรนมาก หรือใช้เวลามากนัก

ยางฎี : แบ่งฮีดเรือนของฮารัก

เมื่อก่อนเผ่าฮารักมีกว้านบ้านปลูกไผ่ตรงกลางเดินบ้าน ใช้ทำพิธีกรรมของบ้านร่วมกัน แต่มาในปัจจุบัน ฮีดบ้านหรือฮีดกว้านที่เรียกว่า *ยางยานารุ* นั้นลบล้างไปมาก เพราะไม่มีกว้าน ฮารักปลูกเรือนแบบลาวลุ่ม และวางตำแหน่งเรือนตามที่เห็นเหมาะสม

เมื่อไม่มีกว้านบ้าน จึงไม่มีการแบ่งฮีดควายประจำปีของบ้าน ถ้าอยากกินควาย ก็นัดหมายกันหาควายมาฆ่าและมีการเลี้ยงกันได้ แต่ไม่เรียกว่า แบ่งฮีดบ้าน

ส่วนฮีดเรือนนั้นลบล้างไม่ได้ เพราะฮารักถือว่าผีเรือนนั้นสำคัญ ยังมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการผัดฮีดผีเรือน และถ้ามีคนเจ็บป่วยก็เชื่อว่าอาจเป็นเพราะผีเรือนมาทำ ต้องแบ่งฮีดกินควายเลี้ยงผีเรือนฆ่าควายและกินอยู่ที่เรือน

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน ๘ ปี ๑๙๙๘ ที่บ้านโมปากโทนมีการแบ่งฮีดผีเรือนที่เรือนท้าวคำเมืองภรรยาของท้าวคำเมืองเจ็บเรื้อรังมานาน ท้าวคำเมืองให้หมอผี (ตะก้องจะล้ง) มาทำพิธีดูผี หมอผีบอกว่าการต้องแบ่งฮีดเรือนฆ่าควาย ท้าวคำเมืองจึงสัญญากับผีว่า เมื่อภรรยาหายเจ็บก็จะแบ่งฮีดเรือนฆ่าควายเลี้ยงผี ครั้นต่อมาภรรยามีอาการดีขึ้น ท้าวคำเมืองจึงต้องทำตามที่ยกผีไว้

ควายที่จะฆ่าแบ่งฮีดเป็นควายดำขนาดใหญ่ ท้าวคำเมืองเลี้ยงไว้เอง ก่อนถึงวันที่กำหนดแบ่งฮีดคนในเรือนต้องไปช่วยกันทำเสาหลักผูกควาย เวลาประมาณบ่ายสองโมง จะนำควายซึ่งผูกไว้หลังเรือนมาผูกที่เสาหลักนี้ ถ้าเป็นฮีดบ้าน วันรุ่งขึ้นจึงจะฆ่าควาย แต่ในการแบ่งฮีดเรือน พิธีจะถูกย่นย่อให้สั้นลง หลังจากปักเสาหลักควายตอนเช้าก็ผูกควายในตอนบ่าย เอาใบไม้มาปกให้ควายและทอดหญ้าทอดน้ำให้กินบ้างตามสมควร ประมาณบ่ายสามโมง เจ้าโคตรหรือหัวหน้าครอบครัวของครัวเรือนนั้นก็จะเริ่มทำพิธีเชิญผี ในเรือนนี้เจ้าโคตรที่ทำพิธีคือลุงของท้าวคำเมือง เพราะพ่อของท้าวคำเมืองตายแล้ว จึงถือว่าลุงเป็นหัวหน้าครอบครัว

ท้าวบุญยัง ผู้เป็นเจ้าโคตรจะสันกระดิงพวง แล้วร้องเชิญผีในขณะที่เดินวนภายในตัวเรือน ๓ รอบ ร้องเรียกผีพ่อแม่ ผีปู่ย่าตายาย พ่อเฒ่าแม่เฒ่า ผีญาติญาติไม้นี้ ผีห้วยหนองคลองบึง และผีตัวที่ทำให้คนเจ็บมากินควายที่ผูกไว้กับหลัก เมื่อกินแล้วต้องให้คนเจ็บหาย เมื่อเชิญผีแล้วท้าวบุญยังเอาฝ้ายมาผูกแขนคนในครอบครัว แล้วทุกคนก็จะลงไปพื้นดิน เดินวนรอบควาย ๓ รอบ และเรียกผีอีกครั้ง เนื่องจากการแบ่งฮีดฆ่าควายนี้ เป็นการเลี้ยงผีที่ทำให้เจ็บป่วย ในการเชิญผีจึงไม่มีการเรียกผีคนตายในครอบครัว เพราะถือว่าการเรียกผีคนตายมากินควาย จะทำเมื่อฆ่าควายในการทำศพคนนั้น แต่จะเรียกผีพ่อแม่ ผีปู่ย่าตายาย (พ่อเฒ่าแม่เฒ่า) เพราะถือว่าเป็นเสมือนผีเรือน ไม่ใช่ผีคนตายทั่วไปในครอบครัว

ในระหว่างการเดินอ้อมเรือน (ภายใน) และเดินอ้อมควายนั่น นอกจากสันกระดิงแล้ว ยังต้องมีการเป่ากะบั้ง จำนวนทั้งหมด ๗ อัน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีสำหรับการแบ่งฮีด

เมื่อเดินอ้อมควายและเชิญผีแล้ว ก็ลงมือฆ่าควาย ผู้ชายที่เป็นตัวแทนจากเรือนต่างๆ ในบ้านโมปากโทน จะนำมิดติดตัวมาด้วยและช่วยกันฆ่าควาย โดยเจ้าโคตรเป็นคนแรกที่ใช้หอกแทงสีข้างควายด้านซ้าย ๑ ครั้ง ถือว่าเป็นการแทงให้ผี จากนั้นจึงใช้มีดฟันคอควาย จะฟันด้านใดก็ได้ ส่วนมากจะฟันประมาณ ๗-๘ ครั้ง ควายก็จะทรุด คนในเรือนต้องเอาฝ้ายที่ผูกแขนซ้ายไว้แน่น ไปใส่ในหูควาย ถือว่าได้ร่วมกันฆ่าควายให้ผี แล้วคนหนึ่งเอาขวานมาฟันกระดูกก้นคอควายให้หัวขาดออก ใช้ซามอ่างรองเลือดควาย แล้วจึงเริ่มปาดควาย เอาตับควายมาให้เจ้าโคตรดูว่าดีหรือไม่ หลังจากนั้นก็ชำแหละควายเป็นส่วนๆ เนื้อตรงคอจะตัดเป็นชิ้นเล็กๆ เสียบไม้ปักไฟ แบ่งให้คนในเรือนกินให้ครบทุกคนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ขาหน้าและชิ้นสันหลังให้เรือนที่ฆ่าควาย เนื้อนอกนั้นแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งให้เรือน อีกส่วนหนึ่งแบ่งให้ครัวเรือนอื่นๆ ในบ้าน ม้ามควายจะแขวนไว้ที่เสาหลัก ๑ คืบ แต่ปัจจุบันพิธีย่อลงมากจึงแขวนเพียงชั่วคราวตามประเพณี แล้วเอาลงมาปรุงอาหาร ส่วนใหญ่เนื้อควายจะทำลาบและต้ม หัวควายเอาขึ้นเรือนไว้ก่อน และนำมากินในวันที่สาม เมื่อปาดเอาหนังและเนื้อออกจากหัวหมดแล้วก็เอาหัวไปลงไฟ เพื่อไม่ให้เน่า วันที่สี่จึงเอาหัวควายขึ้นเรือน

เผ่าฮาร์กที่ตั้งบ้านอยู่ใกล้ตัวเมืองมักไม่มีฮีดบ้านดังที่กล่าวแล้ว ฮีดเรือนจึงเป็นฮีดสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตโดยตรง เป็นเรื่องของครัวเรือนและปัจเจกบุคคล ไม่ใช่การทำพิธีเพื่อแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน

การแบ่งฮีดกินควายเป็นพิธีกรรมสำคัญของชนเผ่าทั้งในส่วนที่เป็นฮีดบ้านและฮีดเรือน

เห็นได้จากการกำหนดขั้นตอนรายละเอียด และข้อห้ามข้อนิยมต่างๆ ที่เนื่องมาจากพิธีกรรม แสดงว่ารายละเอียดต่างๆ ต้องเป็นไปตามรูปแบบและแนวคิดที่กำหนดไว้ หากผิดเพี้ยนอาจทำให้พิธีกรรมนั้นไม่บรรลุตามเป้าหมาย หรือในกรณีที่เป็นฮีดบ้าน การทำงานประสานกันของคนทั้งบ้านอาจสับสนหรือผิดพลาด เป้าหมายหลักคือความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในบ้านก็ไม่อาจแสดงออกได้

เมื่อเทียบกับการแบ่งฮีดอื่นๆ ในประเภทเดียวกัน เช่น เปรียบเทียบแบ่งฮีดกินควายของบ้านกับพิธีกรรมการทำมาหากิน เช่น พิธีกรรมสักข้าว พิธีกินข้าวใหม่ ซึ่งต้องเป็นการทำรวมกันหรือนัดหมายพร้อมกันของคนทั้งบ้าน ก็เห็นได้ว่าพิธีกรรมสองพิธีหลังนี้ไม่มีรายละเอียดขั้นตอนชัดเจนนัก มักอนุโลมให้เป็นไปตามความสะดวกหรือความเหมาะสม บางเผ่ายอมให้แต่ละเรือนทำเองในครัวเรือน เพียงแต่ต้องนัดทำพร้อมกันเพราะเป็นการเริ่มต้นการเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว ซึ่งจำเป็นต้องคำนึงถึงส่วนรวม คือ ชุมชนทั้งหมด ส่วนการแบ่งฮีดเรือนเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ หรือเพื่อเลี้ยงผีหลังจากที่คนเจ็บหายดีแล้ว อาจเปรียบเทียบกับกระบี่ผี (บน/แก่นบน) เพื่อจุดมุ่งหมายใกล้เคียงกัน แต่ก็เห็นได้ว่าการกระบี่ผีเป็นเรื่องส่วนเฉพาะของครัวเรือน แต่การแบ่งฮีดเรือนฆ่าควายนั้น กำหนดให้ต้องแบ่งเนื้อควายให้แก่เรือนอื่นๆ ในบ้านด้วย เพราะเป็นพิธีกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนอื่นในบ้าน เนื่องจากการฆ่าควายเป็นการประกอบพิธีกรรมสูงสุดในประเภทของการทำพิธีรักษาโรค สถานะของพิธีกรรมนี้จึงสูงสุด เช่นเดียวกับการแบ่งฮีดกินควายของบ้านก็จัดเป็นพิธีกรรมสูงสุดของบ้าน เมื่อเทียบกับพิธีกรรมอื่นในลักษณะหรือประเภทเดียวกัน

อย่างไรก็ตามในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเจริญทางสังคมเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในปัจจุบัน พิธีกรรมดังกล่าวก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับรูป หรืออาจหายไปจากชีวิตของบางเผ่า ดังที่ปรากฏในเผ่าส่วยและเผ่าละเวน ซึ่งรับอิทธิพลความเชื่อพุทธศาสนาจากลาวลุ่มมานานพอควร ทำให้ระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมคือการนับถือผีเปลี่ยนแปลงไปมาก

พิธีกรรมแบ่งฮีดกินควายทั้งสามโอกาสที่ยกมานี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจหลายประการ

ฮีดเรือน การแบ่งฮีดฆ่าควายเลี้ยงผีที่เป็นฮีดเรือนเพื่อรักษาโรค หรือเพื่อตอบแทนผีที่ทำให้คนเจ็บในเรือนหายจากอาการที่เป็นอยู่นั้นยังปฏิบัติกันโดยทั่วไป ทั้งในบ้านที่อยู่เขตห่างไกลจากตัวแขวงหรือสำนักเมือง เช่น บ้านดักเซง (ตะเรียง) บ้านดักเก (แยะฮู) บ้านดักกาด (จะตึง) บ้านสองคอน (เงะ) และบ้านที่อยู่ใกล้หรือติดกับตัวแขวง เช่น บ้านโมปากโทน (ฮารัก) ใกล้สำนักเมือง เช่น บ้านดักจิง (ตะเรียง) แสดงว่าพิธีกรรมนี้ยังมีความสำคัญต่อชีวิตของชนเผ่าอยู่ แม้ในปัจจุบันที่ความเจริญทางการแพทย์และสาธารณสุขแผ่ขยายไปมากแล้ว

ในขณะที่พิธีกรรมการดูหมอเพื่อให้รู้ว่าเป็นผีตัวใดมาทำให้เจ็บนั้นลดน้อยลง คนที่ทำหน้าที่หรือมีความรู้เป็นหมอผี/หมอรักษา มีจำนวนน้อยลงเรื่อยๆ แต่การประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยยังมีอยู่ค่อนข้างมาก แสดงว่าบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมในส่วนที่เป็นที่พึงทางใจของชาวบ้านยังดำรงอยู่อย่างชัดเจน โรงหมอ สถานือนามัย และแพทย์แผนปัจจุบัน ยังไม่สามารถเข้ามาทำหน้าที่โดยตรงคือรักษา และหน้าที่โดยอ้อมคือสร้างกำลังใจให้แก่ชาวบ้านได้เต็มที่ ชาวบ้านจึงใช้วิธีการทั้งสองระบบควบคู่กันไปในสิ่งที่ทำได้ เช่น แพงฮีดแล้วไม่ได้ผลจึงไปหาหมอ หรือไปหาหมอแล้วอาการไม่ดีขึ้นก็กลับมาแพงฮีดที่บ้าน ทั้งนี้ไม่นับกรณีที่บ้านอยู่ไกลเกินกว่าจะพาคนเจ็บมารับการรักษาได้

นอกจากนี้ ปัญหาทางเศรษฐกิจยังเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจของชาวบ้านด้วย เช่น ยามีราคาแพง และยาที่ได้รับแจกก็เป็นยาขนานทั่วไปสำหรับอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ เท่านั้น ถ้าอาการมาก ต้องใช้ยาเฉพาะโรค ก็ยังไม่สามารถขอรับยาได้โดยไม่เสียเงิน การพาคนเจ็บมาโรงหมอ ไม่ว่าจะทางไกลหรือใกล้ ก็ยากลำบากไม่น้อยไปกว่ากันเท่าไร ในบ้านที่อยู่ไกล ชาวบ้านอาจช่วยเหลือกันเต็มที่ แต่บ้านที่อยู่ใกล้ตัวแขวง ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันทำให้ความช่วยเหลือพึ่งพากันลดน้อยลง เรือนคนเจ็บต้องจ่ายค่ารถค่าน้ำมัน หรือค่าแรงแบกหามคนเจ็บมาโรงหมอ ซึ่งรวมกันแล้วเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าชาวบ้านจะจ่ายได้ การแพงฮีดฆ่าควาย แม้จะต้องเสียเงินค่าควาย หรือเสียควายของเรือนที่จะเอาไว้อวย แต่ก็ยังผิดผ่อนได้ เช่น รอไว้เมื่อมีการแพงฮีดบ้าน หรือรอให้มีเงินพอซื้อควาย หรือลดให้อยู่ในขนาดที่ครอบครัวสามารถจะจ่ายได้ เช่น เลือกใช้ควายลูกแห่งขนาดเล็ก

บางครั้งมีการปรับรูปในลักษณะซับซ้อน แต่จัดให้สอดคล้องกับระบบความเชื่อ เช่น เผ่าละวี ซึ่งเป็นเผ่าเล็ก ฐานะโดยรวมค่อนข้างยากจน ละวีบ้านฝั่งแดงอธิบายว่า เวลาให้หมอผีมาดูว่าผีตัวใดทำให้เจ็บ หมอผีต้องชี้บอกด้วยว่า ผีจะกินหมู กินไก่ หรือกินควายตัวใด โดยกล่าวว่า ผีหมูตัวนั้นมาต้องคนเจ็บ ผีควายตัวนั้นมาต้องคนเจ็บ ฉะนั้น จะต้องแพงฮีดฆ่าควายฆ่าหมูตัวนั้นๆ โดยเฉพาะเจ้าของหมูเจ้าของควายต้องยินยอม เพราะถ้าไม่ยอมให้แล้วคนเจ็บทรุดหนักหรือตาย ถือว่าเจ้าของสัตว์นั้นต้องชดใช้ให้แก่ครัวเรือนของผู้เจ็บผู้ตาย เห็นได้ว่าเป็นวิธีคิดที่ช่วยให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชน และสร้างความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนในบ้านที่ต้องรับผิดชอบเมื่อมีสมาชิกในบ้านเจ็บป่วยหรือล้มตายลง

ฮีดบ้าน การประกอบพิธีกรรมในลักษณะของฮีดบ้านมีความซับซ้อนมากกว่าฮีดเรือนเพราะแม้ว่าจะไม่ส่งผลโดยตรงต่อชีวิตของปัจเจกชน แต่ความร่วมมือกันเป็นปึกแผ่นในกลุ่มชนเล็กๆ ดังที่ยังปรากฏอยู่ในแขวงเซกองนั้นยังมีความสำคัญมากในแง่ของการเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังจะเห็น

ได้จากกรณีของกะตู่บ้านยิบและบ้านกันดอน ที่แบ่งฮีดควายเมื่อย้ายมาจากถิ่นเดิมได้ไม่นาน เป้าหมายหลักก็คือการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่คนในบ้าน ให้รู้สึกว่าชีวิตในถิ่นใหม่นี้จะดีขึ้นกว่าเดิม และชาวบ้านยังรวมกันอยู่เป็นกลุ่มแน่นหนา มีกว๊านบ้าน มีเจ้ากกเจ้าเหล่าเป็นที่พึ่งที่ปรึกษา แม้จะมีนายบ้านซึ่งมักเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาพัฒนาจากรัฐแต่การที่มีคนเผ่าคนแก่ที่รู้ความเป็นมาของบ้านของเผ่า วิถีชีวิตและการแก้ไขปัญหาที่เคยกระทำกันมาแต่เดิม ก็ยังมีความหมายมีความสำคัญต่อชาวบ้าน

ตัวอย่างที่น่าสนใจอีกกรณีหนึ่ง คือเผ่าตะเรียง เงะ และกะตู่ ที่อพยพมาอยู่เมืองท่าแดง ส่วนหนึ่งเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหัวเซ บ้านหนองนก บ้านหนองเลา ซึ่งเป็นบ้านของเผ่าละเวน เผ่าละเวนนั้นรับอิทธิพลพุทธศาสนาอย่างเต็มตัวเช่นเดียวกับเผ่าส่วย มีวัด มีพระและเณรประจำวัด และมีการทำพิธีทางพุทธ เช่น บุญพระเวส บุญปีใหม่ (สงกรานต์) บุญตันกัลปพฤกษ์ (ผ้าป่า) และแม้พิธีเกี่ยวกับชีวิต เช่น งานศพ ก็เริ่มจะเผ่าและมีพิธีแบบพุทธ มากกว่าที่จะฝังและทำพิธีอย่างสมัยก่อน เมื่อเผ่าตะเรียง เงะและกะตู่ เข้ามาอยู่ในกลุ่มของละเวน ละเวนเป็นเจ้าของที่ เผ่าเหล่านี้จึงต้องมาขออนุญาตละเวนและต้องทำพิธีขออนุญาตผิอาฮักของละเวน เมื่อละเวนทำพิธีประจำปีทางศาสนา มีการเรียไรเงินจากครัวเรือน เรือนของผู้มาอยู่ใหม่เหล่านี้ก็ต้องสมทบเงินด้วย แม้ว่าจะไม่ไปร่วมในพิธีก็ตาม

เมื่อมาอยู่เป็นปึกแผ่นพอสมควร คนเหล่านี้ก็ปรารถนาจะทำพิธีกรรมตามแบบของเผ่าตน ซึ่งละเวนก็อนุญาตให้ทำได้ ตะเรียง เงะ และกะตู่ ที่บ้านหัวเซ บ้านหนองเลา จึงร่วมกันแบ่งฮีดกินควาย จุดมุ่งหมายในการแบ่งฮีดเห็นได้ชัดว่าเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้จะไม่สามารถทำตามลำพังแต่ละเผ่าได้ แต่ก็ถือว่า ทั้งสามเผ่ามีความเชื่อเป็นอย่างเดียวกัน มีพิธีกรรมสำคัญอย่างเดียวกัน จึงทำรวมกันได้เพื่อลดภาระทางเศรษฐกิจ เนื่องจากยังตั้งตัวได้ไม่มั่นคงนัก แต่การแบ่งฮีดจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในถิ่นที่อยู่ใหม่มากขึ้น คนละเวนไม่ไปร่วมในงานแบ่งฮีดของเผ่าเหล่านี้ แต่ก็ยินยอมให้ทำได้เพราะไม่ขัดกันนักกับความเชื่อทางพุทธอีกทั้งคนละเวนเองก็ยังมีระบบนับถือผีแฝงอยู่ ยังมีการบวช มีกระทรงกำบน และอื่นๆ (ทำนองเดียวกับคนไทยที่นับถือพุทธ แต่ก็ยังบวชและกำบน หรือยังนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ นอกเหนือไปจากพระรัตนตรัย)

จึงเห็นได้ว่า การแบ่งฮีดกินควายที่เป็นฮีดบ้าน จะยังคงมีความสำคัญอยู่ในระยะที่ชีวิตของชนเผ่ายังไม่มั่นคงนัก ความเจริญและวิทยาการสมัยใหม่ที่เข้ามาในชีวิตยังไม่สามารถสร้างความมั่นใจหรือทำให้รู้สึกปลอดภัย ชาวบ้านยังต้องการความช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามรูปแบบเก่าๆ ซึ่งอาศัยพิธีกรรมเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญ ฮีดบ้านจึงมีความหมายสำคัญในชีวิตของชุมชนเหล่านี้

ปัญหาของการแบ่งฮีดในแง่ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจมีส่วนกระทบพิธีกรรมอย่างมาก เช่นเดียวกับฮีดเรือน ตัวอย่างที่น่าสนใจในการปรับระบบความเชื่อหรือปรับรูปการกระทำตามความเชื่อของชนเผ่า ได้แก่ เผ่าละวีที่บ้านน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งอยู่ในถิ่นเดิม เมื่อละวีฝั่งแดงแยกตัวออกมา บ้านละวีน้อยมีปัญหาความยากจนเช่นเดียวกับเผ่าอื่นๆ โดยเฉพาะการทำมาหากินค่อนข้างอดอยาก และเป็นเผ่าเล็ก การหวังความช่วยเหลือจากคนเผ่าเดียวกันเป็นไปได้น้อย เมื่อละวีบ้านน้อยไม่สามารถแบ่งฮีดได้อย่างที่เคยทำมาแต่ก่อน ในที่สุดก็หาวิธีแก้ไข โดยการตกลงกันว่าจะไม่นับถือผีอีกต่อไป และได้ไปเชิญครูบา (พระภิกษุ) มาสวดมนต์ เพื่อลบล้างฮีดเดิม และเป็นการประกาศว่า ต่อจากนี้ไปคนละวีบ้านน้อยไม่นับถือผีแต่นับถือพุทธ แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีใครรู้ว่าคนละวีบ้านน้อยมีพิธีกรรมอื่นใดที่แสดงว่านับถือพุทธ คงมีแต่การสวดมนต์และถอนเสาหลักควายในครั้งนั้นเพียงครั้งเดียว

ละวีกลุ่มหนึ่งที่แยกออกมาจากบ้านน้อย คือ ละวีบ้านฝั่งแดง ซึ่งมีความหวังว่า หากอพยพมาอยู่ริมทางคมนาคม จะสะดวกขึ้นและมีพื้นที่ทำนาได้ดีกว่าอยู่บนดอย แต่ในความเป็นจริง คนละวีทั้งสองกลุ่มมีปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งฮีดของเผ่าอยู่แล้ว บ้านละวีฝั่งแดงเมื่อแรกอพยพมานั้นมีเพียง ๔ ครัวเรือน ต่อมาอีก ๔ ครัวเรือน ทั้งหมดเป็นครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ และยืนยันที่จะรักษาประเพณีพิธีกรรมแบบดั้งเดิม ในขณะที่ละวีบ้านน้อยที่ยังคงเหลืออยู่เป็นชนรุ่นกลางและรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งเห็นว่าควรเปลี่ยนระบบความเชื่อไปทั้งหมดจะดีกว่า

เมื่อละวีฝั่งแดงมาอยู่ถิ่นใหม่ได้ระยะหนึ่งก็เริ่มทำพิธีกรรม คือแบ่งฮีดกินควาย แม้จะค่อนข้างยากจน แต่ก็พยายามหาวิธีการต่างๆ ที่จะจัดหาควายและเครื่องประกอบอื่นๆ มาจนได้ ฉะนั้นบ้านละวีฝั่งแดงในปัจจุบันแม้จะเป็นบ้านใหม่ แต่ก็มีเสาหลักควายอยู่หน้าเรือนโดยทั่วไป แสดงว่าได้ประกอบพิธีกรรมแล้ว เช่นเดียวกับละวีที่บ้านน้ำพันคุ่มเหนือและน้ำพันคุ่มใต้ ซึ่งยังคงประกอบพิธีกรรมอยู่เป็นประจำปี และเมื่อกำหนดการแบ่งฮีดครั้งใด ก็จะส่งคนมาบอกกล่าวคนที่บ้านละวีฝั่งแดง ให้ไปร่วมงาน แต่จะไม่บอกคนละวีบ้านน้อยเพราะถือว่าเปลี่ยนฮีดไปแล้ว แต่หากคนละวีบ้านน้อยจะไปร่วมงานด้วยในฐานะปัจเจกบุคคล ก็ไม่มีผู้ใดขัดข้องหรือห้ามปราม

ความพยายามที่จะรักษาประเพณีพิธีกรรมไว้ก็ดี การปรับเปลี่ยนรูปแบบบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพในปัจจุบัน หรือการสร้างเงื่อนไขเพื่อเลิกลัมพิธีกรรมก็ดี ล้วนแสดงให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรมแบ่งฮีดกินควาย ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากมุมมองอื่น ก็จะเห็นว่าแม้ชนเผ่าเหล่านี้จะมีพิธีกรรมอีกหลายอย่าง แต่ในแนวคิดและขั้นตอนของการกระทำพิธีแบ่งฮีดกินควายนั้น ได้รวมเอาลักษณะทางวัฒนธรรมหลายสาขาเข้าไว้ เช่น การกำหนดเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม

โดยเฉพาะการทำเหล้าไห การทำเครื่องประดับตกแต่งเสาหลักคาวย การกำหนดเครื่องแต่งกายในพิธี ซึ่งแต่เดิมต้องแต่งเครื่องครบตามประเพณีของเผ่า การกำหนดตัวผู้เป็นหัวหน้าประกอบพิธีซึ่งแสดงถึงสถานะของหัวหน้าครัวเรือนและตัวแทนในบ้าน เหล่านี้ล้วนยืนยันให้เห็นว่า การแบ่งฮีดกินคาวยนี้ เป็นศูนย์รวมลักษณะทางวัฒนธรรมที่บ่งชี้อัตลักษณ์ของเผ่า หากล้มเลิกพิธีไปหรือปฏิบัติไปตามที่พอใจหรือเท่าที่จำเป็น วัฒนธรรมเหล่านี้ก็อาจจะสูญไปด้วย

พุทธและผีในบ้านส่วย บ้านละเวน

ส่วยบ้านท่าแดง และละเวนบ้านหัวเซ เป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนในเรื่องความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม แต่ก็ยากที่จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของรายละเอียด เพราะแนวปฏิบัติแต่เดิมนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จนไม่มีใครสามารถบอกได้ว่า ภาพเดิมเป็นอย่างไร คงกล่าวถึงได้ในแง่ของชุมชนที่มีการประสมประสานของวัฒนธรรมพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม คือการนับถือผี บ้านส่วยในท่าแดงอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบชุมชนเมือง ซึ่งทำให้มีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะชุมชนต่างวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลสูง คือลาวลุ่ม ซึ่งน่าจะเชื่อได้ว่าเป็นสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดความเชื่อ

ส่วนละเวนที่เป็นชนเผ่าในเขตเดียวกัน ก็มีลักษณะของระบบความเชื่อและแนวปฏิบัติทำนองเดียวกับส่วย คือ เปลี่ยนไปนับถือพุทธเป็นหลัก ประสมกับความเชื่อดั้งเดิม และมีวัดเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งแม้บางอย่างจะเป็นพิธีที่เนื่องด้วยความเชื่อเรื่องผี แต่ละเวนก็ประกอบพิธีกรรมนั้นในเขตวัด หรืออย่างน้อยก็ใกล้ๆ วัด เพื่อเชื่อมโยงเข้ากับแนวความเชื่อหลักคือพุทธ ความเปลี่ยนแปลงในรูปของการประสมประสานและปรับนี้ จึงน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อส่วยและละเวน ต่างก็เป็นชนเผ่าที่อพยพจากที่อื่นมาตั้งถิ่นฐานจนกลายเป็นเผ่าหลักอยู่ในที่นี้ นับว่ามีลักษณะที่แตกต่างจากเผ่าอื่นๆ ในแขวงเซกอง และอาจจะกลายเป็นต้นแบบของการปรับรูปแบบความเชื่อและวิถีชีวิตของชนเผ่าอื่นๆ ก็ได้

ในเรื่องของระบบความเชื่อนั้น แม้ส่วยจะยังนับถือผีอยู่ในแง่หนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่เฉพาะผีในลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของเผ่า หากเป็นการรับนับถือผีตามระบบความเชื่อของลาวลุ่ม คือ **ถือฮีด ผีอาฮัก** ซึ่งถือเป็นผู้ที่คุ้มครองดูแลบ้านโดยรวม เพิ่มเติมเข้ามาในระบบผีดั้งเดิม

เผ่าส่วยเชื่อว่าผีอาฮัก เป็นผีที่ดูแลบ้านทั้งหมด เป็นเพศชาย เรียกว่าผีปู่ตาก็ได้ ที่อยู่ของผีอาฮักจะทำเป็นหอน้อยๆ ใกล้แคมห้วยน้ำใส ด้านทิศตะวันตก ถ้าหอผีอาฮักทรุดโทรมหรือพังไปก็ต้อง

ทำให้ใหม่ เวลาที่เลี้ยงฝัองักจะเลี้ยงที่หอก็ได้ หรือไปที่อื่นๆ ก็ได้ โดยปกติ ๓ ปี จะเลี้ยงฝัองักครั้งหนึ่ง จะต้องเชิญฝัองักมาลงคนที่ฝัองักเลือกไว้ และจะลงคนนั้นเป็นประจำ ส่วนมากฝัองักจะเลือกผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ฝัองักจะมาเข้าต่อนปีใหม่ทุกปี เวลาฝัองักลงมาเล่นปีใหม่ ใครจะแตะเนื้อต้องตัวไม่ได้ ถ้าไปหยอกเย้า ไปจับต้องตัว ฝัองักจะร้องไห้ แต่ถ้าหยอกล้อหรือเล่นด้วยโดยไม่ถูกต้องตัวก็ไม่เป็นไร เวลามาลงเมื่อบุญปีใหม่ ฝัองักมักจะลงอยู่ทั้งวัน

คนที่ฝัองักลงในปัจจุบันนี้ชื่อว่า นาง**แดงอ่อน** และขณะนี้ผู้เป็นหัวหน้าในการเลี้ยงฝัองัก คือ พ่อ**เผ่าวิน** อายุ ๙๐ ปี การเลี้ยงฝัองักไม่มีข้อกำหนดว่าต้องอยู่ในช่วงเวลาใดแล้วแต่จะตกลงกัน ระยะเวลาย่ำฟ้า ๑ วัน ก่อนทำพิธีต้องบอกกล่าวให้ทั่ว และต้องเก็บเงินทุกเรือนใน เพื่อเอาไปซื้อเครื่องประกอบพิธี เมื่อเสร็จแล้วพ่อ**เผ่าวิน**ก็จะเอาอาหารและเหล้าไปที่บ่อนเลี้ยงฝัองัก ทำพิธีว่าฝัองักส่วนคนในบ้านจะไปหรือไม่ไปก็ได้ ไม่มีข้อกำหนดว่าจะต้องมีคนจากทุกเรือน แล้วแต่ใจผู้อยากไป ส่วนมากจะมีคนไปร่วมพิธีประมาณ ๒๐ คน ใครอยากกินก็ได้ตามใจชอบ ไม่ต้องกลัวว่าฝัองักจะโกรธถ้าไม่ไป ซึ่งลักษณะนี้จะต่างกับการแบ่งฮีดบ้านที่มีมาแต่เดิม เพราะถ้าครัวเรือนใดไม่ไปร่วมหรือไม่ส่งตัวแทนไปร่วม ฝัองักจะโกรธเอาได้

นอกจากฝัองักแล้ว ส่วยยังนับถือผีในระบบความเชื่อเดิมของชนเผ่าส่วนใหญ่ คือ ผีที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นต้นว่า ผีดิน นางธรณี และผีด่นไม้ ผีน้ำ ผีป่า และยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีเหล่านี้อยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน เช่น พิธี**แฮกผีนา** และบุญบั้งไฟ อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของพิธีกรรมเหล่านี้ มักมีแนวคิดและปฏิบัติของพุทธศาสนาเข้าไปร่วมอยู่ด้วยเสมอ เช่น มีการทำบุญเลี้ยงพระ (ครูบา) แม้แต่งานบุญบั้งไฟ ในเดือน ๖ ก็จะไปชุมนุมกันที่วัดก่อนที่จะไปจุดบั้งไฟ เช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน ในเดือน ๙ และบุญข้าวสาก ในเดือน ๑๐ ก็จะไปทำใกล้ๆ วัด จึงถือได้ว่า ส่วย โดยเฉพาะส่วยบ้านท่าแดง มีวัดเป็นศูนย์กลางของประเพณีพิธีกรรม เช่นเดียวกับลาลุ่มและละเวน ซึ่งเป็นชนเผ่าที่อยู่ในเมืองท่าแดงด้วยกัน

ส่วนประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรงนั้น มักจะเป็นประเพณีตามเทศกาล ซึ่งกำหนดตามพระวินัยของพุทธศาสนา เช่น บุญพระเวส (เวสสันดร) บุญเข้าพรรษา บุญกฐิน

ส่วยบ้านยกท่งนับถือทั้งพุทธและผีเช่นเดียวกับส่วยท่าแดง และมีวัดอยู่ในบริเวณใกล้บ้านเช่นกัน แม้จะไม่ได้ว่าเป็นวัดของบ้านยกท่งก็ตาม ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าศูนย์กลางพิธีกรรมของส่วยจะอยู่ที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยรวม ไม่ได้เป็นส่วนเฉพาะของบ้านเหมือนชนเผ่าที่ถือฮีดผีซึ่งจะมีฮีดบ้านที่ใช้กว้านของแต่ละบ้านเป็นศูนย์กลาง

บ้านจุนละมี ๑ วัด บ้านกะปือ ๑ วัด บ้านหนองนก ๑ วัด บ้านหัวเซ ๑ วัด รวม ๗ วัด การทำพิธีกรรมทางพุทธจึงสะดวก

ในขั้นนี้ ส่วยและละเวนอาจเข้าใจว่า ตนสามารถสร้างความกลมกลืนระหว่างพุทธและผีได้ด้วยการใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างส่วยท่าแดงกับส่วยยกท่ง ซึ่งต่างก็มีวัดอยู่ใกล้บ้าน โดยใช้ประเพณีบุญข้าวประดับดินเป็นหลัก ก็จะได้เห็นว่า ส่วยท่าแดงยึดวัดเป็นหลัก ส่วนส่วยยกท่งไม่ได้ทำที่วัด ทั้งนี้อาจเพราะว่า บ้านท่าแดงเป็นบ้านในเมือง ไม่มีพื้นที่สาธารณะที่จะเอาของเลี้ยงผีไปวางไว้ได้เหมือนบ้านยกท่ง ซึ่งยังอยู่ในบริเวณนอกตัวเมือง จึงเอาไปไว้ที่บ่อนป่าช้าได้ ในแง่นี้จึงไม่อาจบอกได้ว่า การที่ส่วยท่าแดงยึดถือวัดเป็นศูนย์กลางนั้น จะทำให้การประสมประสานระหว่างความเชื่อผีเข้ากับพุทธนั้น มีความจำเป็นมากเพียงใด

ในส่วนของเผ่าละเวนนั้น ความเชื่อเรื่องผีของละเวนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม ยังปรากฏอยู่ในการทำฮีตเดือน โดยเฉพาะในกรณีการเจ็บบ่วย นอกจากนั้นก็ยังจะมีปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ อีกหลายพิธี เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญบั้งไฟ แต่พิธีกรรมเหล่านี้จะมีพิธีทางพุทธเข้ามาประกอบในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งเสมอ จึงทำให้ดูเหมือนว่า ละเวนไม่ได้นับถือผีแล้ว ซึ่งตามความจริงก็คือความเชื่อเรื่องผีและพุทธซ้อนกันอยู่ในพิธีกรรมเดียวกันนั่นเอง

คนละเวนบ้านหัวเซมักจะกล่าวว่า ละเวนไม่แบ่งฮีตบ้านแล้ว โดยเฉพาะการแบ่งฮีตควาย เพราะละเวนนับถือพุทธ แต่หากจะพิจารณารายละเอียดของการแบ่งฮีตใหญ่ประจำปีของละเวนที่ต้องทำร่วมกันทั้งบ้าน ก็คือ การเลี้ยงผีอาฮัก ซึ่งเข้ามาแทนที่การแบ่งฮีตควาย

พิธีกรรมอีกอย่างที่น่าสนใจ คือ พิธีขอเข้าฮีตละเวน คนจากบ้านอื่นที่จะมาเข้าฮีตเป็นพลเมืองคือขอย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านละเวน ต้องมีไก่ ๑ ตัว ไข่ ๓ ฟอง เทียน ๑ คู่ เหล้า ๑ จอกไปไว้ผี ขอเข้ามาเป็นพลเมืองบ้าน ก่อนจะเข้ามาอยู่ หรือมาทำสวน ทำนา ก็ต้องจัดเครื่องไปไว้ผี ขอเข้าฮีต ให้เฒ่า ๓ คนทำพิธี และเป็นผู้ได้ของเลี้ยงผีเมื่อเสร็จพิธีแล้ว ถ้าจะย้ายไปที่อื่น ก็ต้องมีหมู ๑ ตัว การขอเข้าฮีตละเวนนี้ ในด้านพื้นฐานของพิธีกรรม ก็คือการยืนยันหลักการของการแบ่งฮีตที่แสดงการนับถือผีอย่างชัดเจนนั่นเอง และไม่มีส่วนของพิธีที่แสดงความเป็นพุทธอยู่เลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะละเวนต้องการใช้ระบบความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลัก เพื่อทำให้ชนเผ่าที่มาขอเข้าร่วมบ้านนั้นเกิดความเข้าใจได้ง่าย เพราะสอดคล้องกับหลักความเชื่อเดิมของตน แต่หากมองจากมุมมองของละเวน การทำพิธีขอเข้าร่วมฮีตของละเวนจะเป็นการเหมาะสมหรือไม่ หรือว่าในกรณีนี้ ละเวนมุ่งเพียงแต่จะปรับชนเผ่าอื่นให้ยอมรับนับถือเจ้าของถิ่นเดิม คือละเวน เป็นหลักเสียก่อน

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ทั้งส่วยและละเวน ซึ่งกล่าวว่าตนนับถือพุทธเป็นหลัก และอยากให้เผ่าอื่น เลิกฮึดคงของตนมานับถือพุทธศาสนานั้น ก็ยังกำหนดความเข้าใจหรือแบบแผนของตนเองไม่ได้ ชัดเจนว่า การนับถือพุทธกับถือฮึดผั้นนั้นจะแบ่งแยกกันตรงไหน ด้วยหลักหรือแนวคิดอย่างไร

ลักษณะที่เกิดขึ้นกับเผ่าส่วยและละเวนนี้ หากมองในอีกแง่หนึ่งก็คือลักษณะทั่วไปของกลุ่มคนที่นับถือพุทธแบบที่เรียกว่า พุทธชาวบ้าน (popular Buddhism) นั่นเอง

พิธีกรรมกับบทบาทผู้นำในชนเผ่า

ในการพิจารณาเรื่องของพิธีกรรมนั้น มักจะพบว่า พิธีกรรมในแง่ที่เกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีนั้น มีส่วนช่วยส่งเสริมสถานภาพของผู้นำในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะในระบบถือผีนั้น การติดต่อระหว่างผีกับคน จำเป็นต้องมีสื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ อาจเป็นสื่อที่เป็นวัสดุที่มีอำนาจพิเศษ หรือเป็นคนที่มีความอำนาจพิเศษ และนอกจากนั้นก็ยังมีอาจเป็นคนที่มีการมีหรือบุคลิกลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่ ทำให้บุคคลนั้นมีบทบาทเป็นผู้นำในพิธีกรรม และเมื่อพิธีกรรมความเชื่อเป็นแรงผลักดันพฤติกรรมของปัจเจกชนและพฤติกรรมโดยรวมของชุมชนได้ การมีบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมหรือในกระบวนการขั้นตอน จึงเป็นประเด็นที่มาของอำนาจที่น่าสนใจ

บทบาทของผู้นำในที่นี้ จะพิจารณาเป็น ๓ กรณี คือ หมอผี หรือหมอดู เจ้ากกเจ้าเหล่า หรือผู้อาวุโสของตระกูลและบ้าน และหัวหน้าชุมชน เช่น นายบ้านในระบบปกครองสมัยปัจจุบัน และหัวหน้าชุมชนในสมัยก่อน

ในส่วนของหมอผีนั้น การที่จะเป็นสื่อหรือตัวกลางในระบบความเชื่อผี ไม่ได้หมายความว่า จะทำให้มีอำนาจมากขึ้น หรือเลื่อนขั้นสู่สถานะการเป็นผู้นำเสมอไป ในกรณีของการนับถือผีที่จัดว่าเป็นประเภทผีดินหรือกลุ่มผีดิน ดังกล่าวแล้ว สถานะและบทบาทของหมอผีหรือหมอดูของชนเผ่า กลับเป็นเพียงสื่อธรรมดา ที่มีบทบาทเฉพาะช่วงเวลาที่ทำหน้าที่เท่านั้น ไม่ปรากฏว่าหมอดูคนใดจะมีอำนาจหรือบทบาทเป็นพิเศษในชนเผ่า ไม่มีเครื่องแต่งกายหรือสัญลักษณ์อย่างใดที่จะทำให้เห็นว่า คนที่เป็นหมอผีของเผ่าจะอยู่ในสถานะพิเศษ นอกจากนั้น ยังต้องทำมาหากินเท่าๆ กับคนอื่น อภิสถิที่อาจจะมิได้บ้าง ก็คือ ได้รับเครื่องประกอบในพิธีกรรมเมื่อพิธีนั้นเสร็จลงแล้ว ซึ่งในสายตาของชนเผ่าที่มีชีวิตอัตคัดขาดแคลน การตอบแทนนั้นอาจมีความหมายมากแล้วก็ว่าได้

หมอผีหรือหมอดูที่ทำหน้าที่ติดต่อกับผีเพื่อดูว่าผีตัวใดมาทำให้เจ็บป่วยนั้น อาจจะไม่ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า หรือมีสถานะเป็นบุคคลพิเศษในกลุ่มของตน แต่สิ่งที่หมอผีจะได้รับอย่างแน่นอน

คือความเคารพนับถือของชนในเผ่าของตน เพราะความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเป็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งของชนเผ่า ซึ่งช่วยตนเองได้น้อยหรือเกือบไม่ได้เลยในภาวะตรงนี้ เริ่มตั้งแต่ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วย การที่หมอผีจะสามารถบอกได้ว่า เกิดจากอะไรหรือเกิดจากผีตัวไหน และควรทำอย่างไรเพื่อแก้ไข เท่านั้นก็นับได้ว่าเป็นความสามารถพิเศษที่ผู้คนในชุมชนนั้นเป็นหนี้บุญคุณอยู่แล้ว

การสงวนรักษาความพิเศษหรือสถานะพิเศษในแง่นี้ อยู่ที่ว่าจะเป็นหมอผีหรือหมอตุ๋นนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับคนธรรมดาๆ ทั่วไป แต่ขึ้นอยู่กับคัดเลือกของผี ผีจะเป็นผู้เลือกกว่าใครจะได้ทำหน้าที่ตรงนี้ และความรู้ที่หมอผีจะนำมาใช้ต่อไปนั้น ก็เป็นความรู้ที่เรียนกันหรือถ่ายทอดกันแบบธรรมดาไม่ได้ ต้องอาศัยการติดต่อกับผีเพียงรูปแบบเดียว สถานะตรงนี้จึงถูกปกป้องไว้ให้เป็นความลึกลับ และสร้างความพิเศษให้แก่บทบาทหน้าที่ตรงนี้โดยเฉพาะ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า แม้ตำแหน่งของหมอผีในชนเผ่าจะไม่ใช่ว่าตำแหน่งของผู้นำโดยตรง แต่ก็มีคุณสมบัติบางประการ ที่เทียบได้กับความเป็นผู้นำในลักษณะหนึ่ง คือความมีอำนาจที่ได้รับเป็นของเฉพาะตัว ไม่สามารถยกหรือแบ่งปันให้คนอื่นได้ และไม่สามารถถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานหรือคนในครัวเรือนได้ ในจุดนี้ถือได้ว่าเป็นการจัดสรรอำนาจให้ลงตัวและมีความเฉพาะเจาะจง ในมิติของสถานที่และเวลาที่แน่นอน นั่นคือ เมื่อหมอผีแก่หรือตายไปในที่สุด ผีก็ต้องคัดเลือกใหม่ หรือแม้ในขณะที่ยังไม่ตาย จะมีหมอผีอยู่ในบ้านเดียวกันมากกว่า ๑ คน ก็ไม่ได้หมายความว่า อำนาจนั้นจะถูกแบ่งปันไป แต่ต่างคนก็ต่างมีอำนาจเต็มบริบูรณ์ในส่วนของตน

โดยทั่วไป มักจะกล่าวกันว่า คนที่ผีคัดเลือกให้เป็นหมอผีนั้นจะไม่อยากทำหน้าที่ตรงนี้ แต่ไม่สามารถจะต้านทานพลังอำนาจของผีได้ ในกรณีนี้ ความไม่อยากเป็นจะกลับทำให้สถานะของหมอผีนั้นโดดเด่นยิ่งขึ้น เพราะหมายความว่า อำนาจหรือบทบาทที่ครอบครองอยู่นั้น เกิดจากสิ่งที่มีความลึกลับหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่มีผู้ใดอธิบายได้ ต้านทานไม่ได้ เมื่อเป็นดังนั้น คนที่ได้รับอำนาจนี้ต่อมาก็จะถือได้ว่าเป็นเจ้าของพลังหรืออำนาจที่ต้านทานได้เช่นกัน

ดังนั้น เมื่อพิธีกรรมในการดูว่าผีตัวไหนเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยนั้น ดูจะเป็นพิธีง่ายๆ ที่ใครก็ทำได้กลับกลายเป็นเรื่องที่เฉพาะบางคนเท่านั้นจึงจะทำแล้วได้รับความเชื่อถือ ความศักดิ์สิทธิ์จริงๆ ของพิธีกรรมการดูผี จึงไม่ได้อยู่ที่ตัวพิธีกรรมแต่อยู่ที่อำนาจเฉพาะตัวของหมอผีแต่ละคน ที่ทำให้พิธีกรรมนั้นได้รับความยอมรับและเชื่อถือจากผู้คนร่วมเผ่า

ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ เมื่อพิจารณาบทบาทของหมอผีในประเด็นที่ว่า เป็นผู้แนะนำหรือกำหนดว่า จะเลี้ยงผีด้วยการฆ่าสัตว์ประเภทไหน อาจมีส่วนในการสร้างความเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนได้โดยทางอ้อม ดังเช่นในกรณีที่ว่า เมื่อหมอผีระบุว่า ตีต้องการสัตว์ตัวนั้นตัวนี้ หมายความว่าต้องฆ่าสัตว์ตัวที่หมอผี (หรือ ผี) กำหนดมา หากสัตว์นั้นไม่ได้เป็นของผู้ที่จะต้องรับผิดชอบจัดหาฆ่าทำพิธี เช่น ผีต้องการกินควายของคนคนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้อยู่ในครัวเรือนของผู้เจ็บป่วย และครัวเรือนของผู้เจ็บนั้นก็ไม่มีกำลังความสามารถจะทำตามคำแนะนำได้ แต่ผู้ที่เป็นเจ้าของสัตว์ตัวนั้นจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบความเป็นความตายของคนในบ้านเดียวกัน หากคนเจ็บนั้นไม่ได้แบ่งฮีดแล้วตายไปหรือแม้แต่เจ็บหนัก คนที่เป็นเจ้าของสัตว์ตัวนั้นก็อาจจะต้องเดือดร้อน เมื่อคนในครัวเรือนของคนเจ็บกล่าวโทษว่า เป็นเหตุให้เจ็บหรือตาย ในที่สุดเจ้าของสัตว์นั้นก็ต้องยินยอมให้ใช้สัตว์ของตนในการทำพิธี และเนื้อของสัตว์ก็จะแจกจ่ายอยู่ในวงสมาชิกของบ้านนั่นเอง ไม่ได้นำไปให้ผีทั้งหมดหรือคนอื่นได้สิทธิไป ฉะนั้น ทุกคนก็就会有ความพอใจว่า ได้จัดกระบวนการให้ทุกอย่างเข้าสู่สมดุลงาน และเกิดความรู้สึกว่าต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชนเดียวกัน ความมั่นคงผาสุกที่เกิดขึ้นย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคน ได้รับเสมอกัน

บทบาทของหมอผีในลักษณะนี้จึงเกินกว่าหน้าที่หรือบทบาทธรรมดาสามัญ หากเราจะไม่ถือว่าผู้นำหมายถึงการเป็นผู้นำกิจกรรมของชุมชนในฐานะหัวหน้าเพียงประเด็นเดียว หมอผีหรือหมอของเผ่าผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับในธรรมชาติก็น่าจะอยู่ในสถานะของผู้นำในลักษณะหนึ่งได้เช่นกัน

ผู้นำในลักษณะที่สอง คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้อาวุโส หรือเจ้ากกเจ้าเหล่า เจ้าโคตรของครัวเรือน ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำของครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นในการตัดสินใจ การแก้ปัญหา การชี้ให้เห็นความถูกต้อง ความผิด หรือแม้ในการพาครัวเรือนและชุมชนของตนอพยพโยกย้าย แสวงหาที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ผู้นำในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญสำหรับชนเผ่าอยู่ไม่น้อยไปกว่าผู้นำในฐานะหัวหน้าชุมชนจริงๆ เจ้ากกเจ้าเหล่าหรือเจ้าโคตรที่เป็นตัวแทนของครัวเรือนนั้น เมื่อรวมกลุ่มกันเข้าก็จะยิ่งเพิ่มพลังและบทบาทสำคัญได้มากขึ้น ความสำคัญของผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้นอกจากจะเป็นในด้านการเป็นผู้ชี้ทางให้แล้วยังมีการสั่งสมประสบการณ์ความรู้ซึ่งทำให้คนรุ่นเยาว์กว่าไม่อาจเทียบเคียงได้ อำนาจในตำแหน่งหรือสถานะของผู้นำตรงนี้จึงประกอบด้วยวัย ประสบการณ์ และความมั่นใจในสถานะของตนเอง พิธีกรรมจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับความเป็นผู้นำในลักษณะของเจ้ากกเจ้าเหล่า เพราะความรู้ความชำนาญในเรื่องขั้นตอนของพิธีกรรม หรือการตีความหมายแต่ละสิ่งแต่ละขั้นตอน เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยทั้งวัยและความชำนาญ พิธีกรรมของชนเผ่ามักถ่ายทอดและสืบเนื่องกันในรูปแบบของวัฒนธรรมมุขปาฐะ ฉะนั้น การครอบครองอำนาจและบทบาทตรงนี้จึงมิใช่เรื่องของพลังร่างกายหรือเศรษฐกิจ หากเป็นพลังที่สั่งสมความรอบรู้หรือความแม่นยำนั้นด้วยตนเอง

ผู้นำในลักษณะที่สาม คือผู้นำในความหมายของสังคมสมัยใหม่ หมายถึงผู้นำในระบบการปกครอง หากเป็นเรื่องระดับชุมชน ผู้นำหรือหัวหน้าครองนี้ก็คือ ผู้นำของชุมชน ที่ได้อำนาจหรือสิทธิมาด้วยลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แล้วแต่ข้อตกลงของชุมชนนั้น ผู้นำชุมชนนอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ตามที่รัฐหรืออำนาจที่ใหญ่กว่าจะกำหนดมาแล้ว ในส่วนของชุมชนและพิธีกรรม ผู้นำในลักษณะที่สามนี้จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบอยู่ด้วยเต็มที่ ดังตัวอย่างของพิธีแปงฮิตผาควายที่ยกมาแล้วข้างต้น ผู้นำชุมชนหรือนายบ้านจะต้องรู้ทั้งแหล่งที่จะหาเข้าของมาประกอบพิธี ต้องสามารถกำหนดนัดและจัดสรรหน้าที่ให้ทุกคนได้ตามความเหมาะสม และข้อสำคัญที่สุดคือต้องทำให้ทุกคนเชื่อถือและทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสบายใจและมีความมั่นใจในผลสำเร็จของงาน

การพิจารณาในแง่ที่กล่าวมานี้ จะดูเหมือนว่า ตัวบุคคลที่เป็นผู้นำเหล่านี้เป็นผู้สร้างหรือเสริมพลังอำนาจให้แก่พิธีกรรม แต่ในความเป็นจริง พิธีกรรมก็มีส่วนสร้างเสริมสถานภาพของผู้นำเหล่านี้ด้วย เพราะพิธีกรรมมีความสำคัญกับชุมชนมากเท่าไร คนที่จะสามารถดำเนินการหรือจัดการได้ก็ต้องมีความสำคัญมากขึ้นเท่านั้น

พิธีกรรมที่สัมพันธ์กับบทบาทผู้นำในอีกลักษณะหนึ่ง คือ บทบาทของผู้ชายในการประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นในตำแหน่งผู้นำ หรือผู้ร่วมดำเนินพิธีกรรม โอกาสที่ผู้หญิงจะเข้าไปดำเนินการในพิธีกรรมแทบจะไม่มีปรากฏในกรณีของชนเผ่า ฉะนั้น เมื่อพิจารณาว่าสถานะของผู้หญิงเป็นรองผู้ชายอยู่แล้วในแทบทุกด้าน บทบาทผู้นำหรือการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมสำคัญๆ ก็ยิ่งจะหนุนให้ผู้ชายมีสถานะสูงขึ้น และผู้หญิงอยู่ในสถานะของผู้ตามหรือบทบาทเป็นรองไปโดยตลอด

ที่จริงนั้น ผู้หญิงก็เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมหลายๆ อย่างของชนเผ่าด้วย โดยเฉพาะในพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น พิธีสักข้าวไร่ พิธีรดข้าว หินข้าวใหม่ และแม้กระทั่งพิธีขึ้นเรือนใหม่ เพราะโดยธรรมชาติ คุณสมบัติเชิงสัญลักษณ์ของผู้หญิงในฐานะผู้สร้างหรือผู้ผลิตนั้นเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วโดยสามัญสำนึก แต่พิธีกรรมประเภทนี้มักเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือน หรือพิธีกรรมที่ไม่มีขั้นตอนที่จะแสดงความสำคัญของผู้ประกอบพิธีได้มากนัก พิธีกรรมกับบทบาทความเป็นผู้นำของผู้หญิงชนเผ่าจึงเกิดขึ้นได้ยาก หรืออาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีปรากฏโอกาสหรือช่องทางให้เห็นได้เลย

บทที่ ๔

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่า

ชนเผ่าในแขวงเซกองมีความสัมพันธ์ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อน แม้เส้นทางคมนาคมจะทุรกันดาร และบ้านแต่ละบ้านก็อยู่ห่างไกลกัน แต่ความจำเป็นของการดำรงชีวิตทำให้ชนเผ่าเหล่านี้ต้องแสวงหาหนทางที่จะติดต่อกับชุมชนอื่น เพื่อแลกเปลี่ยนของที่ผลิตไม่ได้ แต่จำเป็นต้องใช้เป็นต้นว่า เปลือก ฝ้าย และโลหะเพื่อนำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ และไม่ใช่ว่าเฉพาะการติดต่อเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตเท่านั้น การติดต่อหรือโอกาสในการได้ทำความรู้จักและมีความสัมพันธ์กันที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาคือการที่ชนเผ่ามักจะเดินทางแสวงหาพื้นที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าแหล่งเดิมที่ตนเคยอยู่ หรืออพยพชุมชนหนีโรคภัยและภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ความเคลื่อนไหวโยกย้ายเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และบางครั้งก็ถูกบันทึกไว้ในรูปของวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นเรื่องเล่าเรื่องราวของเผ่าบ้าง เป็นถ้อยคำกล่าวสั้นๆ ที่บอกเล่าถึงความยากลำบากของชีวิตบ้าง แม้กระทั่งในผ้าทอก็มีลวดลายของสัตว์เล็กๆ ของต้นไม้ และสิ่งที่ได้เคยพบเห็นมา และอยากเก็บไว้ในความทรงจำ แต่ความทรงจำในรูปของมุขปาฐะหรือผลงานศิลปะเหล่านี้ไม่อาจบอกเล่าความรู้สึกนึกคิดและเรื่องราวทั้งหมดได้ หลักฐานที่บอกถึงความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนที่อยู่ในพื้นที่แถบนี้ก็คือ วิถีชีวิตที่บันทึกไว้ทั้งประเพณีการตั้งเดิม ที่ปรากฏรูปออกมาเป็นความคิดความเชื่อ ข้อห้ามข้อนิยม ทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นและทำให้ต้องรูปแบบของชีวิตถูกปรับเปลี่ยนไปเพื่อรักษาเผ่าพันธุ์ไว้ และยังบันทึกสิ่งที่ได้รับเอาไว้จากการติดต่อกับเผ่าพันธุ์อื่น เพื่อนำมาทำชีวิตของตนให้ดำเนินไปได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

การศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่าจากคำบอกเล่ามุมมองของชนเผ่าเอง จึงทำให้เข้าใจมากขึ้นถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาและสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเผ่า เข้าใจลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และอาจมองเห็นภาพของอนาคตได้บ้าง แต่ความเข้าใจนี้คงไม่ถูกต้องไปทั้งหมด เพราะความคงอยู่และความเปลี่ยนแปลงมักจะเกิดขึ้นพร้อมๆ กันอยู่ตลอดเวลา ยากที่จะบอกได้ว่าสิ่งใดที่จะคงอยู่ สิ่งใดที่จะต้องปรับเปลี่ยนไป นอกจากการคาดคะเนเอาจากสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว

เซกองในปัจจุบัน

แม้ความเป็นมาของแขวงเซกองในฐานะของแขวงหนึ่งในตอนใต้ของสปป.ลาว จะมีช่วงเวลา

ไม่นานนัก แต่ชุมชนและผู้คนในแขวงเซกองก็มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดเวลา มากกว่าร้อยปีจนถึงในปัจจุบัน

เมืองละมามซึ่งเป็นเขตรวมของชุมชนเดิมที่มีชื่อว่า เวียงทอง และบ้านเซกองเหนือ เซกองได้นั้นเป็นบริเวณพื้นที่ราบ อยู่ริมลำน้ำเซกอง ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จึงมีมากกว่า และสามารถติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ได้สะดวก ชนเผ่าที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตนี้จึงเป็นเผ่าที่มีความเป็นอยู่ค่อนข้างดีกว่าชนเผ่าในเขตอื่นที่ห่างไกล มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง และเป็นตัวกลางของการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในระหว่างชนเผ่าใกล้เคียง การอพยพโยกย้ายของกลุ่มชนในพื้นที่ของเมืองละมามจึงมีอยู่น้อย ชุมชนอยู่ในลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานมั่นคงอยู่กับที่มายาวนาน มีโอกาสสร้างวัฒนธรรมและความเจริญมั่นคงให้แก่ชุมชนของตน รวมทั้งรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของผู้คนที่ผ่านมาติดต่อด้วย และปรับให้เหมาะสมกับความต้องการ เกิดเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต เป็นรูปแบบที่มีทั้งลักษณะดั้งเดิมที่สืบทอดมา และลักษณะใหม่ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและทางสังคม

เผ่าฮาร์กอันเป็นกลุ่มหลักในเมืองละมามนั้นสามารถเพาะปลูกและมีอาหารการกินเพียงพอสามารถปลูกพืชอื่นๆ เช่น ฝ้าย ได้ผลผลิตเกินกว่าความต้องการ และยังมีโอกาสแสวงหาสิ่งของจำเป็นจากการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ชุมชนฮาร์กจึงเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานได้มั่นคงมากกว่าชนเผ่าอื่น การติดต่อคมนาคมที่ค่อนข้างสะดวกและชีวิตที่มั่นคงปลอดภัยตามสมควร ทำให้ชนเผ่าในพื้นที่นี้มีโอกาสและเวลาที่จะรับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจากชุมชนอื่นที่เจริญก้าวหน้ามากกว่า เช่น กลุ่มลาวลุ่มในสาละวันและอัตตะปือ ฮาร์กจึงเริ่มกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักแทนข้าวเจ้า ทำนามากกว่าสักข้าวไร่ และรับวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนาเข้ามาประสมกับความเชื่อผี หรือฮีตผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิม อันมีผลกระทบแนวปฏิบัติสำคัญๆ ของชนเผ่าที่เคยเป็นวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม

ปัจจัยต่างๆ ทั้งสภาพแวดล้อมภายนอก และปัจจัยภายในที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์และทำให้ชนเผ่าในพื้นที่ราบเมืองละมามนี้สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการปกครองระบบเศรษฐกิจ การศึกษา และความเจริญสมัยใหม่ได้อย่างรวดเร็ว

ส่วนชนเผ่าเมืองดักจิงและกะลิม เป็นเมืองเก่าแก่ดั้งเดิมของชนเผ่าบนภูสูง อยู่ห่างไกลในเขตพื้นที่เฉพาะ และไม่ค่อยมีการติดต่อกับพื้นที่อื่นมากนัก เนื่องจากความยากลำบากในการเดินทาง ชุมชนของชนเผ่าในเมืองทั้งสองนี้จึงมักเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมตามปัจจัยของสภาพแวดล้อมในเขตภูดอย เมืองกะลิมแม้ไม่ได้อยู่บนดอยสูงเท่าดักจิง แต่ก็มีลักษณะโดยรวมคล้ายคลึงกัน

เนื่องจากมีพื้นที่ราบจำกัด ชุมชนของชนเผ่าเหล่านี้จึงมักอยู่ในบริเวณที่ราบไหล่เขาและเชิงเขา เป็นชุมชนขนาดเล็ก

เนื่องจากในปัจจุบัน รัฐมีนโยบายอพยพชนเผ่ามาอยู่ในบริเวณพื้นราบใกล้เมืองเพื่อความสะดวกในการพัฒนาและการปกครอง ตลอดจนการสาธารณสุข ชีวิตและชุมชนของชนเผ่าในเมืองดั้งเดิมเหล่านี้จึงเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าที่เคยเป็นมาแต่เดิม ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ละน้อยจากการแสวงหาของตนเองมาเป็นความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว และมีรูปแบบชีวิตที่กำหนดไว้แล้วสำหรับจะให้ปรับชีวิตดั้งเดิมให้เข้าเป็นรูปแบบเดียวกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่าที่เดิมเคยเป็นกลุ่มถิ่นฐานจึงเริ่มเปลี่ยนไป การอพยพโยกย้ายไม่ได้เป็นการย้ายไปอยู่ในพื้นที่ว่างเปล่าที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินตามความชำนาญเดิมแต่เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนอื่นๆ อยู่ก่อนแล้วสภาพแวดล้อมก็แตกต่างกันไปจากที่คุ้นเคย ขณะนี้ชนเผ่าในเขตมุกดอยทั้งตะเริง กะตู เงะ เริ่มอพยพลงมาอยู่พื้นราบร่วมกับเผ่าฮารักในเมืองละมาม หรือมาตั้งชุมชนของตนอยู่ใกล้เคียงบ้านของเผ่าส่วยและละเวนในเมืองท่าแดง เมืองกลางอย่างเมืองละมามและเมืองใหม่อย่างท่าแดงจึงเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ทั้งในแง่สภาพธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมที่กลุ่มชนเผ่าจากเขตห่างไกล จะต้องปรับตนเองให้เข้ากับชีวิตในพื้นที่ใหม่นี้ให้ได้

เมืองท่าแดงนั้นไม่ใช่ชุมชนใหม่ที่เดิยนัก เพราะมีชนเผ่าตั้งบ้านเรือนอยู่แล้วในเขตนี้เป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ในเส้นทางติดต่อค้าขายและคมนาคมระหว่างแขวง ท่าแดงจึงมีลักษณะเป็นชุมชนที่ก่อตัวขึ้นจากการเป็นตลาดในระบบแลกเปลี่ยนดั้งเดิม หรือเป็นชุมทางพักของคนเดินทางติดต่อในพื้นที่ทางใต้ ความเป็นเมืองใหม่ของท่าแดงเกิดจากการที่มีชนเผ่าอพยพมาตั้งบ้านเรือน เพราะเห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ การเพาะปลูกที่ได้ผลผลิตดีและสม่ำเสมอทำให้ส่วยและละเวนอพยพจากบ้านเดิมของตนในเขตที่ราบสูงบอละเวน และพื้นที่ทางเหนือของสาละวัน มาลงหลักปักฐานอยู่ที่ท่าแดง ต่อมาเมื่อเส้นทางคมนาคมขยายมากขึ้น และเทคโนโลยีการเพาะปลูกสมัยใหม่เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อจำหน่าย เช่น กาแฟ ชา หมากแดง (กระวาน) และอื่นๆ ท่าแดงจึงเจริญรวดเร็วจนอาจกล่าวได้ว่า แม้เมืองที่เป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลางของแขวงอย่างเมืองละมามก็ยังเจริญช้ากว่าเมืองท่าแดง

กิ่งอำเภอหรือกิ่งเมืองท่าแดงจึงขยายขึ้นเป็นเมือง และมีลักษณะของความเป็นเมืองใหม่แบบสากล มีผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาอยู่ปะปนกัน มีประเพณีพิธีกรรมที่เป็นผลจากการสังเคราะห์ระบบความเชื่อเดิมและความเชื่อใหม่ (พุทธ) ที่จะเป็รูปแบบของวิถีชีวิตชุมชน

โดยรวมต่อไป

ลักษณะของเมืองละมามและท่าแดงที่เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งรวมของชนเผ่าหลากหลาย ตั้งชุมชนอยู่ใกล้เคียงกันหรือร่วมอยู่ในบ้านเดียวกัน จึงเป็นโจทย์ใหม่สำหรับชีวิตของชนเผ่าในแขวงเซกอง ทั้งที่เป็นเผ่าเดิมของพื้นที่อย่างฮาร์ก และเผ่าที่อพยพโยกย้ายเข้ามา ทั้งสองฝ่ายจำเป็นต้องปรับตัวมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ปัจจัยภายในชุมชนของตนเองและปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอก เพื่อให้เกิดเป็นกลุ่มชนใหม่และสร้างปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสม

อัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคม

ในชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ห่างไกลอย่างในเมืองดักจิงและกะลิม โอกาสที่จะรักษาอัตลักษณ์ในด้านต่างๆ ของเผ่าพันธุ์ย่อมมีอยู่มากกว่า เริ่มตั้งแต่การตั้งบ้านที่แยกกันชัดเจน ไม่มีการปะปน การเข้ามาอยู่ร่วมของชนต่างเผ่า หมายถึงว่ามีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ใกล้ชิด เช่น การแต่งงานข้ามเผ่าเมื่อเข้ามาอยู่ในวงแวดล้อมของเผ่าอื่นก็ต้องปรับตัวเองให้เป็นที่ไปตามรูปแบบของเจ้าของบ้าน โดยไม่มีเงื่อนไขแต่เป็นด้วยความเต็มใจ และมีโอกาสที่จะค่อยๆ ปรับไปได้ตามศักยภาพของตน

อัตลักษณ์ของชนเผ่าต่างๆ ในเมืองดักจิงและกะลิมอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป เมื่อจะต้องระบุแยกความเป็นเผ่าพันธุ์ของตนก็สามารถแจงรายละเอียดออกมาได้ตามความรู้ลักษณะจำเพาะของตนเองและของเผ่าอื่นที่ต่างกัน ชนเผ่าเหล่านี้แม้จะอยู่ใกล้กัน มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกัน และมีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์กัน แต่ก็สามารถระบุได้ว่าใครเป็นใคร เผ่าใดเป็นอย่างไร ลักษณะจำเพาะที่ใช้ระบุหรือจำแนกความแตกต่างเหล่านี้ อาจเกิดจากมุมมองชนเผ่าเอง หรือเกิดจากการยอมรับลักษณะที่เผ่าอื่นกำหนดให้

อัตลักษณ์ในด้านต่างๆ ของชนเผ่าในแขวงเซกองที่มีบทบาทในการดำรงความเป็นเผ่าพันธุ์ และเป็นสิ่งที่ชนเผ่าใช้จำแนกตนเองและเผ่าอื่น ได้แก่ ภาษา วิธีการทำมาหากิน การแต่งกาย ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อ

อัตลักษณ์ทางภาษา

นักภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์อธิบายว่า ชนเผ่าในเซกองทั้ง ๑๓ เผ่า เป็นชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร และแบ่งออกเป็นสาขาย่อยได้ ๒ กลุ่ม คือ

ชนเผ่าที่พูดภาษาในสาขากะตูกิก ได้แก่ เผ่าเงะ กะตู่ ตะวีว ตะโอย ดักกัก จะต้อง

ชนเผ่าที่พูดภาษามอญ-เขมร สาขาบ๋ฮนาริก ได้แก่ ตะเวียง แยฮู ฮาร์ก กะเซง ละเวน

ละวี และส่วย

ในเมืองดักจิง ภาษากลางที่ชนเผ่าในเมืองดักจิงใช้สื่อสารทำความเข้าใจกันคือ ภาษาตะเรียง จนเรียกกันว่า ภาษาดักจิง ในขณะที่เดียวกันภาษาของแต่ละเผ่าที่อยู่ใกล้เคียงกันก็สามารถสื่อสารทำความเข้าใจกันได้ง่ายกว่า หรือเรียนรู้ได้ง่ายกว่าภาษาของเผ่าอื่นบางภาษา ชนเผ่าเองอาจอธิบายไม่ได้ว่าลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร แต่รู้จากประสบการณ์และความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ดังเช่น การที่เผ่าต่างๆ ในเมืองดักจิงเรียนรู้ภาษาตะเรียงและรับเอาเข้ามาใช้ในชีวิตรประจำวันของตนเพื่อประโยชน์ในการติดต่อกับเผ่าที่เป็นกลุ่มหลักในพื้นที่ และเป็นเจ้าของผลผลิต ต่างๆ ที่จำเป็นเผ่าต่างๆ ในเมืองกะลิมก็เรียนรู้ภาษาของเงะ อย่างน้อยก็พอที่จะเข้าใจกันได้เมื่อต้องติดต่อกันในรูปแบบต่างๆ

ในเมืองละมาม เผ่าฮาร์กไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาของเผ่าอื่น แต่เผ่าอื่นๆ ที่ติดต่อกับฮาร์กต้องเป็นฝ่ายเรียนรู้ภาษาของฮาร์กเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ที่ต้องการ

ความจำเป็นที่เกิดขึ้นในการเรียนรู้ภาษาของเผ่าอื่นในลักษณะนี้ ทำให้อัตลักษณ์ของชนเผ่าทางภาษามีทั้งการคงอยู่และความเปลี่ยนแปลง การคงอยู่หรือรักษาไว้อาจเกิดจากความต้องการที่จะรักษาและบ่งบอกความเป็นเผ่าพันธุ์ของตนเอง ไม่ถูกกลืนเข้าไปในเผ่าที่ใหญ่กว่า หรือแม้แต่เผ่าที่มีสถานภาพทางสังคมไล่เลี่ยกัน ดังเช่น เผ่าดักกังและตะรีว ที่กล่าวว่าภาษาพูดของตนไม่เหมือนกัน แม้จะเข้าใจกันได้ง่ายกว่าภาษาของเผ่าอื่น แต่ก็มีทั้งถ้อยคำและวิธีพูดที่ต่างกันชัดเจน คำที่ใช้เรียกสิ่งพื้นฐานต่างๆ ในชีวิตก็ไม่เหมือนกัน

ส่วนการรับภาษาอื่นเข้ามาใช้หรือเข้ามาปะปนในภาษาของตนมักเป็นในลักษณะค่อนข้างค่อยไป และเพื่อประโยชน์ที่ตนเองรู้จัก ทำให้ชนเผ่าไม่รู้สึกสูญเสียอัตลักษณ์ของตน ดังเช่นที่กะตุรับว่าการขับลำในภาษาของกะตุนั้นได้มาจากเงะ เป็นการขับเงะ เพียงแต่บางครั้งใช้ถ้อยคำในภาษาของเผ่าเท่านั้น หรือเผ่าละเวนบอกว่า การขับลำของละเวนในปัจจุบันเกือบไม่มีลักษณะดั้งเดิมอยู่แล้ว และที่มีอยู่ก็เป็นการใช้ภาษาลาวลุ่มขับลำตามทำนองของละเวน แม้แต่การเรียกชื่อชนเผ่า ซึ่งน่าจะเป็นอัตลักษณ์สำคัญในความคิดของคนที่อยู่ในสถานภาพสูงทางสังคม อย่างคนในเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่ต้องการระบุความยิ่งใหญ่ของเผ่าพันธุ์ของตน แต่ชนเผ่าเหล่านี้ อาจถือเป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นโดยไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ การรับรู้หรือยอมรับเป็นไปตั้งแต่ในระดับที่ยอมรับชื่อใหม่และยังคงรักษาชื่อเดิมไว้ เช่นในกรณีของเผ่าเกรียงหรือเงะ และการยอมรับโดยสิ้นเชิง ดังเช่นในกรณีของสะเวียงหรือละวี หรือเผ่าที่อพยพโยกย้ายข้ามพื้นที่

เดิมของตน อย่างเช่น จูจากที่ราบสูงบอละเวน ที่ยอมรับเอาชื่อของเผ่าตนตามที่เผ่าอื่นเรียกทุกอย่างที่รู้ชื่อเดิมและความเป็นมาเดิมของตน

การยอมรับนี้จึงไม่ได้เกิดจากการเป็นเผ่าเล็กที่มีสถานภาพทางสังคมด้อยกว่าเผ่าใหญ่เท่านั้น แต่มีปัจจัยของการยอมรับหลายลักษณะด้วยกัน แม้แต่เผ่าฮาร์กก็ยินยอมที่จะออกชื่อเผ่าของตนตามสำเนียงของลาลุ่มว่า อะลัก เพื่อให้การติดต่อกับกลุ่มชนอื่นที่มีสถานภาพสูงกว่าในทางวัฒนธรรมเป็นไปได้โดยสะดวก

ในปัจจุบัน แม้อัตลักษณ์ทางภาษาของเผ่าต่างๆ จะยังคงอยู่ต่อไปได้ในลักษณะหนึ่งและในระดับหนึ่ง แต่ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่าภาษากลางอย่างภาษาตะเรียงในเมืองดักจิง และภาษาเงใน เมืองกะลิม รวมทั้งภาษาฮาร์กในเมืองละมามก็ต้องลดสถานะของตนลง เพื่อให้ภาษากลางที่สำคัญและจำเป็นกว่าสำหรับการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมใหม่เข้ามาแทนที่ คือ ภาษาลาลุ่ม ซึ่งเป็นภาษาที่กำหนดเรียนในโรงเรียน ภาษาที่กำหนดใช้ในการติดต่อกับทางการ และภาษาที่ชนเผ่าเองจำเป็นต้องใช้สำหรับการเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ ที่จะทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้าไปตามรูปแบบของสังคมใหม่

ชนเผ่าจึงยอมรับเอาภาษาใหม่เข้ามาในวิถีชีวิตของตน โดยไม่เห็นว่ามิชอบควรคำนึง เพราะก็เหมือนกับที่ครั้งหนึ่งเคยใช้ภาษาของเผ่าอื่นเป็นภาษากลางในเขตพื้นที่ของตนมาแล้ว แต่ความเปลี่ยนแปลงหรือการยอมรับในสภาพใหม่นี้จะส่งผลกระทบต่อไปอีกยาวนาน อย่างที่ชนเผ่าคาดไม่ถึงหรือมองไม่เห็นผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงนี้ที่มีผลในด้านการสูญเสียอัตลักษณ์ทางภาษาของเผ่า เพราะแม้ลักษณะการใช้ภาษากลางจะเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ในอดีต แต่การใช้ภาษากลางในปัจจุบันนี้จะหมายถึงการยอมรับอัตลักษณ์อื่นๆ ติดตามมาด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการรับเอาภาษาเข้ามาใช้เพื่อการสื่อสารเท่านั้น แต่ผลทางด้านการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ร่วมกันของกลุ่มชนเผ่าทั้งหมด ก็อาจจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างที่ชนเผ่าเองก็เคยใฝ่ฝันและพยายามแสวงหามาตลอดเวลาในอดีตของตน

อัตลักษณ์ในการเพาะปลูกและทำมาหากิน

ชนเผ่าในแขวงเซกองส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่กินข้าวเจ้ามาแต่เดิม การกินข้าวเจ้าไม่ได้มีความหมายแต่เพียงเป็นอาหารหลักในมื้ออาหารประจำวันเท่านั้น แต่ยังมีผลถึงลักษณะทางวัฒนธรรมอื่นๆ ด้วย เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำอาหาร ลักษณะการใช้อาหารเป็นสัญลักษณ์ในประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อ และถ้อยคำที่ใช้เรียกเกี่ยวกับอาหารการกินซึ่งเป็น

ผลต่อชีวิตโดยรวมด้วย

ชนเผ่าที่กินข้าวเจ้ามักจะปลูกข้าวเหนียวอยู่แล้ว แต่เป็นการปลูกเพื่อเสริมหรือใช้เป็นอาหารพิเศษในโอกาสพิเศษ เช่นเดียวกับชนเผ่าที่กินข้าวเหนียวก็จะใช้ข้าวเจ้าเป็นสัญลักษณ์ความพิเศษของโอกาสเช่นเดียวกัน ในการประกอบพิธีกรรมหรือในงานประเพณีต่างๆ ของชนเผ่าจึงมักมีข้อนิยมที่เกิดขึ้น เช่น ชนที่กินข้าวเจ้าจะเอาข้าวเหนียวมาทำเป็นของกินเล่นประเภทข้าวปอกของตะเริง หรือข้าวคลุกงา อันเป็นอาหารที่ไม่ได้ทำกินในชีวิตประจำวัน และในการทำพิธีขึ้นเรือนใหม่ คนตะเริงก็จะต้องเตรียมหาข้าวเหนียวไว้นึ่งและปั้นเป็นก้อนแจกคนทุกคนในทุกครัวเรือนให้รับรู้การปลูกเรือนใหม่ของตน เป็นต้น นอกจากนี้ในกลุ่มชนที่กินข้าวเจ้า การทำอาหาร อย่างเช่น ข้าวต้มที่ต้องนำข้าวเหนียวมาผสมกับสิ่งอื่นแล้วต้มหรือึ่งให้สุก ก็เป็นการบ่งบอกขั้นตอนทางวัฒนธรรมบางอย่าง หรือเป็นการสร้างลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มที่เรียนรู้วิธีการอย่างเดียวกัน ดังเช่นที่ชนเผ่าที่กินข้าวเหนียวเรียนรู้วิธีทำข้าวเส้นหรือข้าวปุ้นจากชนเผ่าที่กินข้าวเจ้า ผลการเรียนรู้ที่แสดงความแตกต่างไปจากลักษณะวัฒนธรรมเดิมของตนยังสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างกลุ่มชนเหล่านี้ด้วย

อัตลักษณ์และความเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ในเรื่องอาหารหรือการทำมาหากินที่เป็นเรื่องใหญ่กว่าประเภทของอาหาร คือ วิธีการเพาะปลูก ชนเผ่าส่วนใหญ่มีพื้นที่เพาะปลูกจำกัดและขาดแคลนแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก การปลูกข้าวของชนเผ่าเหล่านี้จึงเป็นการสักขีพยานว่าไม่ต้องใช้พื้นที่มากนัก ไม่ต้องการดูแลมากเหมือนการปลูกข้าวแบบทำนา น้ำก็อาศัยเพียงน้ำฝนในช่วงที่จะเริ่มหยดเมล็ดพันธุ์และให้ข้าวตั้งตัวในขณะที่เริ่มออกเท่านั้น วิธีการเพาะปลูกนี้เป็นกระบวนการที่ชนเผ่าได้เรียนรู้และสืบทอดมาด้วยความจำเป็นของการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่แห้งแล้งและพื้นที่ราบมีจำกัด ต่างกับชนเผ่าในพื้นที่ราบอย่างฮ่าวก ส่วย หรือละเวน

เมื่อชนเผ่าในพื้นที่สูงต้องอพยพโยกย้ายลงมาสู่พื้นราบ วิธีการเพาะปลูกก็ต้องเปลี่ยนไปตามลักษณะพื้นที่ แม้ชนเผ่าจะปรารถนาสภาพชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ขึ้นในการเปลี่ยนจากการปลูกข้าวไรมาเป็นการทำข้าวนาแต่ประสบการณ์ในการเพาะปลูกแบบใหม่เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้และใช้เวลา เพราะไม่เพียงแต่เป็นการปรับวิธีการเพาะปลูกหรือการทำมาหากินเท่านั้น หากยังส่งผลไปถึงรูปแบบการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกันด้วย เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ การจัดสรรเวลาในชีวิตประจำวัน และในฤดูกาลเพาะปลูกที่จะต้องเปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบไปถึงประเพณีพิธีกรรมและ

ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานของเผ่าอีกหลายอย่าง

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านการทำมาหากินนี้อาจเป็นเงื่อนไขที่ทำให้การปรับตัวเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ของชนเผ่าหลายเผ่าต้องประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยตนเอง แต่ต้องเข้าไปอยู่ในระบบหรือวงจรที่ใหญ่กว่าที่ชนเผ่าไม่คุ้นเคยมาก่อน เช่น การรับจ้างทำนาทำสวน เพื่อหาทางเลี้ยงชีวิตในสภาพแวดล้อมใหม่ที่ยังไม่คุ้นเคย และพื้นที่ก็ไม่ได้เป็นของกลางที่ทุกคนจะแสวงหาและใช้ประโยชน์ได้ตามความประสงค์เหมือนเมื่ออยู่บนพื้นที่จำกัดของภูตอยข้อจำกัดของพื้นที่จึงเกิดขึ้นในรูปลักษณะที่ชนเผ่าไม่รู้จักและไม่รู้วิธีที่จะจัดการ นอกจากยอมรับความช่วยเหลือจัดการของผู้อื่น เช่น หน่วยงานของรัฐหรือแขวง ดังเช่นในกรณีของเผ่ากะตู่ที่ลงมาอยู่ในเมืองท่าแดง และพบว่าพื้นที่ทำนาที่อยู่ใกล้เคียงที่ดั่งบ้านนั้นเป็นพื้นที่ที่มีผู้จับจองอยู่แล้ว หากจะแสวงหาพื้นที่ใหม่ก็จะต้องไปหาในที่ห่างไกลจากเขตตั้งบ้านที่ทางการกำหนดไว้ให้ กะตู่ที่อพยพลงมาอยู่ในพื้นที่ราบจึงยังไม่สามารถจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการทำมาหากินอย่างที่ดั่งตั้งใจเป้าหมายไว้ก่อนการอพยพโยกย้ายลงมา และไม่รู้วาระระยะเวลาของการแก้ไขปัญหาคือจะยาวนานเท่าใด

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางด้านการทำมาหากินจึงเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวพันและผลกระทบที่กว้างขวางหลายแง่มุม โดยเฉพาะเป็นผลกระทบที่เป็นปัญหาของการดำรงชีวิตที่ชนเผ่าไม่มีประสบการณ์มาก่อน

อัตลักษณ์ทางการแต่งกาย

แม้เรื่องของการแต่งกายหรือเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจะเป็นเรื่องไม่สำคัญกับการดำรงชีวิตเท่ากับการทำมาหากินหรือการติดต่อสื่อสารกันด้วยภาษา แต่ในความเป็นจริง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายคืออัตลักษณ์ที่ทำให้เกิดการรับรู้ได้ในทันทีที่มองเห็น เช่น ลักษณะทรงผมของผู้หญิงชนเผ่าที่สืบทอดกันมาแต่เดิมจนกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญซึ่งใช้จำแนกได้ทันทีที่พบปะกัน ผมของผู้หญิงตะเรียงที่แตกต่างไปจากเผ่าอื่น ทำให้ผู้หญิงต่างเผ่าที่แต่งงานกับผู้ชายเผ่าตะเรียงและเข้ามาอยู่ในบ้านตะเรียงจะมีลักษณะโดดเด่นต่างไปจากผู้หญิงอื่นๆ แต่เป็นความโดดเด่นที่ไม่พึงประสงค์นัก เพราะทำให้สถานภาพของความเป็นคนต่างเผ่าปรากฏชัดเจนเกินไป แม้ชนเผ่าจะไม่ค่อยถือเรื่อง การแต่งงานข้ามเผ่าเป็นข้อจำกัดในการรับสมาชิกใหม่ของชุมชนก็ตาม หรือในกรณีของเผ่าดักกัง และเผ่าตะเรียวที่ใช้ข้ออ้างด้านอัตลักษณ์ที่ต่างกันของผู้หญิงของเผ่าตนที่มองเห็น และจำแนกได้ทันทีจากทรงผมมาเป็นเหตุผลในการที่จะไม่รวมเผ่าเข้าด้วยกัน

นอกจากนี้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มยังมีความเกี่ยวพันกับความรู้ในการผลิตปัจจัยพื้นฐานของชีวิต

การทอผ้าเป็นความรู้สำคัญที่ผู้หญิงในเผ่าจะถ่ายทอดกันมาตามรุ่นวัย และรักษารูปแบบเฉพาะบางอย่างของเผ่า รวมทั้งเทคนิควิธีที่เก็บไว้เป็นความรู้เฉพาะของเผ่า ซึ่งอาจถือเป็นชื่อเสียงหรือเป็นหน้าเป็นตาของเผ่าได้ ดังเช่น ผ้าทอของตะเริงหรือของเงะ ที่นอกจากจะแสดงความสามารถและอัตลักษณ์ทางศิลปหัตถกรรมแขนงนี้แล้วยังเป็นการแสดงศักยภาพที่เหนือกว่าชนเผ่าอื่นบางเผ่าที่ไม่สามารถสร้างผลิตผลของตนเองได้ และลักษณะที่ชนเผ่าเองอาจจะมองไม่เห็นหรือไม่เข้าใจชัดเจน คือ ผ้าทอหรือวิธีการแต่งกาย ยังเป็นเสมือนบันทึกประวัติของเผ่าพันธุ์ในแง่สัญลักษณ์ที่เกิดจากกลดลายต่างๆ ของผ้าทอ ตลอดจนการใช้เครื่องตกแต่งที่แสดงการติดต่อกันระหว่างเผ่าพันธุ์ เช่นที่เผ่าอื่นๆ ต้องมาขอซื้อเครื่องประดับเงินของตะเริง เพราะตะเริงทำเครื่องประดับเงินได้ในขณะที่เผ่าอื่นทำไม่ได้หรือทำไม่เป็น หรือการที่ชนเผ่าส่วนใหญ่จะเดินทางไปแลกเปลี่ยนผลิตผลของตนกับฝ่ายของฮาร์กเพื่อนำมาใช้ทอผ้านุ่งผ้าห่ม เป็นต้น การแลกเปลี่ยนที่เป็นพื้นฐานเช่นนี้คือจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดลักษณะต่างๆ ที่ใหญ่กว่าหรือกว้างขวางกว่า เช่นการก่อเกิดตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า การรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมความเชื่อจากชนเผ่าที่เป็นเจ้าของผลิตผลที่ต้องการ

อัตลักษณ์ทางด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและวิธีการแต่งกายจึงมีความเกี่ยวข้องโยงใยไปถึงอัตลักษณ์และรูปแบบการดำเนินชีวิตลักษณะอื่นๆ ได้อีกมากมายอย่างที่ชนเผ่าอาจนึกไม่ถึงนอกไปจากเรื่องของความจำเป็นหรือความสวยงามตามค่านิยม

อัตลักษณ์ด้านระบบความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม

โดยทั่วไปมักเป็นที่ยอมรับกันว่าอัตลักษณ์ทางความเชื่อเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่มีผลต่ออัตลักษณ์อื่นๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่การอธิบายเรื่องระบบความเชื่อและอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางระบบความเชื่อเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและอธิบายได้ยาก เพราะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการรับและถ่ายทอด ตลอดจนการปรับลักษณะใหม่เข้ากับลักษณะเดิมของตนนั้นมักจะกินเวลายาวนาน และความเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปทีละน้อยมากกว่าจะเป็นการรับและเปลี่ยนอย่างกะทันหันหรืออย่างรุนแรง กรณีที่เกิดขึ้นกับบ้านละวิน้อยเป็นตัวอย่างของการเปลี่ยนระบบความเชื่อที่กะทันหัน และดูเหมือนจะเป็นการเปลี่ยนแบบถอนรากถอนโคน คือเปลี่ยนจากระบบถือผีและการแบ่งฮีดควายมาเป็นการนับถือพุทธ แต่ก็เห็นได้ว่าข้ออ้างในการเปลี่ยนและวิธีการเปลี่ยนเป็นแต่เพียงเปลือกนอกเท่านั้น ไม่มีลักษณะอื่นใดที่แสดงว่าระบบความเชื่อของคนละวิน้อยเปลี่ยนไปจากผีเป็นพุทธ

แต่สิ่งที่แสดงความเปลี่ยนแปลงในแง่ปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงกลับเห็นได้ชัดในกรณีนี้ คือ บ้านละวีน้อยอ้างเอาความจำเป็นด้านเศรษฐกิจมาเป็นเหตุให้เลิกแบ่งฮีดกินควาย ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงเกินจะรับได้ ข้ออ้างของบ้านละวีน้อยเป็นข้ออ้างในวิถีชีวิตของสังคมแบบใหม่ที่เศรษฐกิจเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตโดยรวม ทำให้คนอื่นๆ สามารถเข้าใจและยอมรับข้ออ้างนี้ได้โดยง่าย และอาจจะเห็นด้วยโดยไม่ตำหนิที่บ้านละวีน้อยไม่รักษาอัตลักษณ์ของเผ่าไว้ และในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนอัตลักษณ์สำคัญทางระบบความเชื่อนี้ก็ไม่ใช่เหตุให้คนบ้านละวีน้อยถูกตัดออกจากกลุ่มเผ่าพันธุ์ของตน ยังคงคบหาสมาคมและได้รับการยอมรับว่าเป็นละวี แม้จะไม่มีส่วนร่วมกัน ในด้านการประกอบพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือที่สำคัญที่สุดของชุมชนดั้งเดิมก็ตาม

ในเมืองท่าแดง ส่วยและละเวนรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นระบบความเชื่อหลักของตน ในขณะที่ยังรักษาความเชื่อและแนวปฏิบัติในความเชื่อดั้งเดิมเอาไว้ด้วย ปัญหาของส่วยและละเวน อยู่ที่ว่า การปรับระบบทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน แต่ทั้งเผ่าส่วยและละเวนก็ไม่วิเคราะห์ว่าเป็นปัญหาแต่อย่างใด เพราะการปรับนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการและความต้องการของเผ่าเอง ไม่ได้เกิดจากความจำเป็น เฉพาะหน้า และไม่มีช่วงเวลาที่เหมาะสมที่จะเร่งรัดความเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อของส่วย และละเวนจึงเป็นไปในลักษณะเดียวกับฮาร์กที่รับเอาความเชื่อระบบศาสนาพุทธจากลากลุ่ม รวมทั้งความเชื่อปลีกย่อยอื่นๆ ที่เป็นส่วนประกอบของระบบความเชื่อใหญ่ด้วย คนฮาร์กจึงยัง แบ่งฮีดเรือนอยู่ได้ เพราะถือว่าเป็นความจำเป็นของการรักษาชีวิตให้รอดพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ และเป็นสิทธิของครัวเรือนที่จะปฏิบัติอย่างไรก็ได้ให้เกิดผลดีแก่คนในครัวเรือนของตน แนวความคิด หรือข้ออ้างอย่างหลังนี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับรูปแบบของความคิดและการให้เหตุผลของคนฮาร์ก ที่เป็นแบบสมัยใหม่ ต่างไปจากแนวคิดของชนเผ่าดั้งเดิมที่ต้องถือเอาความสามัคคีหรือความเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชนเป็นสำคัญ ครัวเรือนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของบ้าน จึงต้องปฏิบัติตาม หลักการของบ้าน มิฉะนั้นบ้านหรือชุมชนก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ แต่คนฮาร์กได้แสดงแนวคิดที่บ่งบอก ว่าปัจเจกชนมีสิทธิบางประการที่ชุมชนไม่อาจบังคับควบคุมได้ ตราบใดที่สิทธินั้นไม่รบกวนหรือ ขัดขวางสิทธิของปัจเจกชนอื่น

อัตลักษณ์ในด้านต่างๆ ของชนเผ่าในแขวงเซกองที่กล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นอัตลักษณ์ ที่แสดงความเป็นตัวตนของชนเผ่าแล้ว ยังมีบทบาทต่อสถานภาพทางสังคมของชนเผ่า ในเครือข่าย ของปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อกันด้วยดังกล่าแล้ว

กลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมกับความเปลี่ยนแปลง

ในเรื่องของกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมที่จะสร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือได้สร้างความเปลี่ยนแปลงนั้นมาแล้วในอดีตเป็นที่เห็นได้ชัดเจนว่าประกอบด้วยกลุ่มผู้นำในพื้นที่ที่เป็นเมืองต่างๆ ของเขกอง ได้แก่ ตะเรียงในเมืองดักจิ่ง ฮาร์กในเมืองละมาม และเงะในเมืองกะลิม ส่วนส่วยและละเวนในเมืองท่าแตงนั้นยากที่จะระบุว่าเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง เพราะวัฒนธรรมที่ส่วยและละเวนทำหน้าที่เป็นตัวกลางเผยแพร่ นั่นก็เป็นวัฒนธรรมที่ส่วยและละเวนรับมาจากลาวลุ่มอีกทีหนึ่ง

และหากจะกล่าวถึงกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมดังกล่าวโดยไม่พูดถึงกลุ่มที่มีประชากรน้อย แต่มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมสูงที่สุด คือ กลุ่มลาวลุ่ม ก็คงไม่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเขกองตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันได้ เพราะแม้กลุ่มลาวลุ่มจะมีจำนวนน้อยในเขกอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะลาวลุ่มในเขกองเท่านั้นที่จะเป็นผู้นำวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของชนเผ่าอื่นๆ มาถ่ายทอดให้ เพราะรอบด้านของแขวงเขกองคือกลุ่มลาวลุ่มที่มีทั้งอิทธิพลด้านการครอบครองปัจจัยการผลิตและผลผลิตที่จำเป็นแก่ชีวิต มีทั้งอิทธิพลด้านวัฒนธรรมและการปกครองพื้นที่เหนือกลุ่มชนเผ่าในเขตนี้มาโดยตลอด

กลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมนี้กำลังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ที่เกิดขึ้นในกลุ่มของตนด้วย เพราะในวิถีชีวิตของสังคมใหม่นั้น กลุ่มผู้นำที่แท้จริงคือผู้ที่ป็นศูนย์กลางของปัจจัยทั้งหลายในชีวิตปัจจุบัน ปัจจัยด้านการศึกษา การทำมาหากิน เศรษฐกิจ ความปลอดภัยในชีวิตและชุมชน การประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อ และอื่นๆ ที่สอดคล้องประสานกันอยู่ในความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าของโลกปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมแต่เดิมซึ่งเคยเป็นทั้งกลุ่มผู้นำและตัวกลางถ่ายทอดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมกระแสหลักที่ใหญ่กว่าจะต้องลดบทบาทของตนลง และเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นผู้รับเอาแนวคิดและความเปลี่ยนแปลงมารับปฏิบัติ เหตุผลสำคัญที่สุดซึ่งไม่มีผู้ใดจะคัดค้านได้ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงนี้มีเป้าหมายที่สภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม และความเจริญก้าวหน้าที่ทัดเทียมกับชุมชนอื่นๆ ทั้งที่อยู่ใกล้เคียงกัน และชุมชนจากโลกภายนอกที่อาจจะไกลเกินความรับรู้ของชุมชนดั้งเดิม แต่จะเข้ามาเป็นความรับรู้ของชุมชนในปัจจุบันร่วมกัน

ความหลากหลายและเอกภาพทางวัฒนธรรม

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่า ซึ่งอาจรวมเอาลาวลุ่มเข้ามาด้วย

อีกหนึ่งเผ่าตามความเป็นจริงนั้นเป็นที่ประจักษ์ชัดมาแต่เดิมแต่คำว่าความหลากหลายไม่ได้หมายถึงความแตกต่างเสมอไป ในความหลากหลายนั้นย่อมมีลักษณะที่คล้ายคลึงและสัมพันธ์กันด้วย มิฉะนั้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขคงเกิดขึ้นได้ยาก ในขณะที่เดียวกันเอกภาพก็มีได้หมายความว่ามีการมีรูปแบบเป็นอย่างเดียวกัน แต่หมายถึงการประสมประสานกันได้อย่างพอเหมาะพอดีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความหลากหลายที่มีอยู่

การอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนานและมีรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสม ที่แสดงออกในบรรดาชนเผ่าในแขวงเซกอง ย่อมแสดงถึงความหลากหลายที่มีเอกภาพอยู่ในตัวเอง ความหลากหลายที่มีเอกภาพนี้ก็คือ ความต่างนั้นมีแง่มุมที่สอดคล้องประสานกันได้เหมาะสมจะหรือเกิดการปรับเปลี่ยนความแตกต่างบางอย่างให้สามารถประสานเข้ากันได้โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์หรือสถานภาพของตนเองไป ดุจดั่งที่สวย ละเวน และฮารัก ได้ปรับความแตกต่างของตนเองกับกลุ่มลาวลุ่มให้ประสานเข้าด้วยกันได้ เกิดเป็นรูปแบบวิถีชีวิตที่ทำให้แต่ละกลุ่มสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขและได้รับผลประโยชน์ตามเป้าหมายของตน ซึ่งไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางเป้าหมายของผู้อื่นด้วย

ความหลากหลายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจึงมีไขปัญหาที่ต้องจัดให้หมดไป หรือปรับให้เป็นอย่างเดียวกันแต่เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อหาแง่มุมที่จะสามารถรักษาความหลากหลายอันเป็นอัตลักษณ์ที่ควรภาคภูมิใจของตนไว้ได้ และประสานแง่มุมของความหลากหลายเข้าด้วยกันให้เกิดเป็นเอกภาพที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อความสุขและความก้าวหน้าของทุกคนร่วมกัน ไม่มีใครเป็นผู้ที่ก้าวล้ำนำไปข้างหน้าจนคนอื่นตามไม่ทัน และไม่มีใครปฏิเสธที่จะรับความก้าวหน้ามาเป็นประโยชน์ของตนเองเพียงเพราะต้องการเก็บรักษาความแตกต่างของตนไว้

ความหลากหลายและเอกภาพทางวัฒนธรรมของแขวงเซกองเป็นคุณลักษณะที่มีอยู่แล้วในอดีตและยังมีอยู่ในปัจจุบัน ที่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิทยาการกำลังมีบทบาทสำคัญการรักษาความหลากหลายและเอกภาพทางวัฒนธรรมไว้ได้ ในลักษณะเดียวกับที่บรรพบุรุษของชนเผ่าเหล่านี้ได้เคยทำมาในอดีตจึงน่าจะสร้างให้เกิดขึ้นได้ในปัจจุบัน ด้วยความร่วมมือร่วมใจของทุกคน และด้วยความเข้าใจคุณลักษณะของความหลากหลายและเอกภาพนี้อย่างแท้จริง เพื่อที่ความฝันในเวลากลางคืนที่ชนเผ่าเคยยึดถือเป็นคำตอบสำหรับชีวิตในเวลากลางวันจะสามารถปรากฏเป็นความจริงที่ทุกคนพอใจได้ร่วมกัน

บรรณานุกรม

ดวงเดือน บุนยาวง และ โอทอง คำอินชู (เขียน) ชาย โพธิ์สีดา และ สมชาย นิลอาธิ (แปล).

๒๕๔๐ แนวคิดและยึดครอง ท้าวอู่ ท้าวเจือง.

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

ปราณี วงษ์เทศ.

๒๕๒๕ พื้นบ้านพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา

๒๕๔๓ สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม.

๒๕๓๙ “พิธีฆ่าควายเลี้ยงผีของชุมชนเมืองน่าน,” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๑๗

ฉบับที่ ๑๑ กันยายน, หน้า ๑๑๒-๑๒๔.

รอบบินส์ เบอร์ลิงค์ (เขียน) ปราณี วงษ์เทศ (แปล).

๒๕๒๒ หุบเขาและทุ่งราบ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ (บรรณาธิการ).

๒๕๓๑ พื้นถิ่นพื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญ.

, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม.

ศรีศักร วัลลิโภดม.

๒๕๓๖ “ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย,” มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อ

ปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา, หน้า ๑๓-๗๑.

๒๕๓๔ “ความเชื่อเรื่องแกนในไทดำ : ศาสดาตั้งเดิมของคนไทย,”

เมืองโบราณ. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน, หน้า ๑๒-๓๕.

สมชาติ มณีโชติ.

๒๕๓๘ “ฆ่าควายสังเวศน์ : พิธีของชาวข่าที่แขวงสาละวัน และปราสาทหินวัดภู

แขวงจำปาศักดิ์,” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑๑, หน้า ๑๑๔-๑๒๒.

สุรพล คำวิหกุล.

๒๕๒๒ “การนับถือผีในหมู่บ้านภาคเหนือ,” เมืองโบราณ. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๔

เมษายน-พฤษภาคม, หน้า ๒๕-๓๒.

๑๑๐ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

อมรา พงศาพิชญ์.

๒๕๓๓ **วัฒนธรรม ศาสนาชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา.**

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๒๕๔๒ **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.**

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.

๒๕๓๘ “สถานภาพการวิจัยพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่,”

การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์.

“พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา : การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม,”

สมุดสังคมศาสตร์. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอเจียน แอมอนิเย (บันทึกการสำรวจ) ทองสมุทร โตเร และ สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล).

๒๕๓๙ **บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๕๓๘.**

(Voyage dans le Laos Tome Premier 1895).

เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม.

Keyes, F. Charles.

1973 **The Golden Peninsular : Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia.** New York : Macmillan.

1977 **Ethnic Adaptation and Identity : The Karen on the Thai Frontier with Burma.** Philadelphia : Institute for the Study of Human Issues.

1982 **Ethnic Change.** Seattle : University of Washington Press.

1997 “Politics of Ethnicity in Thailand” Paper presented in the Forum on Cultural Diversity. Bangkok : Chulalongkorn University.

Kirsch, A. Thomas.

1987 **Feasting and Social Oscillation : Religion and Society in Southeast Asia.** Southeast Asia Program, Cornell University.

Levy, Paul.

- 1959 "The Sacrifice of the Buffalo and the forecast of the Weather,"
Kingdom of Laos. France Asie.

Theraphan L. Thongkum.

- 1999 "A Brief Look at the Thirteen Mon-Khmer Languages of Xekong
Province, Southern Laos" Paper presented at the 9th annual SEALS
conference, May 21-23, 1999, at the International House,
U.C. Berkeley, U.S.A.